

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Mateřství jako zlom v životě mladé romské matky

Motherhood as the breaking point in the life of a young Roma mother

Bc. Markéta Obručová

Vedoucí práce: Mgr. David Doubek, Ph.D.

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Mateřství jako zlom v životě mladé romské matky“ vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 9. dubna 2015

Bc. Markéta Obručová

.....

podpis

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování Mgr. Davidu Doubkovi, Ph.D., za jeho cenné rady a trpělivost při vedení mé diplomové práce. Rovněž bych chtěla poděkovat za vstřícnost a pomoc při získání potřebných informací a podkladů. Také bych chtěla poděkovat přátelům Dominikovi a Kláře, kteří mi pomohli s korekturou a formální úpravou práce.

ABSTRAKT

Cílem této diplomové práce je nahlédnout do života mladých matek romské národnosti a více porozumět vlivům, které na ně působí, přijímání a vnímání jejich mateřské role. Toto téma bylo zvoleno na základě předchozích zkušeností s prací s romskými rodinami. Pro výzkum bylo vybráno pět matek ve věku do 25 let, s nimiž byly vedeny nestrukturované rozhovory.

V teoretické části práce je pojednáno obecně o mateřství a posléze o jeho specifikách v romské komunitě. Největší důraz je kladen na přijímání mateřské role.

V empirické části je nejprve pojednáno o použité metodě - zakotvené teorii. Dále je podrobně popsán způsob zpracování a analýzy dat. Následující kapitoly se zaměřují zprvu na vlivy prostředí a později na to, jak dotazované prožívaly mateřství. Prožitek mateřství je nahlížen z několika úhlů - v časovém horizontu, tedy od početí dítěte do jeho narození a prvních reakcí na něj, ve významu, jaký pro matku má z hlediska závazku a v kontextu plánů a přání.

Tato práce dává nahlédnout do života pěti romských matek. Matky mají největší vliv na výchovu nové generace - při práci s příslušníky romské minority je tedy důležité seznámit se s prostředím, z něhož pocházejí, a porozumět tomu, jak matky své mateřství prožívají.

KLÍČOVÁ SLOVA

Mateřství, identita, sociální reprodukce, mateřská role, rodičovství, vstup do mateřství, matka

ABSTRACT

The aim of this thesis is to look into the lives of young mothers of Roma nationality and to get better understanding of influences that affect them and their adoption and perception of their maternal role. The choice of this theme is based on experience with previous working with Roma families. For the research, it has been chosen five mothers aged under 25 years, with whom were conducted unstructured interviews.

In the theoretical part, there is a discussion about motherhood in general and later about its specifics in the Roma community. The greatest emphasis is taken on the receiving parent role.

Firstly, the empirical part is a discourse about the choosen method - grounded theory. Then there is detailed description of data processing and data analysis. The following chapters are devoted initially to the environmental influences to motherhood and later to the concrete experience of the respondents. The experience of motherhood is viewed from several angles - the time horizon (from conception to birth and the first reaction to child) and the importance of her baby to the mother, especially in terms of commitment and in the context of plans and wishes.

This work gives an insight into the lives of five Roma mothers. Mothers have the greatest influence on the upbringing of a new generation - for those who are working with members of the Roma minority is therefore important to become familiar with the environment from which they come from, and to understand how do they experience their motherhood.

KEYWORDS

Motherhood, identity, social reproduction, mother role, parenthood, the transtition to motherhood, mother

OBSAH

ÚVOD	1
TEORETICKÁ ČÁST	4
1 MATEŘSTVÍ JAKO ZLOM V ŽIVOTĚ ŽENY	5
1.1 Pár slov na úvod	5
1.1.1 Mateřství v mýtech A psychologických teoriích	5
1.1.2 Mateřství jako vývojové stádium v životě ženy	6
1.1.3 Důležitost role matky	8
1.2 Přijímání mateřské role	9
1.2.1 Fáze stávání se matkou	9
1.2.2 Těhotenství – doba příprav	12
1.2.3 Narození dítěte jako zlom	14
1.2.4 První měsíce a roky mateřství	15
1.3 Matka a okolí	16
1.3.1 Význam prostředí pro matku	16
1.3.2 Otec dítěte	17
1.3.3 Role původní rodiny, především babičky dítěte	18
2 MATEŘSTVÍ V ROMSKÉ RODINĚ	19
2.1 Pár slov na úvod	19
2.1.1 Problematika romského etnika	19
2.1.2 Matka v romské společnosti	22
2.2 Romská rodina	23
2.2.1 Tradiční versus asimilovaná rodina	23
2.2.2 Rozdělení genderových rolí v romské rodině	25
2.2.3 Děti a výchova v romské rodině	26
2.3 Shrnutí	28
EMPIRICKÁ ČÁST	29
3 METODOLOGIE	30
3.1 Metoda	30
3.1.1 Kvalitativní výzkum	30
3.1.2 Zakotvená teorie	31
3.2 Výzkum	32
3.2.1 Cíl výzkumu	32
3.2.2 Výzkumná otázka	33
3.2.3 Příprava výzkumu	33
3.2.4 Etické aspekty výzkumu	33
3.2.5 Způsob výběru a charakteristika souboru respondentů	34
3.2.6 Technika zjišťování	35
3.2.7 Analýza dat	36
3.2.8 Nabývání teoretické citlivosti	39

4	INTERPRETACE ROZHOVORŮ	40
4.1	Postup kategorizace materiálu	40
5	VLIVY PROSTŘEDÍ NA PROŽÍVÁNÍ MATEŘSTVÍ	42
5.1	Nepříznivé vlivy	43
5.1.1	Způsobující činitele	45
5.1.2	Sociálně nepřijatelné chování	47
5.2	Partner	48
5.2.1	Emoce spojené s partnerem	49
5.2.2	Partner a povinnosti	52
5.2.3	Partnerovo problémové chování	53
5.1	Původní rodina	55
5.1.1	Původní rodina jako zdroj opory i problémů	57
5.1.2	Role babičky v životě matky i ve výchově dětí	59
6	MATEŘSTVÍ V ŽIVOTĚ ŽENY	64
6.1	Příběh mateřství	64
6.1.1	Matka a nenarozené dítě	65
6.1.2	Narození dítěte jako zlomová událost	70
6.2	Mateřství jako naplnění života	72
6.2.1	Dítě smyslem a radostí života	73
6.2.2	Mateřství jako sebepotvrzení matčiny identity	74
6.3	Mateřství v kontextu matčiny plánů	76
6.4	Mateřství jako závazek	80
6.4.1	Vědomí zodpovědnosti a pocit svobody	81
6.4.2	Péče o dítě jako přirozenost	84
6.4.3	Všední den v roli matky	87
6.4.4	Výchova a stanovení hranic	89
	DISKUSE	93
	ZÁVĚR	95
	SEZNAM OBRÁZKŮ	104
	SEZNAM PŘÍLOH	104
	PŘÍLOHY	105
	Příloha č. 1. – Přehled primárních kódů	105
	Příloha č. 2. – Postup při primárním kódování	107
	Příloha č. 3. – Přehled sekundárních kódů	108
	Příloha č. 4. – Úryvky rozhovorů	110

ÚVOD

„Dobrá matka je taková, která se stará o děti, o muže, sedí doma a vaří.“
D. Žiga (in Žlnayová, 1996)

Práce nese název Mateřství jako zlom v životě mladé romské matky. Kořeny mé motivace ke studiu tohoto tématu zasahují především do doby před čtyřmi lety, kdy jsem pracovala jako dobrovolnice v romské čtvrti ve Staré Zagoře, jednom z největších bulharských měst. Ve čtvrti, která čítá bezmála 30 tisíc obyvatel, jsem strávila čtrnáct měsíců. Pracovala jsem především s dětmi, po čase jsem se dostala i k vedení skupiny romských dívek, které byly na prahu puberty. V Bulharsku není neobvyklé, že se romské dívky vdávají velice mladé, často ještě před dosažením věku patnácti let.¹ Krátce na to se stávají matkami, a tak si povětšinou již nikdy nedodělají ani základní vzdělání. Brzké sňatky jsou spojeny i s jinými problémy. O nich i o dalších věcech jsme se s dívkami bavili během našich setkání a snažili se jim klást na srdce, ať si příp. sňatek promyslí, dodělají si nejprve alespoň základní školu atp. Setkání měla preventivní charakter, přesto se i některé z našich dívek později staly matkami již ve čtrnácti letech. Vlivem této zkušenosti jsem se začala tématem mladistvých romských matek zabývat podrobněji.

Když moje dobrovolná služba skončila a já se vrátila zpět do České republiky, rozhodla jsem se věnovat se této problematice i zde, a to v rámci diplomové práce. Zprvu jsem se chtěla zaměřit na matky opravdu mladistvé, ukázalo se však, že je značně obtížné najít takové romské ženy, které jsou navíc ochotné poskytnout mi rozhovor. Nakonec jsem proto věk poněkud zvýšila a mými respondentkami ve výzkumu, jenž je součástí této práce, se staly matky do 25 let věku. Mým cílem bylo prozkoumat svět, ve kterém se pohybují, a jejich proměnu z mladé dívky v matku dítěte.

Není jednoduché určit, kdo je a kdo není Rom, a rovněž nelze jednoduše srovnávat Romy v Bulharsku s těmi v naší republice,² neboť si prošli jinou historií, působí na ně jiné kulturní vlivy atp. Co je však spojuje, je podobné postavení ve společnosti – vyčlenění majoritou. Souvisí to s mnoha faktory (samozřejmě ne všechny platí plošně), jako je odlišná barva pleti, nižší vzdělanost, nižší sociokulturní úroveň atp.

---

¹ Příčiny jsou dvojího druhu - prvním je (často první) milostné vzplanutí, druhým rozhodnutí rodičů svou dceru jimi vybranému ženichovi prodat

² Kteří navíc mají povětšinou kořeny na Slovensku (Říčan, 1998)

Také v České republice jsem již s Romy pracovala, ale pouze formou nepravidelných činností s dětmi. Ve své diplomové práci jsem svou pozornost zaměřila na matky také proto, že pokládám studium romské rodiny za důležité a připojuji se k názoru sociologa Možného (in Budilová; Jakoubek, 2007 s. 19), podle nějž: *„Jeden z klíčů, jenž vysvětluje hodnotovou inkompatibilitu našich dvou populací a jenž by mohl otevřít cestu k produktivnímu soužití, leží v romské rodině, o níž my, Gádžové, nic nevíme.“*

Dále jsem se na tyto ženy zaměřila proto, že ony jsou často hlavou rodiny ve smyslu výchovy dětí a péče o domácnost, a mají tak zásadní vliv na novou generaci. Romství je přitom jen jedním z vlivů, který působí na romskou matku. Nese s sebou určité zvyklosti a tradice; romská matka je ale především matkou, která mnoho věcí prožívá stejně jako matka neromská.

Matka je nejdůležitějším člověkem pro dítě na začátku jeho života – nejen, že mu poskytuje uspokojení základních potřeb, ale také dítě vychovává, učí. To, jaký postoj k mateřství matka zastává, ovlivňuje výchovu dítěte. Připravenost, věk matky, sociální situace, všechno se podepisuje na jejím potomkovi. A ten se zároveň učí tomuto uspořádání světa a vtiskuje do sebe vzorce toho, jak má vypadat rodina, mateřská role atp.

Na téma mateřství nalezneme velice rozsáhlý výběr literatury. Jedná se především o populárně naučnou literaturu určenou laické veřejnosti. Odborná literatura, z níž jsem ve své práci čerpala, byla většinou cizojazyčná.

Mateřstvím v romské populaci se literatura příliš nezabývá. Knihy, které ho popisují, jsou spíše antropologické či sociologické, nevěnují se tématu do hloubky. Navíc často popisují tradiční romskou rodinu, k níž má v posledních desetiletích současná romská rodina značně daleko. Na scénu více vstupují jiné vlivy – romské matky žijí často v méně příznivém prostředí, jsou tíženi materiální bídou, bez opory partnera atp. Romské tradice se mohou samozřejmě v současné romské rodině odrážet a jejich studium je zajímavé, ale nynější situace, v níž se Romové nachází, je daleko komplikovanější. Tématem romského mateřství se zabývají některé diplomové práce, např. práce Jany Pošvecové „Postoje romských náctiletých matek k mateřství“ z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity z r. 2009, anebo „Postoje romských adolescentů k manželství a rodičovství“ autorky Karolíny Ježové z r. 2010 z Filosofické fakulty téže univerzity.

Tématem se také zabývá film z roku 2015 „Cesta ven“ režiséra a scenáristy Petra Václava pojednávající o mladé romské matce odmítající se smířit s nepříznivým společenským postavením.

Na práci s romskými matkami jsou také zacíleny některé neziskové, církevní i státní organizace. Jejich činnost spočívá především v sociální práci s rodinami a v edukaci. Mezi ně patří např. středisko Khamoro v Olomouci, Nová škola o.p.s. či Člověk v tísni o.p.s., který mimo jiné organizuje „Kluby matek“, anebo azylové domy pro matky s dětmi, které zřizují nejrůznější organizace – Česká katolická charita, Kolpingovo dílo ČR, R-Mosty z.s. atp.

Tato práce se tedy zabývá mateřstvím v romské komunitě na základě rozhovorů s pěti romskými matkami. V teoretické části této práce bude pojednáno nejprve o mateřství jako zlomové události v životě ženy. Ve druhé polovině této části pojednávám o postavení matky v romské rodině. Kapitola jde více do šíře, neboť pokládám za důležité nastínit i něco více z postavení Romů v současné české společnosti.

V empirické části je nejprve popsána výzkumná metoda - zakotvená teorie, dále podrobněji popisují postup výzkumu – sběr a postup analýzy dat získaných během nestrukturovaných rozhovorů. V následujících kapitolách – „Vlivy prostředí na prožívání mateřství“ a „Mateřství v životě ženy“ – se zabývám interpretací získaných dat. Přestože píši o mateřství, dítěti samotnému pozornost příliš nevěnuji, neboť práce je orientována především na matku a její prožívání mateřství. Dítě a její vztah k němu se však odráží v každé z kapitol.

Závěrem bych ráda citovala Říčana (1998, s. 10), který vyzývá k zodpovědnosti: „*My, čeští Gádžové, jsme odpovědní za naše Romy.*“ Neustále vyžadujeme, aby se oni přizpůsobovali nám. Tak tomu ale být nemusí – s Romy tu prostě žít budeme a musíme se to tedy naučit.

TEORETICKÁ ČÁST

1 MATEŘSTVÍ JAKO ZLOM V ŽIVOTĚ ŽENY

1.1 PÁR SLOV NA ÚVOD

Na úvod přiblížím roli matky – jak byla a je vnímána, jaká je její důležitost a jaké povinnosti a úkoly s ní souvisejí. Ve druhé části se zaměřím na přijímání role matky – jak probíhá proměna ženy v matku během těhotenství, porodu a v prvních měsících a letech života dítěte. Ve třetí části popíšu, jak na matku působí nejbližší okolí a jak ji podporuje. Jde především o úlohu původní rodiny a partnera a otce dítěte (ať už jde o jednu osobu či osob více).

V této kapitole se zabývám mateřstvím biologickým. Jde o popis jakési „modelové“ matky. Literatura, ze které jsem čerpala, je česká i zahraniční, převážně americká. Ačkoliv mnozí autoři zdrojů, které jsem studovala, prováděli výzkumy po celém světě, domnívám se, že obraz matky, kterou vykresluji, je především obraz euroamerický.

Zabývám se, jak už jsem psala, narozením dítěte jako zásadní událostí v životě ženy. Zaměřuji se především na ženy prvorodičky, neboť první dítě je nejzlomovější událostí – nese s sebou přijetí mateřské role. Pozornost věnuji tomuto zlomu a tomu, co mu předchází, stejně jako událostem, které následují.

1.1.1 MATEŘSTVÍ V MÝTECH A PSYCHOLOGICKÝCH TEORIÍCH

Matka hraje v životě člověka jen těžko zastupitelnou roli. I v legendách, bájích a pohádkách se často objevuje postava matky a plní zde nějakou významnou úlohu (Barnard, Solchany, 2002). Vystupuje jak v roli dobré, tak v roli zlé. Mateřství je v mýtech často spojeno s jakousi nadpřirozenou silou. Jung (in Barnard, Solchany, 2002, s. 3) popisuje archetypální dichotomii mateřství – mluví o konceptu „milující a zlé matky“ Matka je ta, která rodí, život dává, miluje atp. a na druhou stranu i ta, která je hroživá, život může vzít. S mateřstvím se pojí i mnoho různých tradic. Mateřství je také často opředeno stereotypními představami. Barnard a Solchany (2002, s. 4) zmiňují Freuda, který píše, že „*není větší lásky, nežli lásky mateřské*“. Vztah mezi matkou a dítětem je podle něj nejpevnějším vztahem vůbec. Fromm (2010) vyzdvihuje mateřskou lásku ve své knize „Umění milovat“.

Mateřská láska je nepodmíněná, matka miluje své dítě prostě proto, že dítě je. Tuto lásku považuje Fromm za nejposvátnější. Psychoanalytické teorie se zaměřují především na to, jak osobnost rodiče determinuje povahu rodičovství, na vztah rodiče s dítětem a na ovlivnění dítěte tímto vztahem. Speciální pozornost je věnovaná patologickým aspektům charakteru rodiče a způsobům, jak tyto faktory ovlivňují psychopatologii dítěte. Například Anna Freudová (in Belsky, Barends, 2002) se zaměřovala na matky, které odmítly své děti. Píše, že chování matky k dítěti lze nejlépe porozumět, pochopíme-li její vlastní konflikty. Levy (in Belsky, Barends, 2002) se domnívá, že přehnaná starostlivost o dítě pramení z nedostatku rodičovských afektů v dětství matky, které utvářelo její osobnost a ovlivňuje její chování při výchově vlastních dětí. Psychoanalytickým teoriím je společný předpoklad, že když rodičovské emocionální potřeby nebyly naplněny během jeho vlastního vývoje, mohou být tyto nedosažené potřeby reflektovány v rodičovském chování jeho samotného.

Dřívější teorie, které se zabývaly rodičovstvím, zaměřovaly pozornost především na osobnostní strukturu rodiče. Pozdější se začaly zaměřovat na situační proměnné a kontext, ve kterém se rodič nachází. Na začátku 70. let se začali psychologové více zajímat o vlivy prostředí a kultury na lidské chování. Belsky a Barends (2002) zmiňují vývojového psychologa Bronfenbrennera, který právě roli situace a kontextu ve způsobu chování jednotlivce zdůrazňuje. Pozdější teorie vyzdvihly to, že nejen osobnost je determinována okolním prostředím, ale sama také okolní prostředí simultánně ovlivňuje. Je to například Belského procesní model podmínek rodičovství z r. 1984 (in Belsky, Barends, 2002).

Současné výzkumy v oblasti rodičovství se soustředí na termíny self-esteem, locus of control, well-being a další, a jejich spojitost s rodičovstvím (Belsky, Barends, 2002).

Na závěr ještě jedna definice mateřství – sociolog Možný (1999, s. 251) ho pojímá jako „*přechod, k němuž dochází pod silným kulturním tlakem, orientován převážně na ženu. Sociální status ženy je historicky těsně svázán s mateřstvím.*“ V moderní době už není toto svázání tak těsné, avšak stále se týká většiny žen. Také ostatní mají často s mateřstvím zkušenost – ať už vlastní, se svou matkou, či ze svého okolí. Přesto není mateřství ničím samozřejmým. Vzniká jím nový život. Matka dává život dítěti a to ji zásadně proměňuje. Tato proměna bude v podkapitole 1.2 popsána detailněji.

1.1.2 MATEŘSTVÍ JAKO VÝVOJOVÉ STÁDIUM V ŽIVOTĚ ŽENY

Někteří autoři, např. Deutsch (in Heinicke, 2002) považují narození dítěte za stěžejní pozitivní naplnění vývojových fyzických potřeb ženy. Langmeier a Krejčířová (2006, s. 181) píší, že „*rodičovství přináší do života mladých rodičů uspokojení další základní*

životní potřeby, která se v tomto období manifestuje – potřeby mít někoho, o koho mohu pečovat, kdo je na mně závislý a kdo mě absolutně potřebuje.“ Avšak sami namítají, že naplnění života může dojít i mimo manželství a rodinu – šťastný může být i ten, kdo rodinu nemá a žije sám (Langmeier; Krejčířová, 2006, s. 186).

Mateřstvím jako vývojovým stádiem se zabývají různí autoři. Klasikem vývojové psychologie je například Erikson (1996), který modifikuje Freudovu teorii psychosexuálního vývoje. Podle Eriksona mají stádia vývoje nejen psychosexuální, ale také psychosociální aspekty, které ústí v sociální konflikty, jež musí jedinec v každém ze stádií vyřešit. Právě sedmé stádium, ve kterém jedinec řeší konflikt mezi generativitou a stagnací, zahrnuje rodičovství – je to psychologické stádium vývoje osobnosti, kdy se těžiště zájmu jedince přesune mimo jeho vlastní osobu. Netýká se pouze rodičovství, to ale je generativitou pěkně vyjádřeno – rodiče naplňují svůj život tím, že se starají o své děti, předávají jim své dovednosti a zkušenosti, investují do nich, realizují svou „potřebu, aby mě druzí potřebovali“. Také Říčan (2014) se v knize „Cesta životem“ zabývá rodičovstvím, i když spíše okrajově, a to v kapitolách „Zlatá dvacátá léta“ a „Životní poledne“.

Benedek (in Barnard; Solchany, 2002) popisuje transformaci do mateřství jako vývojový stupeň, který je důležitý pro transformaci self matky. Matka naplňuje potřeby svého dítěte, což ji zpětně plní dobrým pocitem. Naopak neúspěch v naplnění potřeb dítěte vede ke zklamání ze sebe samé. Benedek tuto potřebu formuluje jako „emocionální symbiózu“. Když matka dokáže nasycit své dítě, uklidnit ho, cítí se dobře. Benedek (in Barnard; Solchany, 2002, s. 7) doslova popisuje tuto spojitost jako „*Dobrá matka – dobré self*“.

Profesor Papoušek mluví o tzv. intuitivním rodičovství. Tímto pojmem vysvětluje, že rodiče vedou a učí své malé děti zčásti nevědomky. Intuitivně poznají, co dítě potřebuje, a chovají se tak, že mu napomáhají v učení a komunikaci, a to především v kojeneckém věku. Podle Papouška v nás tedy fungují vrozené programy, které napomáhají ve výchově dítěte (Papoušek, 2002). O psychobiologickém základu mateřského chování píše také např. Corter a Fleming (2002).

Jak bylo zmíněno na začátku této podkapitoly, žena nemusí nutně svůj život naplnit mateřstvím. V současné době navíc nemusí být nutně spojen pohlavní život s mateřstvím, a tak může žena žít sexuálním životem, aniž by počala dítě. A naopak, početí dítěte je umožněno uměle, tedy bez pohlavního styku (Raphael-Leff, 2010, s. 3). Mateřství je možné lépe plánovat a ovlivnit. Tímto se člověk stále více vymyká svému biologickému základu. Průměrný věk prvorodiček také stoupá (podle Českého statistického úřadu), mění se

jejich situace, míra vzdělanosti atp. Přesto přese všechno je mateřství stále důležitým mezníkem v životě ženy.

1.1.3 DŮLEŽITOST ROLE MATKY

Bowlby (in Barnard; Solchany, 2002, s. 6) vyzdvihuje roli matky pro dítě následovně: *„Je zcela zásadní pro duševní zdraví, aby dítě zažilo intimní, vřelý a trvalý vztah se svou matkou, v němž oba nalézají uspokojení a potěšení.“* Tento vztah, „attachment“ (Bowlby, 2010), je pro dítě nesmírně důležitý i do budoucna – ovlivňuje pozdější schopnost být rodičem a typ attachmentové vazby s jeho vlastními potomky (Lyons-Ruth; Block in Barnard; Solchany, 2002, s. 6).

Dle Winicotta (1967, s. 24) je *„péče o novorozence celodenní práce, a může být obstarána dobře jen jednou osobou.“* Tou jednou osobou se rozumí matka či jiná pečující osoba. Winnicott ovšem, stejně jako Bowlby, klade důraz na to, že jde o jednu speciální osobu.

Důležitost matky podtrhly také výzkumy Spitze (1945). Ten se zaměřil na děti, které vyrůstaly v institucionální péči. Zkoumal takto 123 dětí, které vyrůstaly deprivovány emočně i nedostatkem fyzického kontaktu. Děti se staly, popisuje Spitz, asociální, delikventní, psychotické, problémové. Děti netrpěly materiálně – měly adekvátní stravu, dobré oblečení, pravidelnou lékařskou péči atp. Chyběl jim však kontakt s matkou (resp. s pečující osobou) a obecně s lidmi – ten byl limitován na okamžiky krmení, přebalování atp. Symptomy, které děti prokazovaly, pojmenoval „anaklitickou depresí“. Mezi symptomy patří: málo kontaktu, smutná nálada, úzkost, plačtivost, odmítání okolí, opožděný vývoj, pomalé pohyby, stupor, úbytek váhy, nespavost.

Jeho výzkumům už dávno předcházela nešťastný nápad římského císaře Fredricka II., který již před osmi sty lety separoval novorozena od jakýchkoliv pečujících osob, aby zjistil, jakým jazykem začnou tyto děti hovořit. Ukázalo se, že děti bez pečující osoby nemohou přežít – chyběla jim mateřská stimulace, upadly do deprese a umřely (Stone; Church in Barnard; Solchany, 2002, s. 4–5).

K matčiným základním povinnostem tedy patří být v raných fázích mateřství spolehlivou pečující osobou. Úkoly spojené s mateřskou rolí se ale mění. *„Každé další období dítěte pak klade na rodiče nové specifické požadavky.“* (Langmeier; Krejčířová, 2006, s. 182). Matka by měla pružně reagovat na tyto specifické požadavky dítěte. Některé z nich popisují přehledně Barnard a Solchany (2002). V období do tří let věku dítěte jsou to například základní fyziologické potřeby, potřeba stimulace, interakce, bezpečí. Postupem

doby dítě potřebuje podpořit v samostatnosti, v rozhodování. Školní věk také přináší specifické požadavky na rodiče. Matka se musí nakonec od svého dítěte odpoutat, aby mohlo žít svým životem nevázaně na ní.

Péče o dítě vyžaduje jisté osobnostní kompetence. Heinicke (2002) podrobněji rozebírá faktory, které působí na vývoj rodičovských kompetencí již před narozením dítěte, po narození i během dalšího vývoje dítěte. Mezi faktory Heinicke (2002, s. 365) zahrnuje: „*Schopnost adaptovat se, schopnost udržet pozitivní vztahy, sebezrovoj, pozitivní zkušenost rodičů z jejich vlastního partnerského vztahu, podporu rodiny a přátel.*“

Winnicott (in Barnard; Solchany, 2002) přichází v souvislosti s péčí o kojence s termínem „podpůrné prostředí“ (holding environment). Nazývá jím matčino chování a reakce na potřeby dítěte, které jako by potvrzovaly dítěti jeho onnipotentní iluzi, že ovládá svět a své prostředí svým přáním. Díky němu uvěří, že opravdu existuje, potvrzuje si své opravdové self. Podpůrné prostředí podle Winnicotta znamená:

- a) ochranu před fyziologickými neblahými vlivy
- b) starost o dítě, citlivost k potřebám dítěte
- c) každodenní rutinní péči po celý den, která se mění s tím, jak dítě roste
- d) fyzickou podporu dítěte, láskyplné objetí

Winnicott (in Barnard; Solchany, 2002, s. 14–16) také popisuje tři aspekty mateřské role v kojeneckém období. Matka musí neustále monitorovat, je-li její dítě v pořádku, chce-li spát, jíst, zda pravidelně dýchá; je vnímavá k jeho signálům. Dále svému dítěti poskytuje základní potřeby, jako je jídlo či správná teplota. Třetím aspektem je to, že matka navíc hraje roli jako sociální partner.

O dalších povinnostech souvisejících s výchovou dětí bude ještě řeč dále. Tato práce je však více zaměřena na osobu matky než na význam matky pro dítě. A tak se budu v následujících podkapitolách soustředit na mateřství z pohledu matky, na přijímání mateřské role, prožívání mateřství a další oblasti.

1.2 PŘIJÍMÁNÍ MATEŘSKÉ ROLE

1.2.1 FÁZE STÁVÁNÍ SE MATKOU

Stern (1998) popisuje, že zhruba od poloviny třetího roku věku se u jedince formuje genderová identita a od té doby začínají být malá děvčátka budoucími maminkami. Už v dětství si dívky často představují sebe jako budoucí matku. Představy se vyvíjejí a nových rozměrů dostávají v adolescenci, když se dívka zamiluje a naváže partnerský

vztah. Matějček (Matějček a kol., 2004) udává, že mateřské postoje mají dlouhý vývoj, nejsou jen věcí těhotenství či porodu, ale vytvářejí se celým životem. Postoje k dítěti se vytvářejí velmi dlouho před těhotenstvím. Jak se na dítě matka těší, jak se připravuje, co o něm ví, to všechno má hlubší kořeny v naší osobnosti. Začátek formování postojů začíná již ve vlastní rodině a ve zkušenosti s vlastními rodiči. Mezi další faktory podílející se na formování postoje patří naše zkušenosti s druhými dětmi, se sourozenci, zkušenosti z partnerských vztahů atd. (Matějček a kol., 2004), ale také představy o mateřství (Stern, 1998).

Během přijímání mateřské role musí žena přeformulovat své preference a přání a pravděpodobně i znovu uspořádat své hodnoty. Během této jedinečné psychologické proměny se člověk setkává s novými nadějemi, strachy a prioritami. *„Narození dítěte proměňuje nejbližší vztahy a redefinuje roli v rodině a v rodinné historii.“* (Stern, 1998).

Matějček (1994, s. 15) rozlišuje dva pojmy – biologické a psychologické mateřství: *„pro malé dítě je rozhodující psychologické mateřství (rodičovství), založené na vnitřním, psychickém a citovém přijetí dítěte, nikoliv jen biologické mateřství (rodičovství), pokud by nebylo založeno na něčem víc než na pouhém potvrzení z porodnice. V naprosté většině případů jde obojí ruku v ruce. Biologické mateřství (rodičovství) činí cestu psychologickému.“* Matka podle Sterna (1998, s. 9) není psychologicky „narozena“ momentem, kdy porodí dítě. *„Zrození matky se neděje v jeden dramatický, definovaný moment, ale postupně se vynořuje během dlouhých měsíců příprav, které předcházejí samotnému narození dítěte, i měsíců, které následují.“* Aneb – jako se dítě musí narodit fyzicky, tak se matka musí narodit psychicky (Stern, 1998).

Podrobněji se zaměřím na jednotlivé fáze tohoto psychologického zrození matky v podkapitolách, které následují.

Psychologové zabývající se rodičovstvím přišli s různými teoriemi stádií rodičovského vývoje. Dvě z nich tu zmíním. První je teorie Benedekova z roku 1959 (in Demick, 2002, s. 391). Popisuje 3 stadia vývoje rodiče:

- a) První stádium od početí do vstupu dítěte do školy je období „totálního rodičovství“. V tomto období vnímají rodiče své dítě jako něco, co je součástí jich samých, co jim patří.
- b) Stádium druhé, které končí dosažením adolescence a „vylétnutím z hnízda“. Děti se osamostatňují a zanechávají své rodiče samotné.
- c) Třetí stádium začíná, když se z rodičů stávají prarodiče.

Podrobnější stádiovou teorii uvedla Galinsky v r. 1975 (in Demick, 2002, s. 397–398). Podle ní mají rodiče určitá očekávání či představy o tom, jak věci udělat a znají také způsob, jak je se svými dětmi uskutečnit. Obvykle si rodiče nejsou vědomi těchto očekávání ani toho, že posuzují své chování a chování svých dětí podle těchto předem daných očekávání. Jestliže jejich chování nebo chování dětí jejich představám neodpovídá, vidí vše jako ztracené a cítí se deprimovaně. V případě, že jsou očekávání a chování ve shodě, pak se cítí šťastně a úspěšně. Během jednotlivých etap se rodiče snaží přizpůsobovat své chování co nejvíce svým očekáváním nebo mění či poopravují svá dřívější očekávání co nejbližší skutečnému chování. Galinsky na základě rozsáhlých výzkumů mezi stovkami rodičů i dětí různého stáří, národnosti, náboženství atp. definovala těchto šest etap rodičovství:

- a) **Etapa vytváření si představ, očekávání** – nastává v průběhu těhotenství. Jde o dobu, kdy rodiče rozmýšlejí a formulují svá očekávání týkající se jejich nového dítěte. Zvažují také změny, které s narozením dítěte nastanou.
- b) **Etapa pečování** – trvá od narození do 2 let, dokud dítě nezačne říkat: „Ne“. Rodiče se přibližují k dítěti a snaží se, uspokojit jeho emocionální potřeby, vymezují si čas na manžela, práci, přátele, a rodiče.
- c) **Etapa budování autority** – mezi druhými a pátými narozeninami dítěte se rodiče začnou ptát na to, jak zvládají svou rodičovskou roli, uvědomují si, že ve výchově někdy nedosahují svých představ.
- d) **Interpretační etapa** – období školní docházky dítěte – rodiče zkoušejí různé formy výchovy.
- e) **Etapa nezávislosti** – děti jsou skoro dospělé, přestávají být závislé na rodičích, kteří s nimi musí nově přeformulovat vzájemný vztah.
- f) **Etapa odchodu** – rodiče musí nechat děti odejít, hodnotí své rodičovské zkušenosti, výsledky svého výchovného působení.

Také další autoři člení vývoj rodičovství do různých stádií. Za zmínku určitě stojí např. Newberger (in Demick, 2002), která popisuje vývoj rodičovského uvědomění (anglicky „parental awareness“). To definuje jako „*systém znalostí, pomocí kterých rodič přichází na smysl reakcí dítěte a jeho chování, ze kterého formuluje pravidla, jež ho doprovázejí rodičovstvím*“ (Newberger in Grietens, Hellinckx, 2003, s. 117).

Na základě studií zaměřených na děti a rodiče Newberger a další v r. 1980 odhalili čtyři úrovně rodičovského uvědomění (Newberger in Demick, 2002, s. 394):

- a) **Egoistická orientace** – dítě není považováno za osobu s vlastními potřebami a požadavky. Rodič se zaměřuje jen na své zájmy a vnímá dítě jako projekci svých vlastních zkušeností.
- b) **Konvenční orientace** – dítě je chápáno jako samostatná bytost, ale ne jako jedinečná individualita s vlastními charakteristikami a zvláštnostmi. Rodič nahlíží na dítě pomocí vnějších kritérií – např. kultura, tradice. Pečuje o dítě tak, aby to bylo společensky správné.
- c) **Subjektivně-individualistická orientace** – rodič vidí dítě jako jedinečnou individualitu. Nahlíží na něj skrze vzájemný vztah, nikoliv skrze vnější definice, jaké by děti měly být. Rodič se snaží plnit potřeby dítěte tím, že je mu k dispozici, je citlivý a vnímavý.
- d) **Systémová orientace** – dítě je vnímáno rodičem „jako komplexní a měnící se samostatný psychologický systém“ (Newberger; White in Greatens; Hellinckx, 2002, s. 124). Mezi potřebami dítěte a rodiče existuje rovnováha.

Úroveň rozvoje rodičovského uvědomění je vhodné zkoumat například u rodičů, kteří své děti zanedbávají či týrají.

1.2.2 TĚHOTENSTVÍ – DOBA PŘÍPRAV

Těhotenství je období velkých fyzických změn a také období mnoha fantazií, přání, ale i strachu a otázek (Stern, 2002). Matka si uvědomuje, že teď bude pro své dítě. Stern píše, že „malá dívenka či chlapeček bude váš v tom nejhlubším možném smyslu, a vy budete její či jeho“ (Stern, 2002, s. 20).

Prožívání těhotenství může mít mnoho podob. Samozřejmě velkou roli hraje to, jestli je těhotenství očekávané či ne, zda je dítě chtěné nebo není, jak je matka zajištěná atp. I když má matka ty nejlepší podmínky pro toto období, jsou zkušenosti s těhotenstvím velice různé (Raphael-Leff, 2010). Odlišné prožívání těhotenství má také biologické kořeny. „Některé maminky prožívají období těhotenství daleko citlivěji než jiné, některé zase říkají, že se mají tak krásně jako nikdy před tím. Je to způsobeno především změnou v hormonální skladbě v organismu.“ (Špaňhelová, 2003, s. 19). Prožívání těhotenství se v průběhu doby mění. „V prvním období může matka prožívat radost, štěstí, překvapení, ohromení, jásot, vděčnost, smutek, rozladěnost, bezradnost, vyčerpanost...“ (Špaňhelová, 2003, s. 11). Ke konci těhotenství se pohybuje mezi dvěma protichůdnými pocity. Na jednu stranu se na dítě těší, je na něj zvědavá, na druhou stranu může mít určité obavy či pochybnosti okolo porodu (Špaňhelová, 2003).

Podle Sterna (1998) není nic neobvyklého, že si matky své budoucí děti nějak představují. Imaginace je podle něj běžná součást života. Představy nabývají daleko reálnějších obrysů, když je těhotenství na první pohled viditelné. Také to, že se dítě začne projevovat např. kopáním, podporuje různé představy – vznikají pak domněnky typu „kope – to bude bubeník“ atp. Ke konci těhotenství matka pomalu opouští své představy, mnohdy velkolepé, aby byla připravená na narození dítěte – nikoliv imaginárního, vysněného, ale skutečného (Stern, 1998). Raphael-Leff poznamenává (2010, s. 5), že reprezentace dítěte během těhotenství „*může být fluidní a dost proměnlivá. Představy o sobě i o dítěti se mohou měnit velice často, i několikrát během jedné hodiny.*“

Rubin (in Barnard; Solchany, 2002, s. 8–9) popisuje 4 úkoly spojené s mateřskou rolí. Jejich plnění začíná již během těhotenství. Jsou následující: (1) zajistit bezpečí dítěte i sebe, (2) ujistit se o tom, že rodina a blízcí lidé dítě přijmou, (3) připoutat se ke svému dítěti, (4) učit se dát sebe.

ad (1) Rubin píše, že v prvním trimestru těhotenství se matka snaží zabezpečit především sebe, ve druhém trimestru se soustředí více na dítě. Ve třetím trimestru ji čekají znatelné tělesné změny a vyhýbá se tomu, co by mohlo být škodlivé. Zároveň často čelí tradičním strachům a pověrám, které mezi lidmi kolují.

ad (2) Matka sdílí své strachy i představy s okolím a potřebuje kladnou odezvu, podporu.

ad (3) V prvním trimestru musí matka akceptovat to, že je těhotná. I pokud se jedná o dítě dávno vysněné, je tato akceptace potřeba. Ve druhém trimestru již může matka své dítě zažít – slyšet ho, cítit. A díky novým technologiím také vidět, což napomáhá v připoutání se matky k dítěti. Dítě je najednou daleko reálnější, uchopitelnější a proto se k němu lépe vytvoří vztah.

ad (4) Proces dávání sebe začíná již v těhotenství, kdy se mění postava matky, mění se partnerský vztah i jiné blízké vztahy. Žena se musí přizpůsobit tomu, že se stane matkou, musí pro to něco obětovat, i když je toto období často doprovázeno obavami.

Během těhotenství je také důležité navázat komunikaci s dítětem (Špaňhelová, 2003). Je důležité si s ním povídat, hladit ho, zpívat mu, sdělovat mu i své emoce, neboť spokojenost matky dítě vycítí. Dítě rozpoznává matčin i otcův hlas, reaguje na něj, i na dotyk. Během těhotenství matce pomáhá klid, odpočinek, dobrá životospráva, osvěta, dobré vztahy s otcem dítěte a rodinou.

1.2.3 NAROZENÍ DÍTĚTE JAKO ZLOM

Mnozí autoři se dle Sterna (1998) shodují na tom, že porod dítěte je velice významnou událost v životě ženy. Ať už je to událost nádherná či traumatická, na osobnosti matky, a to snad jakékoliv, se hluboce podepisuje a stává se jedním ze základních kamenů jejího životního příběhu. Stern (1998) píše, že se žena během porodu dostává na hranici svých sil, svých kapacit. Porod není snadný, je spojený s velkým vypětím organismu. Když se dítě narodí, následuje první pláč. Dítě, doposud tiché, skryté v matčině lůně, je najednou reálné, opravdové. Je vidět, slyšet i cítit – poté, co je položeno na matčino tělo. A pohledem zkoumá okolí, dívá se na matku. Stern (1998, s. 32) cituje jednu matku: „*Mé dítě začalo plakat. Neváhala jsem ani chvíli. Věděla jsem, že já jsem jeho matka. A ono to také vědělo.*“ Matka se stává citlivější k projevům dítěte, opečovává ho a chrání ho od okolí.

Narození dítěte s sebou mnohdy přináší v prvních dnech jakýsi emoční zmatek. „*Matky jsou rády, že je jejich dítě na světě, že mají porod za sebou, někdy se stává, že pod tlakem vyčerpání z porodu jsou jejich pocity ambivalentní, jsou zároveň šťastné, zároveň také unavené a vyčerpané. Je to stav normální, kterým se nemusejí znepokojovat.*“ (Špaňhelová, 2003, s. 31). Ač by se podle očekávání měly ze svého dítěte radovat, prožívají plačtivé období, kdy se nevyznají samy v sobě, prožívají zmatení. Rozpláčou je podněty, na které by jinak pláčem nereagovaly. Podle Špaňhelové (2003) je to tím, že během tří dnů po porodu klesá hladina hormonů progesteronu a estrogeneru, která byla v těhotenství velmi vysoká. To je jedním z důvodů, proč u některých matek dochází ke změně chování a emocí.

S narozením začíná také péče o dítě. V porodnici se na ní velkou měrou podílí zdravotnický personál, avšak po příjezdu domů už je na matce (a jejích nejbližších), aby se o dítě postarala. Jejím úkolem je tedy zajistit, aby dítě přežilo. Stern (1998) uvádí, že matky se například velice strachují v prvních dnech, aby jejich dítě nepřestalo dýchat. Mnoho matek se bojí, že se novorozenci něco stane, že se zraní, zadusí. Do určité míry je to přirozený strach, který vede k tomu, aby matky nepřestávaly být bdělé.

Narození dítěte ukončuje jednu z životních etap, ve které se matka připravovala na přijetí mateřské role. Dítě je najednou narozené, je potřeba se o něj starat, interagovat s ním (Stern, 1998). Matka může dítě vidět, cítit, mazlit se s ním. A tím pro ni začíná další, daleko delší a dobrodružnější životní etapa. Jak píše Stern, „*po narození dítěte váš život naplní rodící se mateřství*“ (Stern, 1998, s. 10).

1.2.4 PRVNÍ MĚSÍCE A ROKY MATEŘSTVÍ

Jak již bylo řečeno, psychologické mateřství nevzniká automaticky narozením dítěte. Žena vrůstá do nové role pomalu, „*matkou se člověk stáv*“, (Stern, 1998, s. 9). Proces tedy pokračuje i po narození dítěte. Matka se učí dalším a dalším věcem. Musí zajistit základní potřeby svého dítěte – najednou se nestará pouze o sebe, je tu někdo další, kdo je (a dalších pár let bude) na ní závislý. Matka se musí naučit milovat a být milována a také to umět vyjadřovat (Stern, 1998). O tom, jak se úkoly matky během vývoje mění, bylo již psáno výše – v podkapitole 1.1.3. Matka musí mít tyto úkoly na zřeteli, být jim otevřená, vnímavá.

Mercerová (in Barnard, Solchany, 2002) zkoumala ženy prvorodičky v prvních měsících po porodu a zabývala se vztahem osobnostních faktorů matky, situačními vlivy a přijetím mateřské role. Mezi osobnostní faktory přispívající k pozitivnímu přijetí mateřské role zahrnuje fyzické zdraví, sebevědomí, míru závázání vůči dítěti, zkušenosti s porodem atp. Situačními vlivy jsou například špatná socializace, separace od dítěte, nedostatečná opora společnosti, hodnota mateřské role ve společnosti atd.

Matka se proměňuje. Začne být vnímavější k ostatním matkám, učí se poslouchat svou intuici. Učí se novým dovednostem, začne se zajímat o vhodnou dětskou výživu, oblečení, různé doplňky, kurzy atp. Musí si urovnat priority – dítě versus kariéra. Ve společnosti i v rodině hledá své nové místo a prochází i dalšími proměnami. Mnohé z nich jsou však natolik přirozené, že si je ani neuvědomuje, a přitom jsou, podle Sterna (1998), tolik radikální. Pro matku je velice důležitá opora v partnerském vztahu, opora její vlastní matky atp. O tom bude více pojednáno v kapitole 5. Stern (1998) zmiňuje také důležitost opory dalších žen, především jiných matek. Pro prvorodičku, podle Sterna (1998), je velice důležité mít nějaký vzor, podle kterého se učí. Stern (1998, s. 45) doslova píše „*něco jako vzor či průvodkyni, jakousi mistrovou*“. Role průvodce není jen v tom, že poskytuje rady, ale především vytváří pro matku bezpečné psychologické prostředí, kde si může být jistá.

V roce 1984 Belsky (in Belsky, Barends, 2002, s. 422) navrhl na základě empirických výzkumů zanedbávání dětí tzv. procesní model podmínek rodičovství. Podle něj je rodičovství ovlivněno třemi hlavními zdroji individuálních charakteristik, a to (a) osobností rodiče, (b) individuálními charakteristikami dítěte a (c) souvisejícími zdroji stresu či podpory, což zahrnuje kvalitu vztahu mezi rodiči, zkušenosti a sociální síť. První faktor, osobnost, je však dle Belského nejvíce rozhodující. Heinicke (in Belsky, Barends, 2002, s. 422) mezi tři nejdůležitější aspekty, které podmiňují dobré rodičovské fungování, zahrnuje

schopnost rodiče adaptovat se na změny, dovednost udržet pozitivní vztahy a vlastní sebezvoje rodiče.

Mateřství s sebou může přinést také mnoho úskalí. Mohou vznikat, když matka nemá dostatečnou podporu v nejbližším okolí, pokud není ekonomicky zajištěná, nebo kvůli vnitřním konfliktům. Např. Buchholz (in Demick, 2002, s. 391) píše, že když se rodič vědomě pokouší pomoci dítěti dosáhnout jeho vývojového cíle, sám se zabývá nevědomě svými konflikty: „*S rodičovstvím přichází znovuoživení zranitelných míst v psychice rodiče.*“ Když dítě vstupuje do školy, může rodičův znovuoživený strach a odpor k autoritám ve škole způsobit různé potíže jemu, dítěti nebo oběma. Podobně když dítě dosáhne adolescence, může se stát, že rodič se začne znovu konfrontovat se svou sexualitou atp. O něčem podobném se zmiňují psychoanalytické teorie. Pokud rodičovy emocionální potřeby nebyly naplněny během jeho vlastního vývoje, tak mohou být tyto nedosažené potřeby reflektovány v jeho rodičovském chování (Belsky, Barends, 2002).

1.3 MATKA A OKOLÍ

1.3.1 VÝZNAM PROSTŘEDÍ PRO MATKU

Mnozí psychologové, zvláště v posledních desetiletích, vyzdvihují vliv prostředí na jedince. Belsky a Barends (2002) zmiňují vývojového psychologa Bronfenbrennera, který vyzdvihuje roli situace a kontextu ve způsobu chování jednotlivce. Bronfenbrenner popisuje čtyři stupně: (1) Mikrosystém je to, co nás ovlivňuje nejvíce v dětství – rodina, škola, náboženské vyznání, sousedé atp. (2) Mezosystém znamená vztahy mezi jednotlivými mikrosystémy dítěte, např. vztah mezi rodičem a učitelem dítěte. (3) Exosystém jsou sociální struktury, které dítě ovlivňují, ale ono samo na nich neparticipuje. Jedná se například o lokální politickou situaci, zaměstnání rodičů atp. Poslední, (4) makrosystém, zahrnuje kulturu a subkulturu, ve které dítě žije. Jsou to různé tradice spojené s kulturou a náboženstvím, sociální uspořádání a další.

Na jedince tedy působí celá řada činitelů. A když se z něj stane rodič, nese na sobě dále známky působení svého okolí, navíc na něj začnou působit vlivy nové. Při výzkumu mateřství je důležité brát význam prostředí v potaz.

1.3.2 OTEC DÍTĚTE

Otec dítěte, ať už je to manžel, přítel či jiná osoba, hraje také svou významnou roli. Obecně se předpokládá, že spokojenost v partnerském svazku mateřství pozitivně ovlivňuje.

„Rodičovská kompetence je na druhé straně do značné míry závislá právě na úrovni manželské spokojenosti. Výzkumy potvrzují těsný vztah mezi manželskou spokojeností, hodnocenou ještě před narozením dítěte, a senzitivitou matky a její vřelostí vůči dítěti.“ (Langmeier; Krejčířová, 2006, s. 183).

Také Heinicke (2002) vyzdvihuje kvalitu podpory od partnera jako jeden ze dvou nej důležitějších vlivů na zodpovědné rodičovství.

Heinicke rovněž zmiňuje tzv. „Model rodinného systému rodičovství“. Jeho autory jsou Cowan, Powell (in Heinicke, 2002) a zabývají se tím, jakým způsobem se vyvíjí vztah rodiče a dítěte a jaké jsou jeho důsledky na vývoj dítěte. Zformulovali šest oblastí, které jsou ke správnému fungování rodiny potřeba:

- a) Biologické a psychologické charakteristiky každého jedince v rodině
- b) Kvalita vztahů v původních rodinách rodičů a aktuální vztahy mezi prarodiči, rodiči a vnoučaty
- c) Kvalita vztahu mezi partnery, se speciálním důrazem na dělení rolí, komunikační vzorce a role ve výchově dítěte
- d) Kvalita vztahu mezi sourozenci
- e) Vztah mezi nukleární rodinou a klíčovými jedinci či institucemi mimo rodinu (přátelé, vrstevníci, škola, etnická skupina apod.)
- f) Kvalita vztahu mezi každým z rodičů a každým dítětem

Také Špaňhelová (2003, s. 15) zdůrazňuje, že „pro celé partnerské soužití platí, že vzájemná vazba manželů je vždy prioritní“, vazba mezi dítětem a matkou nebo dítětem a otcem je až na druhém místě. Partneři by na to neměli po narození potomka zapomenout a pečovat o svůj vztah, udělat si na sebe navzájem čas a umět si ho užít, i když se jejich pozice v rodině výrazně pozměnila. Partner už není jen partnerem, ale také otcem dítěte. Žena svého partnera začne vidět v jiném světle. Už nejsou dva, ale tři, tvoří se nový trojúhelník (Stern, 1998).

1.3.3 ROLE PŮVODNÍ RODINY, PŘEDEVŠÍM BABIČKY DÍTĚTE

V této podkapitole bude řeč především o matce matky, tedy babičce dítěte. Ta je totiž pro novou rodičku velice důležitou osobou, byť dalším členům původní rodiny jistě také nemůžeme jejich význam upírat.

Stern (1998) upozorňuje na to, že každá matka je zároveň dcerou své matky. Mateřství je podle něj třígenerační záležitost. Matku malého dítěte začíná zajímat její vlastní matka a její zkušenosti, názory na výchovu. Už zpočátku těhotenství (Stern, 1998) se budoucí matka více v myšlenkách vrací ke vzpomínkám z dětství. Přemýšlí o své vlastní matce a její roli ve svém životě. Někdy až s překvapením zjišťuje podobnosti ve svém chování s chováním své matky. To pokračuje po narození dítěte a během jeho dalšího vývoje. Projevuje se zde vliv genetiky, ale také vliv sociálního učení, charakter attachmentové vazby atp.

Během těhotenství se ale může také aktivovat konflikt mezi těhotnou ženou a její matkou. „*Někdy se v těhotenství nečekaně vynořují různé problémy z dřívější doby, které se týkají vztahu mezi těhotnou a její matkou. Jsou to většinou různé křivdy, zklamání, nedořešené problémy, spory,*“ (Špaňhelová, 2003, s. 11). A právě těhotenství je často nejvhodnější doba k usmíření, k vyjasnění si sporů atp. Matky někdy podle Sterna (1998, s. 49) dokonce „*utíkají osudu své vlastní minulosti*“ a proti své matce a její výchově se vymezují tak, že se snaží chovat se radikálně odlišně. To, jaká matka je, ale „*není jednoduše determinováno tím, co se stalo v minulosti,*“ (Stern, 1998, s. 50).

Babička dítěte je často velikou oporou během těhotenství své dcery i ve chvílích, kdy je dítě už na světě. Její role v rodině by ale měla mít určitá pravidla. „*Babička tedy přichází, aby matku potěšila, byla s ní, pomohla jí s dítětem, vyžehlila prádlo nebo šla s vnoučetem na procházku. Nikdy by se neměla chovat jako vetřelec do domácnosti, který stále radí nebo poučuje, ale jako ten, ve kterém může matka také nalézt oporu, pomoc, přátelské slovo*“ (Špaňhelová, 2003, s. 34).

Babička dítěte má tedy velký význam jak pro dítě, tak pro svou dceru. Měla by být ale opravdu jen, ač velice významným, doplňkem rodiny (Smith, Drew, 2002). Pokud přesáhne své kompetence či dokonce jde proti výchovným stylům rodičů dítěte, může to vést ke zhoršení rodinných vztahů.

2 MATEŘSTVÍ V ROMSKÉ RODINĚ

2.1 PÁR SLOV NA ÚVOD

Tato kapitola se zaměřuje na popis toho, v jakém postavení v romské komunitě se nachází žena v roli matky. Popis se bude týkat romských žen, které žijí na českém území. K nastínění života romské matky je zapotřebí porozumět trochu více situaci, ve které žije a které je vystavena, tradičnímu uspořádání romské rodiny, ale i podmínkám, ve kterých žijí současní čeští Romové.

Informace, které se dočteme v literatuře o romském etniku, nemusejí vždy odpovídat současné situaci. Navíc – jako nelze říct obecně o českých matkách, jaké jsou, z jakých rodin pochází, tak to nemůžeme tvrdit ani o těch romských. Každá romská matka se více či méně liší od matky modelové, jež je popsána v literatuře. I když mnohé z níže uvedených informací již neplatí v plné míře, neboť mnoho dostupných poznatků popisuje tradiční romskou společnost, která prošla v posledních desítkách let velkými změnami, můžeme stále vyzorovat reliktů popisovaných zvyklostí a to, jak se podepisují na současné romské společnosti. Proto pro výzkum mezi matkami romské národnosti pokládám studium literatury pojednávající o Romech za důležité a obohacující.

2.1.1 PROBLEMATIKA ROMSKÉHO ETNIKA

Dříve, než se zaměřím na mateřství jako takové, nastíním něco ze současného postavení Romů u nás i z romské historie, kultury a jejích proměn. Přiblížím některé její charakteristiky, které mohou přispět k lepšímu porozumění tomu, jaké postavení matka romské národnosti ve své rodině a ve společnosti má.

V první řadě bych ráda zmínila, že psát o „romské kultuře“ je obecně poměrně složité a ne příliš vděčné téma. Ne z toho důvodu, že by nebylo zajímavé, ale proto, že se při psaní objevuje plno nesnází. Existuje sice mnoho studií a knih o Romech, které je popisují, avšak první problém spočívá už v samotném označení „Romové“. Ne každý, koho my bychom nazvali „Romem“, se za „Roma“ označí. Někteří mají s tímto pojmenováním dokonce problém. Označení je problematické také tím, že není jedna sourodá skupina Romů, nýbrž mnoho různých skupin. Některé z nich opovrhují skupinami jinými, některé jsou dokonce znesvářené. Vychází to z kastovního uspořádání a rodové společnosti. Každá skupina navíc může mít hodně odlišné zvyky – Romové byli dlouhou dobu kočovníci a na svých cestách

přijímali zvyklosti většinové společnosti. Knihy často popisují jakousi modelovou romskou společnost, která možná ani nikdy neexistovala v takové podobě, v jaké je nastíněna. Mnoho autorů předkládá tvrzení, která jsou spíše majoritou sdílenými mýty o romské společnosti. Romové, žijící na českém území, pocházejí převážně ze Slovenska, a tak si přivezli do naší republiky to, co se naučili tam. Tyto zvyky jsou pak někdy mylně pokládány za typicky romské.

Zároveň je třeba zmínit, že se celý text pojednává o Romech žijících na českém území, neboť vycházím z českých zdrojů a můj výzkum je zaměřený na romské matky v naší republice. Budu však pro jednoduchost používat označení „romská kultura“, či „Romové“, stejně jako ho používá i literatura, ze které jsem čerpala.

Holomek (in Jařabová, 2000, s. 163–164) popisuje neuspokojivý stav Romů v naší společnosti a vytyčuje několik základních problematických bodů, mimo jiné: „1. *Stále existuje dosti silná a zřetelná hranice mezi Romy a většinovou společností, která není propojována dobrou komunikací, 2. sociální postavení Romů je alarmující, 3. panují stále hluboké předsudky o Romech, kteří jsou obecně vnímáni jako asociálové.*“

Některé předsudky se ovšem zakládají aspoň zčásti na pravdě. Obecně sdílenou domněnkou je to, že Romové žijí přítomný okamžik, příliš neplánují, ani se nezabývají tolik minulostí. Žijí to, co je aktuální. Šetření peněz je pro ně příliš abstraktní pojem, pro momentální potěšení raději to, co mají, utratí hned. Je to ale nejspíš až moc zjednodušený názor. Sice je pravda, že mnohé rodiny utratí peníze, které dostanou, v nejbližších dnech a na další jim mnoho nezůstane, zároveň je ale také pravda, že ani obecně nemají příliš, co by šetřili. Co se týče představ o minulosti a budoucnosti, nejspíš můžeme souhlasit s tím, že nemají pro Romy takový význam, ovšem zobecňovat toto tvrzení také nechci, neboť osobně znám i Romy s velkými vizemi budoucnosti.

Podle Malique (in Hadj Moussová, 2009) neklade romská společnost příliš důraz na individualitu osobnosti. Člověk je členem skupiny a jeho úspěch nemá význam pro něj osobně, ale pro celou skupinu, protože žije v horizontálně, nikoliv vertikálně uspořádaném světě. Důležité tedy je zaujmout roli správně, stát se jedním z mnoha článků celé romské společnosti. Proto může být problémem náhlý úspěch jednoho z jejích členů. Přesto se nedá říct, že by Romové, v porovnání s „vertikální“ společností zaměřenou na dosažení individuálního úspěchu, altruisticky konali vše jen pro dobro společnosti, nikoliv pro dobro vlastní. I oni mají svá přání, své úspěchy i neúspěchy, svou hrdost.

Existují různé teorie z různých vědních oborů, které se pokouší vysvětlit příčiny spíše okrajového postavení romského národa. Např. podle Frazera (1998) je důvodem neuspoko-

jivého postavení Romů ve společnosti to, že už v Indii, odkud pocházejí, byli nejnižší kastou, všude se setkávali spíše s pohrdáním či dokonce nenávisť, často byli vyháněni a socioekonomicky byli poměrně neúspěšní. Ti, kteří vynikali, byli často asimilováni, a tak byl romský genofond ochuzen. Jiné teorie sahají po vysvětlení, která až hraničí s rasismem. Důvod však nejspíš bude daleko komplikovanější než vysvětlení, která různé teorie poskytují.

Když pohlédneme do české historie posledních desetiletí, udály se pro romské etnikum veliké změny. Podle Říčana (1998) žili Romové po staletí převážně tradičním kočovným životem, avšak s komunistickým režimem přišla politika asimilace a rozptylu. Problémy s romskou společností měly být vyřešeny jejím namícháním s neromskou populací. Kvůli této politické strategii byly rozděleny rody, zprerušeny rodinné vztahy, generace odděleny jedna od druhé (Mann, 2001). Situace byla ale ještě trochu komplikovanější, neboť současní Romové, kteří naši republiku obývají, jsou z většiny Romové ze Slovenska, kteří sem byli nastěhováni během minulého režimu. Ti byli sestěhováni do České republiky převážně jako pracovní síla do pohraničí, odkud bylo odsunutí Němci. Komunistická éra svým způsobem své Romy opatrovala. Všichni měli práci, a jakožto občané nepřiliš vzpouzející se režimu mohli žít poměrně spokojeným životem. Dalším velikým zlomem byl listopad '89, kdy se komunistický paternalismus překlenul v až vulgární liberalismus (dle Říčana 1998). Romové sice získali svobodu užívat svůj jazyk, ale na druhou stranu byla ochraňující předlistopadová atmosféra vystřídána „*pobytem na zdravém, leč ostrém vzduchu, kde se každý především musí čile starat sám o sebe a nést následky svých činů nebo své nečinnosti*“ (Říčan, 1998, s. 30). Pro Romy to mělo několik nepřívětivých důsledků – nezaměstnanost a s ní spojená chudoba, mediální pranýř (do té doby se o ně média tolik nezajímala), dostupnost atraktivních škodlivin (návykové látky, alkohol atp.), většinová averze. (Říčan cituje (1998, s. 31) výrok Petra Pitharta: „*Rasismu se u nás daří*“.)

Všechny tyto společenské změny způsobily převrat v životech Romů. Hübschmannová (in Říčan, 1998, s. 26) popisuje změnu hodnot za socialismu: „*Odnětí jedněch hodnot neznamena automatické přijetí hodnot jiných, jak si to ideologové socialismu představovali.*“

Vančáková (2007) píše, že romské etnikum důsledkem asimilační politiky internalizovalo majoritou vnucovaný pocit méněcennosti, což přispělo k dezintegraci romské společnosti. Mnozí Romové pokládají za dobrou jen svou vlastní rodinu a na ostatní Romy se dívají očima majority. Dezintegrace a vykořenění však způsobují skupinový pocit méněcennosti a ten se často spojuje s poruchami chování.

Samková (2011) dokonce hovoří o ztrátě smyslu života. A dále píše, že zjevná bezstarostnost Romů nemá se svobodou nic společného. Popisuje je jako lid závislý na dávkách a na alkoholu, který nemá nic jiného na výběr. Je tedy nesvobodným. Navíc, píše dále Samková (2011), vědomí zodpovědnosti za svůj život zvyšuje osobní svobodu jedince. Podle Samkové však průměrný Rom žije ve skepsi, že nemůže ovlivnit svůj život. To ho přivádí k depresi či k rezignaci. *„Uvedeno do extrému, Romové si mohou zvolit cestu distancování od majority, zůstat „mezi svými“ a žít víceméně izolovaně od ostatní společnosti se všemi nevýhodami s tím spjatými. Také mohou zavrhnout své kořeny a asimilovat se, pokusit se splynout s majoritní společností.“* (Vančáková, 2011, s. 14)

Přijetí tradic majority je však kvůli trvalým antropologickým odlišnostem nelehké a kvůli vysoké míře xenofobie i značně omezené.

Romové často žijí v sociálně vyloučených lokalitách. Život v těchto lokalitách ovlivňuje chování jedince (a to nikoliv pouze Roma) a dokonce ho přímo determinuje, jak uvádí Jakoubek s Hirtem (2006). Ti, kteří v tomto prostředí žijí, trpí zhoršujícími se životními podmínkami bez přístupu k legálním pracovním příležitostem a pohybují se v ovzduší rostoucího násilí. Nejsou schopni využívat strategií, na základě nichž by mohli svou situaci zlepšit. Jejich plány se odvíjí od nedostatku prostředků a prostředí celkové nejistoty, což může vést ke způsobu myšlení orientovanému na přítomnost a k uplatňování krátkodobých životních strategií, jimiž lze uspokojit jen základní životní potřeby. Je otázkou, do jaké míry ovlivňuje Romy to, že často žijí v prostředí vyloučených lokalit (viz teorie „kultury chudoby“ výše zmíněných autorů Jakoubka a Hirta) a v jaké míře se jedná o něco specificky romského.

2.1.2 MATKA V ROMSKÉ SPOLEČNOSTI

Mateřství je v romské komunitě velmi ceněné. Ačkoliv obecně bylo postavení ženy, jak bude uvedeno níže, spíše podřadné, narozením dítěte získávala větší vážnosti (Říčan, 2000). *„Dobrá matka je jen ta, která má hodně dětí. Když má jen dvě tři děti, tak to ještě není žádná matka,“* cituje romského umělce Rudolfa Dzurka Žlnayová (1996). Mateřství přidává ženě hodnotu, je něčím, co má veliký význam, je to hlavní smysl života ženy (Poláková).

To, jak je mateřství důležité, se objevuje i v různých básních a písních. Jednu z básní uvádím v úvodu této práce. Mezi písněmi, ve kterých hrají matky hlavní roli, jsou hojně zastoupeny takové, kde se zpívá o ztrátě matky, vyjadřují veškeré zoufalství, které taková ztráta znamená, jiné reprodukují dialog mezi dětmi (i dospělými) a zemřelou matkou atp.

(Kamenická, 1996). V následujících částech nastíním postavení ženymatky tím, že přiblížím romskou rodinu, postavení jejích jednotlivých členů a rozdělení genderových rolí i pozici dítěte v rodině, neb ženu matkou dělá právě to, že má dítě. –

Na závěr této úvodní části bych chtěla zmínit, že mnohé „problémy“ mohou být problémy jen z našeho pohledu. A to, hovoříme-li o mateřství, například problematika mladistvých matek. Z pohledu Neroma v tom spatříme mnoho úskalí – matka nezíská vzdělání, které je potřebné k uplatnění na trhu práce, je omezená v cestování, volné zábavě a dalších kratochvích, které k životu dospívajících v naší společnosti často patří. Podle některých názorů také ještě není dostatečně zralá na to mít dítě. Je poměrně těžké získat přesné statistické údaje o průměrném věku romských prvorodiček. Podle Navrátila (2003) je u devatenácti procent prvorodiček věk pouhých šestnáct let. Oproti průměrnému věku prvorodiček naší společnosti celkově, který byl, podle Českého statistického úřadu v roce 2010 27,6 let, tedy nižší. Davidová (1965) píše, že mladí Romové spolu začínají žít již ve třinácti až patnácti letech. Je to založeno na odlišném pohledu, na jiném žebříčku hodnot a jiných zvyklostech, proto nelze jednoznačně říct, že mladý věk romských matek je problematický. Možná v očích většinové společnosti; v očích jich samotných však problémem být nemusí. Unucková (2007, s. 20) cituje staré romské přísloví: *„Posad' svou dceru na židli, a pokud se její nohy dotýkají země, je už zralá na vdávání“*. Stejně tak odlišný styl výchovy, který se nám může zdát volnější, nerozvíjející atp. plyne z tradic a měl v minulosti své opodstatnění. V očích Neroma však může jít o nedostatečnou výchovu. Proto je dobré nasadit si občas „romské brýle“ a podívat se jimi, prosti předsudků, na situaci. Člověk pak leccos lépe pochopí.

2.2 ROMSKÁ RODINA

2.2.1 TRADIČNÍ VERSUS ASIMILOVANÁ RODINA

Širší rodina, tzv. Familija (Fraser, 1998, s. 198), byla po staletí základním pilířem uspořádání romské společnosti, a to přetrvává dodnes (Poláková). Romská rodina však prodělala během posledních desetiletí kvůli výše zmíněným společenskopolitickým aspektům výrazné změny. Politika minulého režimu i polistopadová svoboda se na ní velmi podepsala. Podle Dřímala (2004) se romské rodiny nyní nalézají v různé míře v přechodu od tradiční romské rodiny k asimilované, jelikož jsou v neustálém kontaktu s majoritní společností, která je různými způsoby ovlivňuje. Tradiční romskou rodinu popisují mnohé etnografické či romistické studie. Má v sobě jistou hierarchii a řád, rozdělení rolí, zvyklosti

atp., které měly svůj důvod, svůj význam. V průběhu minulých desetiletí však rodina zeslábla (Říčan, 2000). Říčan to přičítá především vytržení z tradiční velkorodiny a soudržné obce. Romové byli vykořeněni a rozptýleni mezi běžnou populací. Byla tu snaha o jejich asimilaci. Velkorodiny však nebyly dříve (v době před 100 a více lety) ani pro majoritní populaci ničím neobvyklým: „*U romské rodiny lze v rámci současného evropského trendu spatřovat rozpad z velkorodiny na nukleární rodinu závislý především na míře integrace do majoritní společnosti*“ (Poláková, s. 8).

Smutnou skutečností oslabení tradiční rodiny je například velký počet dětí romské národnosti v dětských domovech (Říčan, 2000). Děti byly dříve pro rodinu největším bohatstvím, ale nyní se jich mnoho ocitá v ústavní výchově. Umisťování dětí do dětských domovů však bylo v rámci politiky asimilace v minulém režimu často násilné, i když za ním stála „*dobře míněná snaha sociálních pracovníků, kteří vidouce hladové, špinavé a otrhané dítě v osadě, usoudili, že musí být odebráno rodičům*“ (in Říčan, 2000, s. 45). Vančáková (2007) zmiňuje, že současná generace Romů je již třetí generací, která je ovlivněna tímto násilným odebíráním dětí z rodin. Matky dětí, které jsou umisťovány v ústavní péči, samy často prošly takovouto výchovou a nejsou schopné vychovat vlastní potomky. Vančáková (2007) to popisuje jako sociální dědičnost.

Když se vrátíme k tradiční rodině, typické pro ni bylo to, že byla veliká a soudržná (Lázničková, 1999). Romské přísloví praví „*Zle je tomu, kdo je chudý, ještě hůř tomu, kdo je sám*“ (Varianty, 2002, s. 153). Soudržnost se podle Polákové projevuje až v takové míře, kterou by mnohý příslušník majority považoval za narušení osobní svobody a práva na vlastní názor.

Tradiční romská rodina byla patriarchální (Poláková) a tento ráz si zachovala víceméně doposud. Postavení jednotlivých členů rodiny není rovné a v průběhu času se mění – nejnižší postavení se mohou propracovat na pozici vážené osoby. Především však jsou role přesně rozdělené podle pohlaví (Poláková), jak je zmíněno níže.

Děti v tradiční rodině údajně nesměly mluvit vulgárně před rodiči a dospělí se před dětmi neobnažovali. Jak však podotýká Říčan (2000), jde možná jen o idealizaci minulosti, protože by to v malých obydlích, ve kterých Romové žili, muselo znamenat sexuální zdrženlivost. Větší význam měla také širší rodina. Členové rodiny se mohli na sebe navzájem spolehnout, podrželi se v nouzi. Je nutno podotknout, že tak tomu bylo dříve i u neromské populace. I u Romů se ale tento prvek vytrácí. Jak píše Říčan (2000), někteří si stěžují, že nebýt pohřbů, už by se nesešli. Přesto vzájemná soudržnost stále v určité míře funguje. Důležitost velkorodiny dokládá i fakt, že Romové dodnes užívají gramaticky složité, přes-

ně vymezující označení příbuzenských poměrů. Tato označení přesně specifikují stáří, pohlaví a i blízkost příbuzenství dané osoby. „*Příkladem může být označení pro dceru otce staršího bratra, romsky le dadeskere phraleskeri čhaj*“ (Poláková, s. 8).

2.2.2 ROZDĚLENÍ GENDEROVÝCH ROLÍ V ROMSKÉ RODINĚ

Role v romské rodině byly přesně vyhrazené dle pohlaví. Toto tradiční uspořádání v mnoha rodinách přetrvává a při výzkumu, který se týká matek v romské kultuře, bychom na to měli brát ohled.

V romských rodinách byl vždy nadřazený muž. Ten mohl kdykoliv udělat, co se mu zlíbilo. Dokonce se mu tolerovala i nevěra. Podřazenost žen naznačuje přísloví, které říká: „*Muži nosí klobouk, ženy jenom šátek*“ (Lázničková, 1999, s. 53). Další přísloví dří: „*Každá žena zná mužovu ruku.*“ (Říčan, 2000, s. 46) Říčan píše, že bití žen jejich vlastními muži nebylo nic neobvyklého. Avšak, jak říká, muž bije ze žárlivosti, to znamená z lásky. A tak, když ji nebijе, jako by ji nemiloval. Podle Polákové je mnoho romských žen ochotno v podobném vztahu žít a nechápu to jako něco nepatřičného. Žena dávala navenek své druhořadé postavení také tím, že kráčela několik kroků za mužem. I tento zvyk se, dle Žlnayové (1996) dodrжуje někde dodnes.

Rybář (2000) píše, že synové byli v rodině vítanějšími novorozenci, a to proto, že dcery v dospělém věku odcházely do nových velkorodin, kdežto synové zůstávali s rodiči a starali se o ně ve stáří. Počtem mužských potomků se zvyšovala nejen prestiž rodiny, ale i její fyzická síla (Poláková).

Při výchově dětí, podle Žlnayové (1996), měli rodiče rozdělené role. Trestání chlapců spadalo do kompetence otce, děvčata naopak měla právo trestat matka. „*O dcery se otec stará pouze do té míry, aby neběhaly za mužskými.*“ (E. K. in Žlnayová, 1996). Otec měl rozhodující slovo i při výběru nevěsty nebo ženicha. Ač do výběru mohla zasahovat i matka, otec měl vždy poslední slovo (Žlnayová, 1996).

Muž v rodině měl tedy výsadní právo, rozhodoval za rodinu (Poláková) a těšil se úctě od ostatních členů rodiny, a to často dokonce i v případě, že nebyl považován za dobrého otce (Žlnayová, 1996). Muži měli povinnost rodinu zajistit finančně, pokud byla možnost obživy. Pokud tomu tak nebylo, musela se o rodinu postarat žena (Poláková). Muži většinou v domácnosti vůbec nepomáhali – přinesli domů peníze a o víc se nestarali. Za dobrého byl považován takový muž, který to, co vydělal, předal ženě. Muž se také staral o obydlí a o to, aby byl dostatek topiva (Poláková).

Role ženy v rodině byla proměnlivá. Ze začátku jako mladá snacha neměla téměř žádnou hodnotu a právo na rozhodování. Manželka přišla do rodiny manžela a tam musela zapomenout vše, co se naučila ve své původní rodině, a zcela se podrobit (Poláková). Žlnayová (1996) cituje výpověď jednoho Roma:

„Když chtěla žena žít v osadě v míru s ostatními ženami, musela poslouchat starší ženy, v tom, jak je třeba žít, jak vařit, jak uklízet, no a když se jednalo o ženu, která přišla z jiné osady a nechtěla se přizpůsobit, musela z osady odejít tam, odkud přišla.“

Říčan (2000) uvádí, že žena je v romské rodině ceněna dle plodnosti. Dokud žena neporodila, měl muž právo ji opustit. Když pak porodila již dvě či tři děti, posunula se na pomyslné hierarchii výše – dokázala, že je plodná a že se o děti umí postarat. V budoucnu se stane tchýní, nadřízenou svým snachám (Poláková).

Úlohou romské ženy bylo starat se o úklid domácnosti, přípravu jídla a rození dětí. *„Mnohé ženy dodnes považují za jediné svoje životní poslání rodit děti. Žena musí být především dobrou manželkou a matkou.“* (Poláková, s. 14).

Romové mají plno různých zvyků spojených s různými životními událostmi. Mnoho zvyklostí se týká žen a jejich činností. Například v době menstruace nesměla žena brát do ruky jídlo či nádobí, aby se z ní nepřenesly nečisté síly. V tomto období musely v domácnosti vypomáhat jiné ženy z příbuzenstva. V podobné situaci byla i matka v době šestinedělí. Mužské prádlo musela prát dříve než ženské, aby se mužské oděvy „nenakazily“ od ženských (Poláková). Při vaření musela žena dodržovat mnoho hygienických podmínek, ale i srdce musela mít „čisté“. *„Nesměla vařit rozzlobená nebo rozhádaná, protože by svoji náladu přenesla do jídla a to by pak nebylo chutné.“* (Poláková, s. 10). V době těhotenství byly ženy ve všeobecné ochraně. Každý jim musel dát, co chtěly, či jim pomoci. Věřilo se tomu, že když nastávající matka nedostane jídlo, které si přeje, dítě se trápí, a to může vyvolat komplikace, které povedou až k potratu či k předčasnému narození (Poláková).

2.2.3 DĚTI A VÝCHOVA V ROMSKÉ RODINĚ

To, jaké postavení zaujímá dítě ve společnosti, výrazně predikuje styl výchovy, péče a vzdělávání, odráží se v systému rodiny i v systému vzdělávacím. Pojetí dětství u Romů a postavení dítěte v romské společnosti je od pojetí majority v mnohém odlišné. Romské dítě už od mala zaujímá roli ve skupině jako rovnoprávný člen. Nehledí se na jeho individualitu, ale na roli dítěte jakožto jednoho článku široké rodinné sítě.

Děti byly v romských rodinách bohatstvím a štěstím. Romské přísloví praví: „*Pokud nejsou děti, není štěstí*“ (Mann, 2001, s. 30). Počet potomků zvyšoval prestiž matky i celé rodiny. Vysoký počet dětí mimo jiné znamenal pro rodiče jistotu, že se o ně někdo v jejich stáří postará (Poláková). Mann (2001) vyzdvihuje mateřskou lásku u Romů. Píše, že romským matkám záleží především na tom, aby jejich děti byly veselé a zdravé.

Romský spisovatel Gejza Demeter (in Hübschmannová, 2002) podtrhuje některé aspekty romského dětství. Romské dítě je neustále s někým v kontaktu, někdo si s ním hraje, zpívá, tancuje, dítě cítí, že je milované. „*České děti jsou zvyklé být samy. Hráti si samy. Jdi do svého pokoje a tam si hraj. Kolik romských dětí má svůj pokoj. Romské děti jsou pořád pohromadě*“ (Hübschmannová, 2002, s. 117).

Vítanějšími novorozenci, jak již bylo řečeno, byli synové. Dívky však až do období menstruace měly relativní volnost. Při první menstruaci se stala z děvčátka dívka a od té doby začala být hlídána, aby neudělala rodině ostudu (Poláková).

Co se romské výchovy dětí týče, mnozí autoři se shodují na tom, že v ní chybí řád a kázeň (např. Rous, 2001). Rodiče sice mají své děti rádi, ale jsou k nim často nekritičtí. Děti mají také méně povinností, jako je například úklid či vaření. Jak ale podotýká Rous (2001), jejich obydlí jsou často tak malá, že ani mnoho péče nepotřebují a většinou ji obstará matka. Dětem jsou často svěřováni mladší sourozenci či jiní příbuzní a jejich hlídání může být i důvodem pro nepřítomnost ve škole. Děti, podle Rybáře (2000), proto nepoznají bezstarostnost dětství jako takovou.

Na rozdíl od dítěte neromského nemusí vstávat v přesnou hodinu, ale až když samo chce, stejně tak to platí i s jídlem – nemá tedy tak pevně daný denní režim (Hübschmannová, 2002). O stravování píše Davidová (2000), že je často nevyvážené a strava bývá poměrně chudá. V mnoha rodinách se jí přespříliš masa a uzenin a sladkostí, naopak ovoce a zeleninu děti téměř neznají. Způsob žití ze dne na den nepřeje ani pravidelnosti ve stravě. „*Pravidelná denní jídla, tj. snídaně, oběd, večeře a mezitím případně svačinka, dodnes v mnoha rodinách i v novém prostředí často neexistují, což je specifické. I v tom jsou mnozí Romové ‚děti chvíle‘.*“ (Davidová, 2000, s. 89).

Dále Demeter (Hübschmannová, 2002, s. 117) uvádí, že „*Romské dítě se učí tím, že vidí a vnímá, co dělají druzí. Učí se jaksí samočinně. Také ho nikdo nenutí, aby se učilo něčemu, co mu není dáno od Pánaboha.*“ To souvisí například s postojem ke škole a obecně se vzděláním, předškolní přípravě a s dalšími důležitými aspekty ve výchově dítěte. „*Bohužel, některé maminky si neuvědomují, že s malými dětmi je nutné mnoho hovořit, číst jim pohádky, učit je poznávat okolní svět, cvičit je ve zručnosti,*“ píše Mann (2001,

s. 30). Klíma (in Balvín, 1997) v této souvislosti poukazuje na fakt, že Romové byli po celá staletí nuceni chovat se účelově z důvodu vlastního přežití a zachování rodu, a proto se jim může zdát předškolní výchova v rodinách něčím zbytečným. Proto maminky neučí děti držet tužku, kreslit si, stavět ze stavebnic, vymalovávat omalovánky, apod. U Romů se můžeme zároveň setkat s tvrdšími tresty ve výchově.

Navrátil a kol. (2003, s. 107) uvádí ilustrující metaforu Kumara Vishwanatanema, z romské komunity v Ostravě: *„České majoritní matky se chovají jako hrnčíři. Tvarují děti podle svých představ. Výchově se věnují se značným úsilím. Od výsledku se do jisté míry odvíjí i jejich prestiž. Výchově přikládají velkou hodnotu. Maminky se chlubí a oceňují na dětech, jak jsou vychované. Pokud dítě není vychované, je to ostuda matky. Typický výrok matky je ...toto dítě musí dělat...(…). Naproti tomu romské matky postupují jako zahradníci, kteří o své květiny pečují, zalévají je, hnojí, okopávají, občas něco přistříhnou. Jaká rostlina je nebo bude, záleží na rostlině samé. Hodnota matky se neodvíjí od chování dítěte. Důraz je kladen na to, aby se dítěti dobře dařilo.“*

2.3 SHRNUÍ

Tato kapitola byla vzhledem do romské společnosti a především rodiny, tedy společenství, ve kterém se romská matka nachází a hraje typickou úlohu. Na úvod jsem stručně shrnula současnou situaci romského etnika v naší zemi. Byly zmíněny faktory, které na rodinu působily během minulých desetiletí a stále působí a mění od základu její charakter. Větší část kapitoly se pak zabývala rodinou takzvaně tradiční.

Se změnou společnosti se mění i rodina a pozice jejích členů, tedy i žen-matek. Romské rodiny se od sebe liší, některé jsou více tradiční, jiné více asimilované, a stejně tak se liší i postavení matek v nich. A tak každý poznatek uvedený v této kapitole musíme brát s jistým nadhledem. Lze těžko generalizovat, co to znamená být romskou matkou, zároveň nám však poznatky výše uvedené mohou pomoci k hlubšímu pochopení tématu. Tradiční uspořádání může stále ovlivňovat současné romské rodiny, stejně jako je ovlivňuje například tradiční způsob obživy. Pro pochopení role matky je základní pochopení fungování rodiny a role ženy ve společnosti důležité a přínosné.

EMPIRICKÁ ČÁST

3 METODOLOGIE

3.1 METODA

Ve svém výzkumu jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii. Při rozhovorech jsem se opírala především o principy vedení etnografického rozhovoru (Spradley, 1979) a při analýze dat především o metodu Grounded Theory – zakotvené teorie (Glaser, Strauss, 1967).

3.1.1 KVALITATIVNÍ VÝZKUM

Nejprve krátce pojednejme o kvalitativním výzkumu jako takovém. Podle Silvermana (2005) využíváme kvalitativní metody tehdy, když se zabýváme zkoumáním životních osudů lidí, anebo jejich každodenním chováním a jednáním. Úkolem kvalitativního výzkumu je vytvoření holistického obrazu zkoumaného předmětu a zachycení interpretací účastníků. V mém výzkumu byl předmětem zkoumání životní příběh matek, a to především ta část života, ve které se matkami staly. Creswell (in Hendl, 2008, s. 48) definuje kvalitativní výzkum jako: *„Proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“*

Hendl (2008) připodobňuje kvalitativní výzkum k práci detektiva a dále píše: *„Kvalitativní analýza je uměním zpracovat data smysluplným a užitečným způsobem a nalézt odpověď na položenou výzkumnou otázku“* (Hendl, 2008, s. 223). Pro některé zkoumané oblasti se kvalitativní výzkum hodí více. Jedná se např. o studie, které se *„snaží odhalit podstatu něčích zkušeností s určitým jevem. (...) Kvalitativní metody se užívají k odhalení a porozumění tomu, co je podstatou jevů, o nichž toho ještě moc nevíme“* (Corbin, Strauss, 1999, s. 11).

Pro kvalitativní výzkum je třeba umět odstoupit a kriticky analyzovat situaci, rozeznat zkreslení a vyhnout se mu a z původního materiálu umět získat spolehlivé údaje. Badatel by měl mít teoretickou a sociální vnímavost, schopnost udržet si analytický odstup a zároveň užívat dřívějších zkušeností a teoretických znalostí k interpretaci toho, co vidí. Měl by být všímavým pozorovatelem a mít dobré komunikační schopnosti (Corbin, Strauss, 1999).

Výhody kvalitativního výzkumu tkví v tom, že získává podrobný popis a vhled při zkoumání jedince, skupiny, události či fenoménu, a to v přirozeném prostředí, umožňuje studovat procesy a navrhopat teorie (Hendl, 2008, s. 50). Naopak nevýhody mohou spočívat v tom, že se nedá vztáhnout na celou populaci. Někdy se mu vyčítá, že je sbírkou subjektivních dojmů. Těžko se replikuje, neboť pracuje pouze s omezeným počtem jedinců. Také oproti výzkumu kvantitativnímu není tolik průhledný, formální. Postupy nejsou tak pevně definovatelné, větší měrou zde zasahuje subjektivita badatele (Hendl, 2008).

Kvalitativní výzkum má tři základní složky. První jsou údaje, které mohou pocházet z více zdrojů. Základními metodami sběru dat v kvalitativním výzkumu jsou pozorování, rozbor textů a dokumentů, interview a audio- či videozáznamy (Hendl, 2008). Druhou složkou jsou analytické a interpretační postupy, díky nimž docházíme k závěrům a teoriím. Tento proces, nazývaný kódování, se v pojetí různých tradic nepatrně liší. Jsou to různé proudy zkoumání často podložené nějakým filosofickým směrem. Liší se rovněž dle typu výcviku, množství zkušeností a cílů badatele (Hendl, 2008). Třetí částí jsou písemné a ústní zprávy.

Já jsem zvolila kvalitativní výzkum proto, že jsem chtěla hlouběji proniknout do života romských matek, do jejich příběhu, situace, plánů atp.

3.1.2 ZAKOTVENÁ TEORIE

Zakotvená teorie je způsob kvalitativního výzkumu vyvinutý Glaserem a Straussem (viz Glaser, Strauss, 1967). Její využití je především v sociologii, ale i v dalších humanitních vědách. Je charakteristická tím, že nejde ověřováním teorie dané na počátku výzkumu. „*Spíše začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné.*“ (Corbin; Strauss, 1999, s. 14).

Systematické techniky a postupy této metody umožňují vytvářet teorie z empirického základu. Je to teorie odvozená induktivně. Cílem výzkumníka je data pomocí daných postupů rozklíčovat a dobrat se tak k tomu, co je v datech a co je skrytého za nimi.

Pro zakotvenou teorii jsou typickými metodami pozorování a rozhovor, ale lze použít i jiné, např. analýzu dokumentů. Metoda je vhodná zvláště pro výzkum jednání a motivace, není tím však limitována.

Postupy kódování jsou autory zakotvené teorie dobře rozpracovány, avšak autoři samotní říkají, že není třeba se jich zlostnatěle držet. Důležité je vidět různé alternativy, přemýšlet o problémech a neustále si klást otázky (Corbin; Strauss, 1999). Autoři popisují tři druhy kódování. Jedná se o otevřené kódování – konceptualizace údajů, axiální kódová-

ní – uvádění kategorií do vztahů mezi sebou – a selektivní kódování zaměřené na další konceptualizaci údajů, a to na základě uvádění kategorií vzhledem k příběhu a centrální kategorii. Analyzování materiálu v zakotvené teorii je vlastně jeho interpretování. Podle Diesenga (in Corbin; Strauss, 1999, s. 40) jsou ve skutečnosti „*vědecké znalosti z větší části spíše vynálezy neb výtvary, než imitace*“. Tvorba zakotvené teorie má tedy následující postup. Badatel vstupuje do „terénu“ a shromažďuje data, která průběžně, pomocí kódování, analyzuje. Sběr dat je opakovaný a pokračuje tak dlouho, až je teorie saturována. To znamená, že další data již nepřispívají k dalšímu vývoji teorie (Hendl, 2008, s. 126).

Se zakotvenou teorií je často spojován pojem teoretická citlivost. Je to pojem spjatý i s jinými metodami, avšak pokládám za přínosné ho v souvislosti s tímto typem výzkumu zmínit. Poukazuje na určitou osobní vlastnost badatele, a to na „*schopnost rozlišovat jemné detaily ve významu údajů*“ (Corbin, Strauss, 1999, s. 27). Teoretická citlivost závisí na znalostech a zkušenostech ve zkoumané oblasti. Rozumí se jí „*schopnost vhledu, schopnost dát údajům význam, porozumět a oddělit související od nesouvisejícího*“ (Corbin; Strauss, 1999, s. 27). Teoretická citlivost je během výzkumu prohlubována a je možné ji získat z několika zdrojů. Jedním z nich je literatura, dalšími jsou osobní a profesní zkušenosti. Dalším ze zdrojů je samotná analýza. „*Vhled a porozumění zkoumanému jevu se při práci s údaji prohlubují*“ (Corbin; Strauss, 1999, s. 28). Samotný výzkum a jeho analýza nás může inspirovat, zaměřit určitým směrem, dát smysl něčemu, co předtím pro badatele smysl nemělo.

Souběžně se získáváním teoretické citlivosti je však třeba pohlédnout čas od času na údaje z určitého odstupu. Mít jistý skeptický pohled na informace z literatury. Badatel by je měl brát jako provizorní, neboť analýza dat otevírá často nové podněty a dává možnost vytvořit nový pohled na věc – zformulovat novou teorii (Corbin, Strauss, 1999).

3.2 VÝZKUM

3.2.1 CÍL VÝZKUMU

Cílem mého výzkumu bylo hlouběji se obeznámit s osudy romských matek, se situačními činiteli, které hrají roli během mateřství a během vstupu do něj, a v neposlední řadě se samotnou osobností matky a jejími plány, přáními, a názory. Mým hlavním zájmem bylo sledování proměny romské ženy v matku. Získané poznatky by mohly posloužit k pochopení romské rodiny a situace romských dětí, dále pak např. i k intervenci v oblasti

práce s matkami a jejich dětmi, neboť předpokládám, že k tomu je hlubší porozumění života romské matky potřeba.

3.2.2 VÝZKUMNÁ OTÁZKA

Nezbytným krokem k naplnění cíle této práce je vyvození hlavní výzkumné otázky a dalších dílčích otázek:

Hlavní výzkumná otázka:

Jak se z romské dívky stane matka?

Dílčí výzkumné otázky:

- 1) Jak tuto proměnu prožívá?
- 2) Jaký postoj k nové roli zaujímá?
- 3) V jaké situaci se romská žena nachází při vstupu do mateřství?
- 4) Jakou roli hraje její rodina a další příbuzní?
- 5) Jakou roli hraje otec dítěte? Je její oporou?
- 6) Jak se mění představa o životě a o budoucnosti během těhotenství a začínajícího mateřství?
- 7) Jak se matka učí mateřským dovednostem a mateřské zodpovědnosti?

3.2.3 PŘÍPRAVA VÝZKUMU

Před započítím samotného výzkumu probíhala příprava. Před rozhovory jsem si, na základě svých předchozích zkušeností a studia literatury, sepisovala poznámky a otázky, které mě u daného tématu nejvíce zajímaly. Otázky jsem posléze konzultovala s jednou mladou neromskou matkou. Díky ní jsem sepsala sumu otázek, které jsem v rozhovorech použila jako záchytné body. Zásoba otázek byla časem doplňována – samy rozhovory mne inspirovaly dalšími myšlenkami. To je ostatně jedním z principů zakotvené teorie, v níž je sběr dat průběžně doprovázen jejich analýzou. Na samotný výzkum jsem se připravovala rovněž teoreticky, a to především studiem odborné literatury.

3.2.4 ETICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU

Před každým rozhovorem jsem představila respondentce sebe i záměr svého výzkumu a požádala jsem o souhlas s provedením rozhovoru.

Respondentky jsem také poprosila o pořízení nahrávky a zpravila je stručně o tom, k čemu nahrávku použiji. Respondentky byly informované o tom, že zachovám jejich soukromí a informace jimi sdělené budou sloužit jen účelům mé práce.

Respondentky uvádím pod začátečním písmenem jejich křestního jména ve spojení se slovem matka (tj. např. „matka T.“), aby se označení nepletlo s jinými označeními, která v této práci používám, anebo je označuji jako respondentky. Neuvádím žádné místní názvy – místo nich používám označení XY. Další osoby v rozhoru jsou označeny podobně jako respondentky. Např. matka respondentky T. je označená jako „babička T.“ Jména dětí ponechávám v původním znění.

3.2.5 ZPŮSOB VÝBĚRU A CHARAKTERISTIKA SOUBORU RESPONDENTŮ

Kritéria pro výběr respondentek byla následující: Věk do 25 let, příslušnost k romské národnosti a vyrůstání v původní, nikoliv adoptivní rodině. Ke kritériím však podrobněji. Prvním z nich byl věk matky. Původně jsem se chtěla zaměřit na matky opravdu mladistvé (myšleno tím nezletilé), avšak to bylo natolik těžké, že jsem svůj výběr byla nucena omezit na matky předškolních. Věk matek jsem omezila horní hranicí 25 let. Takto mladé respondentky jsem vybírala z toho důvodu, že mají stále v živé paměti své dospívání a zároveň počátky vlastního mateřství. Dalším kritériem pro výběr respondentek byla příslušnost k romské národnosti. Víím, že určit, kdo je a kdo není Rom, je poměrně ošemetné téma. Proto jsem za příslušnice romské národnosti považovala pouze ty, které se jimi samy cítí být. Kritériem posledním bylo to, že respondentky vyrůstaly v původní rodině, nikoliv v adoptivní neromské. Vzhledem k tomu, že mne zajímala i původní rodina a přirozené prostředí matek, nemohla jsem ty, které toto kritérium nesplňovaly, zahrnout do výzkumu.

Zde uvádím všechny respondentky a jejich základní charakteristiky, které pokládám vzhledem k výzkumu za důležité (jsou platné k době konání výzkumu).

Matka I. – Pěťadvacetiletá žena žijící v jednom pražském bytě se svou matkou, tříletou dcerou a partnerem, který však není otcem dítěte. Pochází z devíti sourozenců, její rodiče jsou rozvedení. Otec dítěte žije se svou rodinou v cizině.

Matka M. – Jednadvacetiletá žena žijící aktuálně v jednom pražském azylovém domě pro matky s dětmi. Má kontakt se svou matkou, která žije na ubytovně. Má dvě děti, tříletou dceru a syna, jemuž je rok a půl. Nežije ani se osobně nestýká s žádným ze dvou otců svých dětí, otec mladšího dítěte na ní vyvíjel násilí.

Matka H. – Čtyřadvacetiletá žena, která žije na vesnici v domě se svou matkou, bratrem a jeho rodinou, partnerem a svými třemi dětmi. Synovi je šest let, starší dceři pět let a mladší jeden rok. Otec všech dětí žije s rodinou, má kriminální minulost.

Matka T. – Sedmnáctiletá matka, která žije v malé vesnici v domě rodiny svého partnera, se kterým má jednu dceru, které je rok a půl. V době rozhovoru byla těhotná, ale o této skutečnosti jsem nevěděla.

Matka L. – Čtyřicetiletá žena žijící na vesnici. Má tři dcery (čtyřletou, dvouletou a půlroční) a je počtvrté těhotná se svým partnerem, otcem všech tří dcer. Žije v rodině svého partnera v domě, hodně času však tráví v rodině své matky, která za ni v mnohém přebírá výchovu dětí.

Nalézt respondentky bylo poměrně náročné. Na všechny matky, se kterými jsem vedla rozhovor, jsem dostala kontakt skrze někoho známého. Jedna z nich (matka I.), se kterou jsem vedla první rozhovor v dubnu 2014, je sestrou jednoho z mých dlouholetých přátel, s další (matkou M.) jsem se setkala v azylovém domě pro matky s dětmi v květnu téhož roku, kde jsem byla kvůli zájmu o toto téma na stáži. Kontakt na další dvě matky (matku L. a matku H.) jsem získala díky pomoci jednoho kněze, který je s nimi dlouhodobě v kontaktu. Matka T., nejmladší z respondentek, byla před lety účastnicí na jednom z táborů, které jsem vedla. S matkami L., H. a T. jsem se sešla na konci května 2014.

3.2.6 TECHNIKA ZJIŠŤOVÁNÍ

Využila jsem techniku neformálního, etnografického rozhovoru. Jeho charakteristikou je „*spontánní generování otázek v přirozeném průběhu interakce*“ (Hendl, 2008, s. 175). Základní okruhy otázek jsem měla připravené (tedy místy šlo až o polostrukturovaný rozhovor), ale pokládala jsem je volně v průběhu rozhovoru. Některé rozhovory mě inspirovaly novými otázkami a tématy, na které jsem se pak vyptávala dále. Tento způsob jsem si zvolila proto, že jsem chtěla navodit přátelskou atmosféru a dostat se k tématům více osobním. Dalším důvodem výběru této techniky rozhovoru bylo to, že jsem se snažila o otevřenost všem informacím, nezaměřovala jsem svůj rozhovor cíleně na nějaké detaily. Základním tématem bylo mateřství, k němuž jsem se celou dobu vracela a od kterého se odvíjela další, více či méně příbuzná témata.

Při vedení kvalitativního rozhovoru je nutné věnovat zvláštní pozornost začátku a konci rozhovoru (Hendl, 2008, s. 167). Na začátku je nutné prolomit případné bariéry, zajistit souhlas se záznamem a vytvořit bezpečné prostředí a důvěru. Podle Hendla (2008, s. 166) má sběr dat „*vytvořit vztah, kdy se teoretický rámec výzkumníka překrývá s možnostmi respondenta. Výzkumník se přizpůsobuje respondentovi.*“ Otázky nejsou striktně dané, vytváří se větší prostor pro svobodu dotazovaného. To umožňuje ověření si

toho, že respondent otázce porozuměl, vyjevení subjektivních pohledů a názorů a další výhody vedení rozhovorů (in Hendl, 2008).

Z počátku jsem se tedy představila, objasnila svůj výzkumný záměr, předpokládaný průběh rozhovoru včetně nahrávání, a ujistila jsem respondentky o zachování anonymity. Následovaly otázky spíše seznamovacího rázu – stáří a věk potomků atp. Postupně jsem se dostala k osobnějším tématům. Otázky kladené během rozhovoru rozděluje Patton (in Hendl, 2008, s. 167–168) do několika typů – jsou to otázky vztahující se k názorům, ke zkušenostem nebo chování, k pocitům, otázky demografické a kontextové (ty se kladou buď nenápadně během rozhovoru, nebo až k jeho konci). Hendl uvádí ještě další dva typy, které jsem však v rozhovorech nevyužila, a to otázky vztahující se k vnímání a ke znalostem. K prohloubení odpovědi jsem použila metodu sondáže (Hendl, 2008, s. 170). Probíhá v normálním konverzačním stylu a jde o získání podrobností o jevu pomocí sondážních otázek.

Také zakončení rozhovoru je jeho důležitou součástí a někdy se právě až v závěrečných fázích rozhovoru dozvíme ty nejdůležitější informace.

Rozhovory jsem pořizovala v průběhu dvou měsíců, v dubnu a květnu 2014, jak je již zmíněno výše. Délka nahrávek jednotlivých rozhovorů je kolem jedné hodiny, samotné rozhovory byly o něco delší.

3.2.7 ANALÝZA DAT

Analýza dat měla několik kroků a byla velice náročná. Během ní jsem původní materiál, tj. nahrávky dlouhé dohromady několik hodin, musela zpracovat do podoby, kterou prezentuji v empirické části práce.

Přepis textu a opatřování textu poznámkami – Všechny rozhovory jsem přesně přepsala a při jejich opakovaném pročitání opatřovala přepsaný text vlastními poznámkami.

Otevřené kódování – Na základě čtení a poznámek jsem přistoupila k otevřenému kódování textu. Jedná se o „*část analýzy, která se zabývá označováním a kategorizací pojmů pomocí pečlivého studia údajů*“ (Corbin, Strauss, 1999, s. 43). Jde o základní uspořádání materiálů. Při kódování jsem postupovala dvoufázově.

V první fázi jsem přidělila textu několik základních, primárních kódů na základě tematiky textu. Tyto primární kódy, kterých je dohromady osm, jsou popsány podrobněji níže. Klíčem pro toto prvotní rozčlenění textu, které mi pomohlo lépe se v něm později vyznat, byl určitý úhel pohledu na problematiku. Je to například pohled na mateřství z pozice osobnosti matky, jejích plánů a tak. Jiný pohled na mateřství je v kontextu part-

nerského vztahu – všechny zmínky o partnerovi jsem tedy označila kódem P (partner). Jinde v rozhovorech matky pohlíží na mateřství spíše obecně, soudí, jak by mělo vypadat. Některé části textu jsem opatřila i více kódy. Označení jsou spíše pracovní; pomáhají snadnější orientaci v textu a nutno říci, že se často překrývají, některé jsou obecnější, než jiné, některé velmi obsáhlé, některé naopak. Pro základní utřídění však posloužily velice dobře, proto je uvádím v původním znění v příloze č. 1 příloha č. 1. Kódy jsou následující: Mateřství (M), Těhotenství (T), Interakce (I), Původní rodina (R), Osobnost matky (O), Partner (P), Obecné názory (Ob), Situační proměnné (S).

Kódy (M), (P), (S), (R), (T) jsou kódy utvořené tématicky. Dotknul-li se text jednoho z těchto témat, označila jsem je příslušným kódem. Kódy (Ob) a (I) jsou kódy, které tématicky mohou zahrnovat jakékoliv téma výše, jsou to kódy lišící se formálně. (Ob) je přechod do roviny obecné, kdy matka opouští svůj příběh a mluví o tom, jak má co být. (I) je interakční povahy, do interakce se dostává matka či babička a dítě. Kód (O) je abstraktním pojmem. Týká se všeho, co se dotýká osobnosti matky, i když slovo osobnost v textu zmíněno nikde není. Taktéž se prolíná různými tématy. Pro ilustraci tohoto primárního kódování uvádím v příloze č. 2 příklad.

Takto jsem okódovala celý text. Někdy se prolínalo více kódů, některé části textu jsem označila pouze kódem jedním. Primární kódování je poměrně rychlým a jednoduchým procesem, který nám na začátek může velice pomoci při základní orientaci v textu.

Dalším krokem analýzy bylo podrobnější, *sekundární kódování*. Během něj docházelo k prohlubování mé teoretické citlivosti – nejen díky podrobnější analýze nasbíraných materiálů, ale také díky současnému studiu odborné literatury. Text jsem si restrukturovala podle osmi primárních kódů zmíněných výše a poté ho důkladně probrala větu za větou, slovo za slovem, a snažila se přiřadit jemnější kódy.

Opět přidávám poznámku, že kódy jsou spíše pracovním pojmenováním. Nechci tedy mást čtenáře těmi několika písmenky, z nichž se kódy skládají – důležitý je význam kódů, jakási definice, kterou jsem jim přiřadila. Seznam všech kódů nalezne čtenář v příloze č. 3. Některé kódy jsou podkategorií jiných. Všechny jsou utvořené tak, aby se s nimi dobře pracovalo. Některé kódy jsou stejné pro různé oblasti z primárního kódování, a tak se nám objeví například kód ADOP, týkající se postoje matek k plodu, v primárních kódech „mateřství“ i „těhotenství“. To, jak spolu jednotlivé kódy souvisí, je popsáno v kapitolách 4-6 a nyní tomu věnovat pozornost nebudu.

Proces utváření kódu byl takový, že jsem hledala drobnější témata v kódech primárních. Sekundární kódy, stejně jako primární, obsahují celou škálu kódů od těch nejkonkrétnějších po ty nejvíce abstraktní. Sekundární kódy, seřazené dle primárních kódů (kód Interakce není sekundárně kódován) a následně dle abecedy a uváděné v původním znění, jsou uvedeny v příloze č. 3.

Uvedu zde konkrétní příklad toho, jak probíhalo utváření kódů. Ilustruji ho na sekundárním kódu FINA, který patří do primárního kódu „situace“. Během podrobnější analýzy situačních proměnných jsem začala rozlišovat jednotlivé okruhy vlivů prostředí. A tak jsem, podle typu problému vytyčila sedm základních typů problémů. Sekundární kód FINA zahrnuje všechny úryvky textu, které se týkají problémů s financemi.

Jiný způsob utváření má například trochu abstraktnější kód EGOCHVÁ. Ten zahrnuje všechny úryvky z „mateřství“, které demonstrují to, že je respondentka hrdá na své děti a prostřednictvím poukazování na jejich dovednosti, vychování atp. chválí sebe samou.

Strukturace materiálu – Opatřila jsem každý útržek textu označený sekundárním kódem příslušnou značkou, která mi sloužila k tomu, abych se v textu nadále orientovala a mohla snadno jakýkoliv úryvek identifikovat přímo v původním rozhovoru. Nejedná se o další kódování, ale o vytvoření přehledného obsahu. Značka je složena ze tří částí – první je kód základního kódování, druhá část je označení respondentky a třetí je pořadové číslo. A tak například značka RL5 značí úryvek, který je kódován jako „primární rodina“, je z rozhovoru matky L. a je pro kombinaci RL v pořadí pátý.

Všechna data jsou zaznamenána v rejstříku, který lze nalézt v příloze č. 4. Rejstřík je také v programu MS Excel. Tam lze snadno najít příslušný úryvek ať už podle značky (tzn. podle respondentky, tématu) či podle sekundárního kódu. Zároveň lze pomocí značek dohledat i ten či onen úryvek přímo v rozhovoru, což umožňuje přečtení si úryvku v širším kontextu.

Kategorizace materiálu dle axiálního kódování – Axiální kódování je dle Strausse a Corbinové (1999, str. 84) složitý induktivně deduktivní proces „*uvádění subkategorií do vztahu k nějaké kategorii*“. Jde tedy o uspořádání údajů vytvářením spojení mezi kategoriemi.

Během třídění informací a jejich otevřeného kódování začaly vyvstávat jednotlivé vztahy mezi samotnými kategoriemi. Materiál jsem tak utřídila do nových celků, které budu podrobněji popisovat v kapitolách 4 až 6.

3.2.8 NABÝVÁNÍ TEORETICKÉ CITLIVOSTI

Během výzkumu jsem postupně získávala čím dál větší teoretickou citlivost, což je ostatně ve výzkumu žádoucí (Corbin, Strauss, 1999). Hlavní zdroje prohlubování teoretické citlivosti byly především tyto:

1. Sběr a analýza dat – Během ní se objevila témata pro mě nová. Ostatně to je také cílem zakotvené studie – nechat vynořit to, co je opravdu důležité (Corbin, Strauss, 1999).
2. Studium odborné literatury a rozsáhlá rešerše – Prošla jsem databáze mnoha knihoven i databáze internetových zdrojů a přečetla velké množství materiálů v češtině i v cizích jazycích, a to jak z oblasti psychologické, týkající se mateřství (ať už z pohledu vývojové či sociální psychologie, nebo psychologie osobnosti, ale také populární literaturu zabývající se mateřstvím), tak z oblasti etnografické, pojednávající o Romech. Mnoho témat, o nichž literatura hovoří, jsou pro běžného člověka důvěrně známá. Mateřství je věc zcela běžná, setkáváme se s ním ve vlastních rodinách, mezi přáteli. Přesto je potřeba, aby autoři literatury na takovéto téma pohlíželi očima odborníka, pojmenovali obecně známé fakty a hlouběji je prozkoumali.
3. Vlastní zkušenost s problematikou – Jde o zkušenost s romskými matkami a také s romskými dívkami během mého dosavadního života, tedy o zkušenost nijak strukturovanou. Pro svůj výzkum jsem však rozhodla prozkoumat toto téma mateřství do instituce, která se jím velmi zabývá, a to do azylového domu pro matky s dětmi. Během stáže v tomto zařízení jsem přečetla mnoho materiálů – dokumentace, manuálů, článků apod. Měla jsem příležitost vidět videotrénink interakcí a mluvit se zaměstnanci domu. Díky ochotě sociálních pracovníků v domě jsem měla příležitost o problematice romských matek, které do azylového domu přicházejí poměrně často, také mluvit. To mi poskytlo náhled na problematiku z jiné strany, ze strany profesní, zaměřené především na intervenci.

4 INTERPRETACE ROZHOVORŮ

4.1 POSTUP KATEGORIZACE MATERIÁLU

Na základě axiálního kódování jsem shromáždila data do dvou základních kategorií, které se dále dělí na mnoho dalších podkategorií. Všechny jsou uspořádány podle vzájemných vztahů. V této části popisuji, jak jsem postupovala při tvorbě kategorií, a to tak, že popíšu nejprve základní kategorie a poté nastíním podrobnější členění a jednotlivé vztahy mezi kódy z otevřeného kódování. Pro snadnější pochopení postupu kategorizace používám nákresů, které schematicky ilustrují postup mého uvažování.

Během analyzování a kódování rozhovorů mi vyvstalo následujících pět okruhů:

- a) **Příběh mateřství** – prožívání mateřství během těhotenství a po narození dítěte
- b) **Mateřství jako naplnění** – dítě jako smysl života a sebepotvrzení
- c) **Mateřství v kontextu matčiny plánů** – jaké matčiny plány mateřství změnilo a jaké plány přineslo
- d) **Mateřství jako závazek** – praktická role matky, zodpovědnost
- e) **Vlivy prostředí na prožívání mateřství**

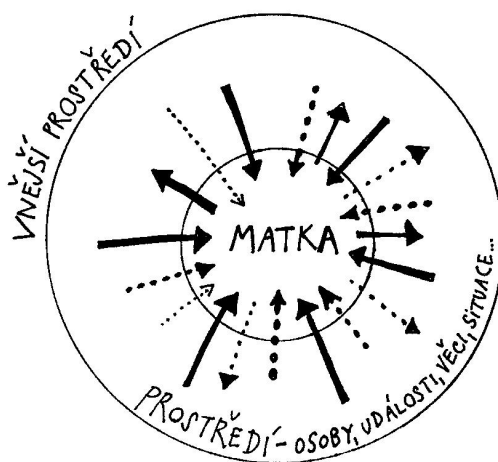
Při podrobnější analýze jsem však v prvních čtyřech okruzích našla společné téma, které jsem nazvala „mateřství v životě ženy“. Pátý okruh se pak netýká přímo matky, stojí mimo ni. Přirozeně tak vznikly dvě hlavní kategorie, a sice

- a) **Mateřství v životě ženy**
- b) **Vlivy prostředí na prožívání mateřství** (dále jen „prostředí“)

První kategorii charakterizuje otázka: Co vše znamená mateřství v životě ženy, jak se projevuje, k čemu ji zavazuje a v čem ji proměňuje? Druhou kategorii pak můžeme pojmout jako odpověď na otázku: Jaké vnější vlivy nejvíce ovlivňují podobu a prožívání mateřství?

Přestože jsem se v této práci chtěla kategorii „prostředí“ zabývat pouze druhotně, na konec ji uvádím na začátku před kategorií „mateřství v životě ženy“, která je obsáhlejší a daleko významnější pro téma mé diplomové práce. Při podrobnější analýze jsem dospěla k názoru, že je pro komplexnější pohled na zkoumanou problematiku nejdříve třeba nastínit prostředí, ve kterém se matka nachází, a až poté se věnovat jejímu prožívání mateřství.

Jak tyto kategorie spolu souvisí, naznačuje Obrázek 1.

Obrázek 1 – Souvislost mezi dvěma základními kategoriemi

Na obrázku zachycený model zobrazuje matku obklopenou okolním prostředím, které na ni nějak působí, a na které zároveň působí ona sama. Vně obou stojí ty faktory, které matku samu nijak neovlivňují. Matka se může snažit vymanit se z vlivů prostředí, ale nikdy se jim zcela nevyhne. Člověk je stále obklopen lidmi, událostmi a věcmi, které na něj mají vliv, i když se vlivy mění.

O tom, že prostředí ovlivňuje osobnost člověka, není mezi psychology sporu. Rozdílné názory jsou jen v tom, jak moc je role prostředí významná. Kurt Lewin nejbližší prostředí člověka, které jej ovlivňuje, nazývá psychologickým polem. Dohromady s osobností člověka vytváří životní prostor jedince, v němž se obě složky navzájem ovlivňují (Hall, 1999). V kapitole 1.3 byla zmíněna teorie Bronfenbrennera (Belsky, Barends 2002), který vyzdvihuje roli situace a kontextu ve způsobu chování jednotlivce. Ten okolní prostředí dělí podle míry vlivu na jedince a rozlišuje tak jakési vrstvy, které jedince obklopují.

V následujících dvou kapitolách se zaměřím podrobněji na obě hlavní kategorie, popíšu jejich vznik, jejich detailnější vnitřní členění a vzájemné vztahy mezi jednotlivými podkategoriemi. Tyto kapitoly obsahují úryvky z rozhovorů i jejich podrobnější analýzu. Při čtení této kapitoly se setkáváme buď s přímými citacemi rozhovorů, anebo s odkazy v podobě značek. Pomocí značek lze v příloze č. 4 dohledat konkrétní úryvek – značky jsou seřazeny dle abecedy.

5 VLIVY PROSTŘEDÍ NA PROŽÍVÁNÍ MATEŘSTVÍ

Vznik této kategorie byl poměrně jednoduchý a přirozený. Zahrnuje všechno, co nevychází z matky, ale naopak ji (a dítě) ovlivňuje a nějak na ni působí. Axiálním kódováním jsem vlivy prostředí rozdělila na tři základní podkategorie, a to:

- a) Nepříznivé vlivy
- b) Partner
- c) Původní rodina

Stačilo tedy seskupit primární kódy (S), (P) a (R).³ Definici těchto kategorií nalezneme v příloze č. 1. Dohromady tyto tři kódy tvoří vnější prostředí matky a dítěte. Dítě je sice také součástí vnějšího prostředí matky, a to zpočátku tou snad nejdůležitější. Ono je tím, co činí z ženy matku (i když si tuto svou zásluhu neuvědomí). Pro potřeby své práce ho však do vnějšího prostředí nezahrnuji. Za vnější prostředí považuji tedy vše, co je vně diády matka-dítě. Dítěti pak bude věnováno více prostoru v kapitole 6.

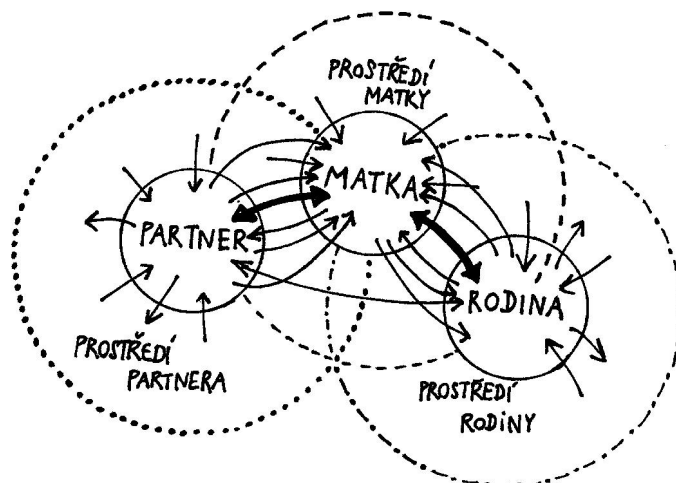
Když se zaměříme na tyto tři kódy podrobněji, zjistíme, že (S) je mnohem obsáhlejší než zbylé dva; ty jsou jím obklopeny. Rodina i partner jsou totiž zasazeni do prostředí, které je ovlivňuje a jež oni zároveň ovlivňují. Toto prostředí nemusí být pro jednotlivé subjekty stejné, zároveň se ale v jisté míře prolíná. Mnoho neblahých vlivů prostředí působí skrze rodinu či partnera, ti jsou tedy součástí matčina prostředí, jedním z vlivů, které na ni působí. Jsou však natolik významnými osobami, že je vhodné je vyčlenit jako samostatné faktory a zaměřit se na ně konkrétněji.

Schéma z obrázku 1 tak můžeme na základě právě uvedeného rozšířit na model, který zachycuje obrázek 2. Model na obrázku stále zachycuje matku, která ale už není centrem dění, neboť se zde objevují další subjekty – původní rodina a partner.

Šipky v modelu naznačují působení vlivů – vlivy působí obousměrně v různé intenzitě.

---

³ S – Situační proměnné, P – Partner, R – Původní rodina

Obrázek 2 – Matka a osoby, které na ni nejvíce působí

Prostředí člověka velmi determinuje. Ať už jsou to situace, v nichž se nachází, anebo osoby, s nimiž se ve svém životě setkává. Ovlivňuje nás ale nejen to, kde bydlíme a s kým se stýkáme, ale také politika země, podnebí, ovzduší, kulturní tradice, náboženství – a to ať už jej sami vyznáváme, anebo je na něm „pouze“ vybudována naše kultura, aj. O širších kontextech se zde zmiňovat nebudu. Ze dvou důvodů – jednak o nich v rozhovorech nebyla zmínka a jednak mnoho z nich je sdílených s majoritní společností a nejsou tak pro mateřství Romů specifické.

O některých vnějších faktorech, které romskou matku ovlivňují, bylo již pojednáno v teoretické části, především v kapitole 2. Dotkla jsem se tam současného postavení Romů v naší republice a také kulturních zvyklostí, které se k postavení ženy a role matky vážou. V téže kapitole jsem dále stručně popsala teorii „kultury chudoby“ (Hirt, Jakoubek, 2006), která dává do souvislosti prostředí sociálně vyloučených lokalit a životní styl jedince.

Nyní přistoupím k podrobnějšímu nastínění vlivů prostředí, které bylo možné vysledovat ve výpovědích dotázaných Romek.

5.1 NEPŘÍZNIVÉ VLIVY

Tato podkategorie je významově totožná s kódem (S),⁴ zde jsem však byla konkrétnější. Název podkategorie podtrhuje, že byl-li v rozhovorech zmíněn nějaký situační činitel, šlo v naprosté většině o něco nepříznivého. Přestože na všechny působí také nepřeberné množství vlivů pozitivních, nebyly respondentkami příliš zmiňovány, a proto je zde pomíjím. To je však přirozený jev. Pozitivní vlivy prostředí většinou jedinec nezaznamená-

⁴ (S) - Situace

nává, vnímá je jako přirozenou součást života. Naopak negativní, které jedince ohrožují, vnímá jako něco vnějšího.

Při opětovném procházení jsem úryvky textu s kódem (S) rozdělila jsem na dva základní druhy. Jedněmi jsou „způsobující činitelé“, druhými pak jejich důsledky, „sociálně nepřijatelné chování“. Mezi „způsobujícími činiteli“ najdeme ty vlivy, které jsou spouštěči dalších neblahých událostí – nezaměstnanost, finanční potíže, problémy s bydlením, špatný zdravotní stav (označené postupně sekundárními kódy PRÁCE, FINA, BYDL, NEM)⁵

Souvislosti mezi těmito činiteli zachycuje obrázek 3. Nezaměstnanost způsobuje finanční nouzi, ta zase nevyhovující podmínky pro život. Kombinace těchto faktorů ovlivňuje zdravotní a psychický stav člověka, sebehodnocení, které pak ovlivňuje zpětně další vlivy.

Obrázek 3 – Způsobující činitelé a jejich vzájemné vlivy

Kdybychom šli ještě dále, mohli bychom hledat důvody nezaměstnanosti. Nabízí se např. nedostatečná kvalifikace. Jenže vzdělání je zase ovlivněno např. finanční situací. Vlivů by se jistě našlo mnohem více, pro základní představu to však stačí. Vidíme, že se zde vytváří několik „začarovaných kruhů“, z nichž je obtížné se vymanit. Zdá se tedy, že „způsobující činitelé“ jsou navzájem velice propletené a většinou se samostatně nevyskytují (výjimkou je nemoc, která nemusí být s ostatními spojena).

Tyto vlivy následně ovlivňují mateřství – nedostatek financí, stejně jako neblahé podmínky k bydlení a zdravotní problémy matku tísní. Podrobněji o těchto faktorech pojednávám v podkapitole 5.1.

⁵ Aby nemusel čtenář listovat na seznam kódů v metodologické části, připomínám stručnou definici sekundárních kódů: PRÁCE – Problém s prací – není anebo je nevyhovující, FINA – Problémy s financemi, BYDL – Problémy s bydlením, NEM – Nemoc či smrt významné osoby

Druhá skupina nepříznivých vlivů, jež jsem nazvala „sociálně nepřijatelné chování“, je většinou dopadem „způsobujících činitelů“. Vyplývá to alespoň z rozhovorů s matkami, které se mého výzkumu zúčastnily, obecně to nicméně nemusí být bezpodmínečně nutné. Mezi „sociálně nepřijatelné chování“ zařazuji užívání nelegálních návykových látek (označené sekundárním kódem FET)⁶ a krádeže, pobyt ve vězení (byť bez znalosti jeho přesných příčin) a domácí násilí (označené souhrnným sekundárním kódem PRO,⁷ jenž zahrnuje celou škálu problémů).

„Sociálně nepřijatelné chování“ je většinou spjaté s konkrétní osobou a často se jedná o partnera matky. Toto chování pak dále působí nepříznivě na všechny zúčastněné osoby.

Jak jsem již zmiňovala, nejprve se zaměřím na vlivy, které působí na matku negativně, ale nejedná se přitom o přímé působení skrze rodinu či partnera. Dotázané ženy se potýkaly především s finančními problémy, nezaměstnaností, problémy s bydlením. Samozřejmě, že tyto vlivy jsou navzájem propojené, přestože jejich vzájemné vazby respondentky většinou nijak nepopisují. O sociálně nepřijatelném chování bude psáno později, především v kontextu s partnerem.

5.1.1 ZPŮSOBUJÍCÍ ČINITELE

Nyní se věnujme konkrétním činitelům, které byly během rozhovorů zmíněny. Základním tématem je nedostatek prostředků pro život. Jedná se především nedostatek financí, který je často zapříčiněn nezaměstnaností či špatnými pracovními podmínkami; ty zase bývají podmíněny nevzdělaností či předsudky vůči romské komunitě. Nemohu hodnotit, jak mé respondentky hospodaří. Přesto, jelikož jsem kromě matky I. viděla, v jakých podmínkách dotázané matky žijí, si myslím, že finanční nouze se jich opravdu někdy dotýká a že nejde jen o přehnané nároky.

Dále se v rozhovorech vyskytovala zmínka o špatném zdravotním stavu, který může s výše řečenými činiteli souviset, není to však nutné. V kapitole 5.3.1 zmiňuji, jak matka H. kvůli smrti otce podle svých slov „zblblá“ a začala chodit na diskotéky, kde také našla svého přítele (viz SH06).

Nedostatek financí se projevuje také během těhotenství. Narození dítěte se blíží a zařídit některé věci je důležité, což matky tísní:

Matka I.: Říkám tak to jo, to je hezký, tohleto, já do práce nemůžu, jo, já jsem jenom na úřadě práce, za chvíli je mimino na světě, já nemám kočárek, věci, nemám kde bydlet s tím dítětem, říkám tak to je úplně úžasný.

---

⁶ FET - Problém s návykovými látkami

⁷ PRO - Problém s partnerem

Tatáž respondentka si navíc stěžuje na to, že během těhotenství se o ni nestaral přítel, takže finančně zatěžovala svou rodinu, což si nyní vyčítá (PI08).

Finanční nedostatek se projevuje také v tom, že matka nemůže dát svým dětem, co by chtěla, či jí finanční nároky péče tíží natolik, že ji péče stresuje:

Matka H.: I když člověk by jim třeba chtěl dát víc, a nemůže, ale aspoň se snaží aby měly aspoň ten základ, a prostě nevím no... Pro mě děti hodně znamenají. Všechno vlastně.

Matka L.: Jí už teda byly tři měsíce, do toho vlastně jsem měla i špatný mlíko, takže jsem nesměla kojít, takže jenom sunar, takže to byly jenom prachy, takže jsem se tím docela trápila a...

Nyní se podrobněji zaměřím na problémy s bydlením. Nejprve bych ráda zdůraznila, že se jedná o skutečně závažné problémy. Respondentky – kromě matky L, ubytované v azylovém domě – žijí všechny s dalšími příbuznými, a to často ve velmi skromných podmínkách. Přesto si na ně, pokud mohu podle jedné návštěvy soudit, příliš nestěžují. Problém s bydlením popisuje především matka M., která je znala již z dětství:

Matka M.: No, máma byla na ubytovně, táta měl byt, ale pak o něj přišel, prostě je to takový složitý, a mě ani vlastně nechtěli, nechtěla jsem jim tam chodit. (...) Byli jsme po ubytovnách, máma neměla peníze.

V mládí byla, jak říká, v „pastáku“, ze kterého byla propuštěna, když dovršila věk 18 let. Po odchodu z ústavu dostala určitou sumu peněz, aby si mohla zaplatit nejzákladnější věci, jako je bydlení a strava (SM03). Později popisuje byt svého přítele, otce druhého dítěte, jako nevhodné prostředí:

Žili jste spolu?

Matka M.: Ne ne, nežili. Já jsem to ani nechtěla. Já jsem myslela, že budem, on chtěl, ale já pak nechtěla, to by nebylo dobrý pro to dítě v jeho bytě, to prostředí.

Ubytovala se tedy u jiného muže. Avšak i tam musela posléze kvůli nevhodnému chování svého přítele (SM08) skončit a nezbylo jí nic jiného, než jít na ubytovnu; v současné době žije v azylovém domě.

Při rozhovoru s matkou L. se líčení finanční stránky ujímá babička. Hovoří o tom, jak dříve byla jiná doba a nyní je vše tolik drahé (SL01). Děti jsou podle ní trápení, neboť vše stojí hodně peněz:

Babička L.: Ty děti, to je trápení... furt to brečí... je to hezký, mít děti, ale je to trápení teď kon.

A kvůli čemu je to největší trápení? Kvůli penězům?

Babička L.: No. Ona ještě nosí plíny, tadleta nosí plíny, večer abychom ji dali, to člověk vypatlá, na noc to má, ještě větší to je, starosti, to máte čtyry stovky...

Kvůli finanční zátěži s dětmi spojené dokonce ponouká svou dceru, aby šla na potrat (RL03).

Matky popisují i různé problémy se zdravím. Ty však nepokládám za nutné blíže rozebírat, jen odkazuji čtenáře na úryvky se zdravím spojené: SI5, SI7, SI8, SM5. K některým z nich se dostaneme v podkapitole 5.3.

Shrňme si tedy krátce poznatky uvedené v této podkapitole: ve čtyřech příbězích hrály finance významnou úlohu. Jednak stimulují chování respondentek – tísní je, když nemohou zajistit takovou péči svému dítěti, jakou by mu rády daly, ovlivňuje to vztahy v rodině i s partnerem (rodina si musí více pomáhat anebo naopak se ocitají členové rodiny pod tlakem). Matka T. se nad financemi nepozastavovala. Žije spokojeně s rodinou svého přítele na vesnici v domě, který sice zvenku vypadá poměrně zchátrale, ale jeho obyvatelstvo je s obydším patrně spokojené. Nejvíce problémů s bydlením a financemi zažila matka M., a to již v době svého dětství – už tenkrát na ni měly finanční problémy nepříznivý vliv.

Domnívám se, že nároky respondentek na životní standard jsou velice skromné, na rozdíl od nároků majoritní populace, kde vnímám jako nepsaný standard pravidelné zahraniční dovolené, značkové oblečení a sportovní vybavu pro děti atp., tedy nic, co by respondentky měly. Finanční potíže majoritní populace jsou poněkud odlišné od těch, s nimiž se potýkaly či potýkají dotazované. Záleží na představě o životním standardu. V současné době badatelé obrací svůj zájem ke studiu kvality života, štěstí a také k tomu, co tyto subjektivně pociťované emoce ovlivňuje. Mnohé výzkumy se pokouší popsat např. spojitost socioekonomického statutu se spokojeností se životem. Výsledky však nejsou zcela jednoznačné. „*Peníze mají velice složitý vztah k míře štěstí*“ (Diener in Křivohlavý, 2013, s. 65). Záleží na mnoha jiných faktorech, především osobnostních, jakou mírou nás množství finančních prostředků ovlivní. V případě respondentek mého výzkumu však jde ještě o něco trochu jiného – peněz bylo v některých případech příliš málo na to, aby byly zajištěny vyhovující podmínky k životu. A v momentě, kdy matka nemá dostatek peněz, aby zajistila to nejpotřebnější pro své dítě, je touto skutečností stresována, což se odrazí na péči o dítě.

5.1.2 SOCIÁLNĚ NEPŘÍJATELNÉ CHOVÁNÍ

Jelikož se toto chování převážně váže k postavě partnera, popíšu ho v podkapitole 5.2.3. Na matku však působí také chování jejích přátel či dalších rodinných příslušníků atp. Jedinou zmínkou neblahého vlivu kamarádů je následující úryvek z rozhovoru s matkou M.:

A jak jste se dostala do past'áku?

Matka M.: Máma nevěděla, co se mnou, tak prostě jsem fetovala...

A co na to vaše kamarádky, když jste otěhotněla?

Matka M.: No oni všichni byly feťáčky, a já jsem přestala, tak jsem se přestala s nima bavit a už jsem s nima nebyla.

5.2 PARTNER

Partner je osoba, která hraje v příběhu každé respondentky významnou roli. Ne vždy se v rozhovorech objevuje pouze jeden partner – někdy jich je více a vystupují v různých rolích. Partner ovlivňuje matku těmito základními způsoby:

- a) Prostřednictvím specifického partnerského vztahu, ve kterém hraje roli zamilovanost, láska, závazek, ale i vychladnutí citů, nenávisť a konflikty.
- b) Specifika vztahu dělím dále na následující části:
  - i. Emoční složky vztahu, které zahrnují sekundární kódy ZAMI, POCH, ZAMI–, PROTI, ZKLA⁸
  - ii. Povinnosti plynoucí ze vztahu, zahrnují sekundární kód STA.⁹
- c) Prostřednictvím svého problémového chování, které zahrnuje již popsané nepříznivé vlivy – jsou to problémy stojící svou podstatou na hraně zákona, násilí, nevěra atp. Zahrnují sekundární kódy FET, KONF, ZKLA, PRO.¹⁰ Ne všechny partnery, o nichž se respondentky zmínily, bych nazvala problémovými, ale problémů se objevuje na scéně velké množství. O problémech s partnery spojenými bude řeč v podkapitole 5.2.3.

Partner matky je v prvé řadě jedinec, se kterým má matka, aspoň zpočátku, významný, emocemi naplněný vztah. Ne vždy se jedná o pozitivní emoce, v některých případech jde jen o vášeň bez lásky. Ve většině výpovědí souviselo s partnerem nejprve zamilování, po němž následovalo nečekané otěhotnění. Příběhy respondentek, zvláště matky I. a M., jsou plné zvratů, partneři se v nich střídají a stejně tak i emoce k nim vztažené.

Nejprve si připomeňme (viz kapitola 2.2.2), jaké postavení měl muž v tradiční romské společnosti, či jakou mu alespoň přisuzuje odborná literatura. Muž měl výsadní právo, byl hlavou rodiny a mohl dělat, co se mu zlíbilo, mohl dokonce i svou ženu bít. Za rodinu rozhodoval on, žena mu měla být věrná. Muž měl zajišťovat rodinu po finanční stránce. K tomu, do jaké míry se toto tradiční schéma objevuje v životech respondentek, se dostaneme podrobněji níže.

Spokojenost v partnerském vztahu je významný faktor pro kvalitu mateřství (viz kapitola 1.3.2). Neznamená to, že by se matka nemohla kvalitně starat o své dítě i bez partnera.

---

⁸ ZAMI – Matka je zamilovaná a jedná podle toho, POCH – Chválí svého partnera, ZAMI– – Zamilování opadá, PROTI – Matka se vyjadřuje proti mužům (nepotřebuje je v životě atp.), ZKLA – Zklamání z partnera

⁹ STA – Matka popisuje, jak se partner se stará (či staral) o ni a o dítě

¹⁰ FET – Partner fetuje, KONF – Otevřený konflikt s partnerem, ZKLA a PRO viz výše

Avšak, jak uvidíme především v případě matek I. a M., problémy s partnerem ženu tísní a vyvolávají negativní emoce, které pak ovlivňují její mateřské chování.

Partneři vystupují v rozhovorech v různých rolích – první láska, otec dítěte, milenec, zajišťovatel péče, hrozba, opora aj. Ve výčtu chybí role partnera jako manžela, ani jedna z respondentek nežila v manželství. To je u Romů v současné době uzavíráno spíše ojediněle. „*V posledních letech uzavírání manželství v komunitě, stejně jako i v majoritě, ustupuje. Preferuje se soužití bez uzavírání sňatků, v konkubinátu*“ (Kaleja, 2009, s. 102). A to dříve, podle Hájkové (2001, s. 133), byly romské sňatky velkolepé: „*Romská svatba bývá velkolepá a raději je i léta odkládána, než aby musela být skromná.*“ Manželství bylo spojené často s tím, že rodiče vybírali svým potomkům partnery sami a nastávající manžel musel za nevěstu zaplatit (s tímto fenoménem je možné se ještě v některých komunitách setkat; sama jsem mu byla svědkem v Bulharsku, kde rozhodně není výjimkou). Dnes si Romové vybírají svého životního partnera většinou sami (Lázničková, 1999).

Nyní se zaměříme na konkrétní výpovědi dotázaných matek. O partnerovi se v rozhovorech zmiňují matky H., L. a T. jen málo. Vzhledem k tomu, že rozhovoru byli přítomni další členové rodiny, nebylo možné se na něj dále doptávat a musela jsem se proto spokojit pouze s informacemi, které mi samy byly ochotny poskytnout. Matky I. a M. se o svých partnerech zmiňují poměrně podrobně.

Nejprve se zaměřím na období první lásky, na emoce tehdy s partnerem spojené, které posléze většinou utichají či se dokonce mění v konflikty. Poté přesunu svou pozornost na partnerovu roli v rodině – jak se stará či nestará o respondentku a její dítě. Nakonec bude řeč o problémových aspektech souvisejících s partnerem.

5.2.1 EMOCE SPOJENÉ S PARTNEREM

Se začátkem vztahu často souvisí bouřlivé emoce. Jedinec zaplavený emocemi někdy dělá velická rozhodnutí, mění své životní plány. Matka I. na rozdíl od ostatních respondentek popisuje svůj vztah s otcem svého dítěte velice detailně, proto nyní obrácím pozornost právě k jejímu příběhu a k emočním zvratům, které ho doprovází. Na začátku svého příběhu popisuje, jak její tehdejší přítel, kterého velmi milovala, odjíždí do ciziny. Sama pak odjíždí za ním (PI01). Po chvíli se však vrací domů kvůli stesku po rodině, s přítelem se rozchází a najde si nového v Čechách. Ten je však problematický (viz níže), a tak odjíždí znovu za svým prvním přítelem do ciziny:

Matka I.: Za tím přítelem, protože to prostě zůstalo v srdci a hrozně moc jsem ho milovala, no a do toho vlastně jeho sestřička, starší, otěhotněla, tak sem si prostě říkala, že když třeba otěhotním ta-

ky, tak prostě že se mnou bude, prostě se budem mít rádi, protože sme se rádi měli, a prostě to bylo jenom štěstí.

Respondentka v tento okamžik popisuje, jak přemýšlela o tom, jestli neotěhotnět kvůli tomu, aby s ní partner byl. Od toho údajně později upustila a sama pak ke konci rozhovoru vyzdvihuje to, že žena by neměla mít dítě jen kvůli muži (PI19). Do jaké míry však sama počala své dítě kvůli příteli, se nedozvíme. Příběh však pokračuje, popisované štěstí se rozplynulo a velice brzy nastaly problémy, respondentka se vrátila do své vlasti (PI04). Zajímavé je, že popisovaný spokojený vztah „jenom štěstí“ nevydržel ani tři měsíce. Po návratu respondentka zjistila, že je těhotná (podrobněji viz kapitola 6.1.1). Partner poté, co se o těhotenství dozví, slibuje, nejprve jen na dálku z ciziny, společný život, později, když už je respondentka v šestém měsíci, dokonce přijíždí, ale zdržuje se nakonec jen velice krátce:

Matka I.: No a já se svojí hlavou jsem si prostě už začala shánět doktorku, a měla jsem docela z toho velkou radost, teď on mi teda slíbil, že teda přijede, že budeme žít tady, a že jenom o prázdninách že tam třeba pojedem do té Anglie jako za jeho rodinou, říkám tak skvělý. Tak náh když jsem byla v šestém měsíci, těhotná, jako že už jsem měla i větší břicho, tak přijel, s tím že prostě jsme se sebrali a šli jsme do bejvalýho bytu kde bydlel on v Neratovicích. No a tam jsme asi byli celý týden, a...on tady byl jenom na chvíli, že jako jenom aby se přišel podívat, a měl jet zpátky.

Respondentka vnímá absenci partnera během těhotenství jako velice zásadní. Popisuje, že partner jí těhotenství doslova zničil, neumožnil jí ho prožívat tak, jak by ho žena měla prožít, a užít si ho (viz PI07 a PI08). Nakonec jí zajistil nejzákladnější potřeby pro dítě, ale vztah byl dále velice komplikovaný. Přítel přijel až těsně před tím, než respondentka porodila. Jeho náhlá přítomnost v kombinaci s předporodním vypětím vyvolala v matce velice silné emoce, a tak jej zahrnula výčitkami:

Matka I.: Druhá, třetí, čtvrtá, von nic, já říkám on bude u porodu, takže stál vedle mě, no a to už bylo takový ty ženský, já ho chytla pod krkem a říkám „tys mi zkazil celej život“, celou moji postavu, prostě absolutně všechno, já sem mohla prostě ještě něco bejt, já, protože já jsem se ani nevyučila kvůli němu, já jsem ho tak milovala, že prostě jsem odjela za ním do té Anglie, a prostě jsem vynechala i školu, prostě, a říkám já jsem se mohla vrátit v klidu do školy, a ty si mě jenom nabouchal a co teď jako já se s tím budu starat sama, ty si budeš užívat, budeš mít zase jiný holky, jiný děti, budeš takhle rozdávat po světě jen děti, říkám „co to je“ a tohleto...

Bouřlivé emoce po krátké době opadly. Dítě se narodilo a matka na nějaký čas obrátila svou pozornost k němu. Posléze však proběhl další pokus o společný život s partnerem:

Matka I.: No von jako za mnou chodil do nemocnice, s tím že prostě, mě to bylo ukradený, pro mě už bylo důležitý to dítě. No a... mě teda pustili z nemocnice, a von asi za dva dny musel teda ject zpátky, jet si pro papíry, a během měsíce přijel zpátky. S tím, že... jsme teda jako spolu žili, ale nějak nám to neklapalo, protože jsme se docela hádali, někdy to bylo hezký, někdy jsme se hádali, a hlavně jsem se moc vo malou nestarala, s tím že prostě říkám - proč já furt se musím starat? Proč já se musím dít? Ať se dře von.

V uvedeném úryvku čtenáře jistě zarazí, že se respondentka o dítě příliš nestarala, protože nebyla spokojená s tím, že její partner nechával péči na ní samotné. Výtka vůči partnerovi

by neměla hrát roli v péči o dítě. Postoj partnera k ní i k dítěti byl však pro respondentku natolik důležitý a nenaplnění jejích očekávání tolik popouzející, že zanedbávání péče o dítě mělo demonstrovat její nespokojenost.

Vztah nadále kolísá, objevují se i problémy s krádeží (viz PI12), které vedou k tomu, že se respondentka rozhodne na partnera zatlačit, aby dal vztah zase do pořádku:

Matka I.: No a když teda se... jsem prostě teda řekla, že to prostě musí dát dohromady, že mě to jako nezajímá, on jako že ne, že ne, že ne, tak jsem mu vzala pas, aby mi nikam neodjel, protože řekl, že jede domů, tak jsem mu vzala všechny doklady, vzala jsem mu telefon, a říkám až to dáš do pořádku, všechno ti vrátím a můžeš si jít, kam chceš.

Emoce jsou ale v tu chvíli velice smíšené. Na jednu stranu přetrvává láska – respondentka se trápí tím, že to ona vztah zkazila a je jí to líto (PI15), na druhou stranu hněv, že se partner nedokáže postarat o malou. Ambivalence je vyjádřena i v následujícím úryvku:

Matka I.: tak říkám no tak se sbal a vypadni. Když se nedokážeš o mě a vo malou postarat, tak běž. Říkám, v tom nejhorším nás necháváš?

On ji opravdu opouští a odjíždí zpět do ciziny. Po tomto rozkolu následovaly opět výčitky, ale již po několika měsících se na scéně objevil další muž, se kterým respondentka záhy dokonce otěhotněla. Ale ani tento vztah nebyl bez problémů, takže se respondentka rozhodne vrátit k prvnímu partnerovi a odcestuje za ním do ciziny. Brzy však mění názor a vrací se zpět do vlasti a vrací se zpět k onomu novému partnerovi (PI17). S posledním partnerem respondentka v době rozhovoru stále žila, i když se proti němu i všem mužům vyhrazuje:

Matka I.: Ale jinak jako já jako osobně, upřímně řečeno, chlapa nepotřebuju a nikdy jsem ho nepotřebovala, protože tak jako když se na to podívám, tak jsou ty ženský na tom líp, jsou na tom líp ty ženský, když jsou samy, než... než s chlapama, protože každém chlap je příživník...

U matky I. se velice výrazně střídaly emoce – stav „jenom štěstí“ se brzy proměnil v problémy a výčitky vůči partnerovi, které se brzy nato zase proměnily ve výčitky vůči sobě atp. Uzavírá to tak, že partnera nepotřebuje. Jestli je to jen dočasné (k čemuž se přiklání, neboť partneři v jejím životě hráli významnou roli), anebo definitivní (jsouc už vyčerpaná a zklamaná neustálými partnerskými problémy), na to asi odpoví jedině čas.

Nyní přejdeme k příběhu druhé z respondentek, matky M. Ta svého prvního partnera, s nímž počala dceru, nepovažuje za svého přítele (viz PM05). Do svého druhého partnera – opravdového přítele, jak jej označuje – byla naopak zamilovaná a kvůli tomu nešla během druhého těhotenství na potrat:

Matka M.: No, prostě jsem to chtěla, byla jsem zamilovaná, on taky.

I v jejím příběhu se však objeví problémy. S přítelem nežije, protože nemá vhodné prostředky pro zajištění péče o dítě (PM07); a tak se objevuje v příběhu třetí muž (PM03), údajně starší, se kterým však neměla, dle svých slov, partnerský vztah:

Ten starší muž byl váš přítel?

Matka M.: Ne, nebyl přítel, jako prostě kamarád. Nebo nevím, jak tomu říkáte. Prostě jsme spolu bydleli, ale nebyl to přítel.

Je otázkou, jak respondentka chápe pojem „přítel“ a koho tak označuje. Stejně tak není jasné, co míní tvrzením, že „spolu bydleli“ a také jakou formou tato matka, sama bez prostředků, splácela nájem. Nabízí se vysvětlení, že onen starší muž jí a jejímu dítěti poskytoval ubytování, když mu ona na oplátku byla sexuální partnerkou. Na podrobnější detaily jsem se nezeptala.

Vztah s jejím opravdovým přítelem se však výrazně změnil, prvotní emoce se proměnily ve strach z partnera, kterého začala vnímat jako hrozbu (o tom více níže). V současnosti se spolu nestýkají a respondentka další společný život odmítá:

A co plánujete? Co byste chtěla do budoucnosti?

Matka M.: Abych měla svůj byt. S ním, jeho tátou, nechci žít. Jeho táta přijede tak jednou za dva dny, žít bych s ním už nemohla.

Matka H. popisuje okolnosti své první lásky jako „zblbnutí“, přičemž příčinu vidí v rodinných problémech, které nastaly po smrti jejího otce (celý úryvek viz PH02):

Matka H.: ...a já jsem to řešila jako tím, že jsem chodila s holkama ven, že jsem na to nechtěla myslet, potom jsem zblbla prostě, první kluk, první blbost... V sedmnácti mít prvního kluka, to pro mě bylo... neměla rozum ještě takovej.

Matka L. ani matka T. své zamilování ani city k partnerovi nepopisují. Matka T. však směrem k partnerovi uvádí jednu pochvalu:

Matka T.: Ne, tady ne, tady vůbec, vůbec se nemluví sprostě. Jako jiný děti si to dovolej, ale Lukáš, Lukáš, to ne. On je prostě takhle vychovanej.

Poté, co jsme se seznámili s jednotlivými zkušenostmi dotázaných matek s jejich partnery, pokusme se načrtnout alespoň některé důležité rysy, které se v rozhovorech vyskytovaly. Předně vidíme, že výběr partnera záleží čistě na preferencích respondentek, nikoliv, jak bývalo v romské komunitě zvykem (viz podkapitola 2.2), na výběru rodičů, jak tomu ostatně bylo dříve i u majoritní populace (viz např. Katrňák, 2008).

Dále jsme se setkali s tím, že začátek vztahu byl provázen vášnivým zamilováním, které následně souviselo s neočekávaným otěhotněním (tím se budu více zabývat v kapitole 6.1.1).

5.2.2 PARTNER A POVINNOSTI

Partnerský vztah, pokud se nejedná pouze o vztah milenecký, s sebou přináší také určité povinnosti. Ty mají partneři zprvu jeden ke druhému a posléze, když se jejich vztah rozšíří o potomky, objevují se nové úkoly. Z partnera se stává zároveň otec, kterého váží k dítěti (ať už vlastnímu či partnerčinu) rodičovské povinnosti.

Nyní se zabýváme pohledy dotázaných matek na to, jak partneři dostály jejich očekáváním.

Partner matky I. údajně o dítě příliš nepečoval. Již během těhotenství nebyl oporou matce I., žil totiž v cizině. Těsně před narozením však zajistil matku i dítě tím, že pořídil veškeré vybavení pro dítě (PI06). Později ale o dítě nepečuje, s čímž je matka I. samozřejmě značně nespokojená:

Matka I.: Chtěla jsem teda, aby se aspoň staral o malou. No a on že ne, že on tam jde, že on tam jde, tak říkám no tak se sbal a vypadni. Když se nedokážeš o mě a vo malou postarat, tak běž.
(...)

Matka I.: Takže... takže on se o ni staral, s tím, že malička dost jako probrečovala...

Matka M. popisuje, že se partner k dětem chová dobře, na rozdíl od toho, jak se chová k ní. Co to však znamená, podrobněji nevysvětluje:

Matka M.: K dětem se chová pěkně, ale ke mně ne.
(...)

Matka M.: No a někdy přijde jejich táta a taky jdou ven se projít.

Matka L. o tomto tématu sama nehovoří. Na mou otázku, jestli se přítel o děti také stará, dostávám jen velmi stručnou souhlasnou odpověď – prý se v péči o děti střídají (PL02).

Je vidět, že to, jak se partner k dětem chová, je pro matku důležité, a to, že péče od partnera nevychází, např. v případě matky I., může být zdrojem konfliktů, což není překvapivé.

5.2.3 PARTNEROVO PROBLÉMOVÉ CHOVÁNÍ

V souvislosti s partnerem jsou popisovány některé aspekty chování, které balancují na hraně zákona nebo ji dokonce překračují. Ve výpovědích matek se setkáváme např. s krádeží, nevěrou, se zneužíváním návykových látek, domácím násilím; někteří z partnerů jsou i zatčeni. Často jsou důvodem takového sociálně nepřijatelného chování některé z vlivů, které byly popsány v podkapitole 5.1.1 – prohršky většinou páchají jedinci, kteří jsou pod tlakem situace, jsou existenciálně ohroženi či již na svou situaci rezignovali a utěšují se užíváním návykových látek.

Shrneme-li zkušenosti matky I. s partnery, objevujeme hned několik příkladů problémového chování. Partner, který hraje v příběhu hlavní roli a je otcem dítěte, je ve vztahu značně nespolehlivý, svou partnerku střídavě opouští, lže jí a dokonce okrádá respondentčinu matku:

Matka I.: Takže... takže on se o ni staral, s tím, že malička dost jako probrečovala, když už byly teda tři měsíce, tak náá okradl moji mámu, kvůli kreditu, vzal ji ze stolu zlatý náušnice, šel a prodal je, koupil si kredit a mě do zbytku dal, jako že chodí do práce, protože on mi začal i lhát, že chodí do práce, že se dře.

Jak již bylo zmíněno výše, s tímto partnerem se respondentka rozešla, ale po čase se k němu zase vrátila. Mezitím si však našel jinou partnerku, které však bylo teprve 14 let:

Matka I.: No že sem teda vodjela, s tím že se za deset dní jsem se vrátila zpátky, protože ten (partner) von se asi zbláznil, protože si našel.... mladou holčinu, asi čtrnáct jí bylo v té době, té holce, a prostě byl do ní úplně mrtvej, dělal vlastně ty věci, co dělal se mnou, to dělal i s ní, malou si prostě ani nevšímal, jo, někdy, za čas, jednou jsme byli spolu v parku na půl hodiny, hned za ni běžel, jó.

Druhý z partnerů matky I. užíval návykové látky. Respondentka sama však zkušenost s drogami odmítá (SI04). Poslední z partnerů respondentky je na začátku vztahu ženatý a své manželce je dlouhodobě nevěrný (PI16), navíc měl problémy s alkoholem (RI19).

Zabývejme se nyní druhou respondentkou, Matkou M., a jejími zkušenostmi s partnery. První zmiňovaný muž, který se v příběhu objeví, a jenž se stane otcem prvního jejího dítěte, je jen sexuálním partnerem. Podle svých slov k němu matka M. utíká z ústavu, aniž by ho pořádně znala. Muž je na útěku z vězení a užívá návykové látky.

Matka M.: No tak já jsem byla v tom ústavu, teda jako pastáku, v Jindřichově Hradci a utíkala jsem odtud, pak jsem utíkala za jedním chlapem, já jsem ho ani neznala, fetoval, já taky, takže se to jako dvakrát nebo třikrát stalo, to víte co, no a za čtrnáct dní jsem zjistila, že jsem těhotná. Bylo mi tehdy sedmnáct let. (...) Šok, prostě velkej šok. Protože jsem nevěděla, že bych mohla být těhotná, neznala jsem ho, to nebyl žádný vztah, on jako nebyl můj přítel, prostě takovej neznámej, spíš jako kamarád, ale moc jsem ho neznala. On byl tenkrát taky na útěku, z Vinařic, z té věznice.

Druhým jejím partnerem je muž, kterého označuje za jediného přítele. Podle výpovědi se právě vrátil z vězení:

A pak se vám narodil Davídek.

Matka M.: No, to byla holka stará šestnáct měsíců.

A to bylo jak, to bylo plánované, aby se narodil?

Matka M.: Ne ne, to bylo taky neplánované. Vrátil se totiž ten můj přítel, se kterým jsem byla od čtrnácti. Pustili ho z vězení.

To byl jinej, než se kterým jste měla Verunku?

Matka M.: Jo, to byl jinej, tamten to nebyl můj přítel, to bylo prostě tak že jste spolu to, ale tohle byl můj přítel, ale ten byl zrovna ve vězení. Takže ho pustili.

Později v rozhovoru popisuje prostředí, ve kterém tento partner žije, jako nevhodné pro dítě (SM07). Blíže se však tomuto tématu nevěnuje a tak je otázkou, čím bylo prostředí pro dítě nevyhovující a co vedlo respondentku k tomu, aby bydlela s jiným mužem. Možným vysvětlením může být změna chování vůči respondentce. Po několika dotazech se dozvíme, že se na ní partner dopouštěl fyzického násilí:

Matka M.: K dětem se chová pěkně, ale ke mně ne.

(...)

Matka M.: Jsem moc hodná a furt tím trpím, já prostě nedokážu říct ne, já jsem ho měla kopnout do... no víte kam. Nechala jsem se mlátit, když se narodil kluk, tak jsem změkla... to už bych byla teď mrtvá, kdybych s ním pořád žila.

A proč to dělá, proč vás mlátí?

Matka M.: Protože žárlí. Myslí si, že mám pořád nějaký chlapy. Prostě jdu do krámu a že tam mám nějakýho chlapa. Neříkám, že jsem ho nikdy nepodvedla, ale to jsem mu i řekla.

(...)

A jak se chová, když přijde sem za vámi?

Matka M.: On sem nesmí, má to zakázaný. Řval, tak ho vyhodili. Dělal strašný scény tady, tak mu řekli, že nesmí dovnitř. Jenom vždycky zazvoní a my jdeme dolů.

Navíc se kvůli příteli se také musela stěhovat z bytu, ve kterém s dítětem pobývala:

Matka M.: V tom bytě jsme skončili. Kvůli němu, že dělal bordel. Furt zvonil, dělal bordel, řval. Tak nás tam už nechtěl ten chlap.

Matka H. problémy s přítelem moc nepopisuje. Jediná zmínka se týká toho, že byl zavřený ve vězení. Ani příčiny vazby však respondentka nezmiňuje.

Matka H.: Á... takže...nevím no. To bylo těžký. Tak jako... přítele jako... zavřeli. že jo... a malýmu bylo devět měsíců. No tak a potom teda jsem bydlela u mámy, od těch devíti měsíců.

Matka L. a matka T. nepopisují žádné vyložení problematické chování. Jistým ukazatelem by však mohly být okolnosti rozhovorů – jak jsem již poznamenala výše, ač se oba odehrály v odpoledních hodinách všedního dne, partner matky L. byl venku s kamarády (PL01) a partner matky T. spal (PT03). Je proto možné, že jsou nezaměstnaní (to však pro absenci dalších informací nemůžeme tvrdit, vždyť nasnadě je např. vysvětlení, že partner matky T. pracuje v nočních směnách).

Otázkou je, proč si respondentky, zvláště pak matky I. a M., vybraly právě takové partnery. Jak popisuje Nerudová (1986), existují různé teorie způsobu výběru partnera, a to např. na základě podobnosti či naopak na základě komplementarity. Domnívám se na základě pozorování svého okolí, že člověk má tendenci vybírat si partnera z obdobné sociální vrstvy. To pak v případě dotázaných žen znamená vrstvu nejvíce zatíženou sociálními problémy.

5.3 PŮVODNÍ RODINA

Rodina, ve které člověk vyrůstá, má na něj veliký vliv. Antoine de Saint Exupéry kde-si napsal: „*Odkud pocházím? Ze svého dětství*“. V těchto dvou větách je obsaženo mnoho – to, jak prožijeme dětství, ovlivní zásadně celý náš život. Nejen prvních několik let, kdy jsme přímo součástí původní rodiny. Ovlivňuje nás i v době, kdy hledáme partnera anebo když zakládáme novou rodinu. Právě původní rodinu jsem proto při analýze rozhovorů zvolila, jak již bylo zmíněno výše, jako jednu ze tří částí, ze kterých se skládá kategorie „vlivy prostředí na prožívání mateřství“. Při následném uvažování o této podkategorii jsem našla několik základních aspektů.

Tuto kapitulu můžeme rozdělit na dvě části – v té první se budeme zabývat rodinou jako celkem. Axiálním kódováním jsem vytyčila několik základních témat:

- a) Problémy, se kterými se rodina setkává – týká se vnějších vlivů, které na rodinu působí: Finanční potíže, nemoci, úmrtí, rozpad rodiny (sekundární kódy BYDL, KDYSI, NEM, PRO, ROZ).¹¹
- b) Soudržnost, opora, vzájemná pomoc versus osamostatnění se od rodiny – týká se tendence rodiny sdružovat se a naopak tendencí mladé matky žít samostatně (sekundární kódy POM, SOUDR, SAMOS).¹²
- c) Pozitivní i negativní reakce rodiny na těhotenství, na partnera matky – (sekundární kód EMO).¹³

Témata se navzájem doplňují, např. již zmíněná soudržnost a vzájemná pomoc mezi členy rodiny souvisí s problémovými situacemi atp. Není proto vhodné rozdělit rozhovor striktně podle témat, raději nechme průběh textu volně – nebude strukturován dle témat, ale dle příběhů jednotlivých dotazovaných. Díky tomu vyplynou vzájemné vztahy mezi jednotlivými tématy.

V rodinách respondentek bylo poměrně těsné spojení mladé rodiny s tou původní. Dvě respondentky žijí v původní rodině svého přítele, dvě v původní rodině své a poslední sama. Všechny však mají se svou původní rodinou časté styky. Plyne to nejspíš z romské kultury, kde dodnes generace mezi sebou drží daleko více (Poláková a další popisují romskou rodinu jako soudržnou a velikou) než v kultuře majoritní, a také z toho, že původní i nová rodina je ohrožena mnoha neblahými vlivy a je tedy v podstatě nucena držet pohromadě a navzájem si pomáhat. Původní rodina ale nejen pomáhá, mladé rodině též radí či dokonce zasahuje např. do výchovy dětí.

Původní rodina matky znamená pro její dítě babičku, dědečka, strýce a tety. Tedy takové příbuzné, se kterými je dobré udržovat vztahy, ale, jak píše Špaňhelová (2003), spíše příležitostně. Podle současných badatelů by neměla přímo suplovat výchovu matky (Smith, Drew, 2002). Z rozhovorů s matkami však vyplývá, že jejich vztah s matkou je daleko těsnější. Druhá část této kapitoly se tedy týká vztahu respondentek se svou matkou. Matky respondentek budu nazývat většinou babičkami, myšleno babičkami dítěte (pokud nebude vhodnější užít jiné označení), abych se vyhnula komplikovaným popisům typu „matka matky“ aj.

Objevují se tu dva důležité aspekty:

¹¹ BYDL – Problémy s bydlením, KDYSI – Maminka vypráví o své vlastní rodině, NEM – Nemoc v rodině, PRO – Členové rodiny způsobují rodině problém, ROZ – Rozkol – rozpad rodiny, konflikt

¹² POM – Rodina si navzájem pomáhá v těžkých chvílích, SOUDR – Rodinná soudržnost, je jim spolu pěkně, SAMOS – Osamostatnění se od rodiny

¹³ EMO – Emoce ze strany rodiny či k rodině

a) Vztah babiček se svou dcerou – babička jako opora, rádce i zdroj konfliktu (sekundární kód MÁMA)¹⁴

b) Ve výchově svých vnoučat (sekundární kód MÁMA+).¹⁵

Domnívám se, že to může být spojené i s věkem – jelikož je matka dítěte zároveň dcerou, má o ni její matka starost, zvláště, je-li dcera ještě poměrně mladá. Proto se také setkáváme s tím, že matky radí svým dcerám, aby své dítě potratily.

Lázničková (1999) potvrzuje, že u Romů je jejich matka významnou postavou po celý život. Ostatně, romské rodiny jsou často označovány za matrifokální. Tento styl rodiny je jedním ze základních znaků kultury chudoby. Žena (případně více žen) vede a zajišťuje chod domácnosti, je hlavní zásobitelkou a jedinou stálou členkou rodiny (Murphy, 1999). Přítomnost partnerů zde přitom není trvalá, což Murphy přičítá jejich slabé a nestálé ekonomické úloze.

5.3.1 PŮVODNÍ RODINA JAKO ZDROJ OPORY I PROBLÉMŮ

V podkapitole 5.1, která se zabývala nepříznivými vlivy prostředí, jsem popsala některé problémy, které se dotýkají i rodiny a skrze ni působí. Jsou to především problémy s nezaměstnaností, s financemi, s bydlením, či s nemocí některého rodinného příslušníka. Tyto problémy často zasahují všechny členy domácnosti.

Rodina se musí často blíže semknout, aby mohla přežít obtížné chvíle. Soudržnost považuje literatura (např. Lázničková, 1999) za jeden ze základních znaků romské rodiny. Domnívám se, že je to spojené především právě s potřebou vzájemné pomoci, která je větší než u rodin, které jsou finančně dobře situované a fungují spíše odděleně jako samostatné jednotky, tzv. nukleární rodina.

Vyvstane-li tedy problém, je rodina nucena semknout se a navzájem si pomoci. Vnější tlak však samozřejmě nesmí být příliš velký – pokud vzájemné vztahy především mezi partnerskou dvojicí tento nápor nevydrží, rodina se rozpadá.

Rozpad rodiny, základní instituce, která na člověka působí, může mít dalekosáhlé důsledky. „Rozvod je ovšem vždy závažnou událostí v životě všech, kterých se nějakým způsobem dotýká“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 181). V případě respondentek však k rozpadu rodiny dochází poměrně často, matky zůstávají osamocené.

---

¹⁴ MÁMA – Roli hraje matka-babička

¹⁵ MÁMA+ – Interakce s dítětem, kdy se babička projevuje. Často rozhoduje za svou dceru.

Rozpad rodiny popisuje hned první z dotázaných žen. Matka I. popisuje na začátku rozhovoru, jak se její rodiče rozvedli a že se pak ženská část rodiny semkla a šla bydlet spolu:

Matka I.: No tak, bylo mi 17, když se máma s tátou rozvedli a šla jsem teda bydlet s mámou plus s mladší sestrou a nejstarší sestrou, protože ta měla dvě děti a byla taky sama, no s přítelem, tak jsme teda šli všichni pohromadě.

Zakrátko však odjíždí kvůli příteli do ciziny. Popisuje své plány postavit se na vlastní nohy a zároveň podporovat rodinu na dálku (OI01). Z ciziny kvůli souhře okolností (vychladl vztah k příteli, kvůli kterému tam odjela, nebyla práce a její matka onemocněla, viz PI04) přijíždí opět do vlasti za rodinou. Stěžuje si, že se o ni během těhotenství nepostaral partner – role pečovatele se musela zhostit rodina (celý úryvek viz RI06), která ale byla, dle matky I., sama zatížena množstvím problémů. Rodina se každopádně o respondentku dobře postarala:

Matka I.: Hlavně jsem měla ještě mladší sestru, která studovala, která vlastně mamina jako vlastně taky byla na pracáku, protože už byla starší, že ji nikdo nechtěl vzít do práce, takže jsme žili jen tak tak. Jo? No, plus já do toho těhotný? Takže mě mamina vyrobila postýlku (...) jsme si sehnali košíček, a na to vlastně, na ten košíček, to celý obalila prostě tím molitanem, na to tu látku, no prostě nádherný, jak kolíbka to vypadalo. Ale prostě že to vlastně leželo na zemi. Jo? Že se to prostě muselo vždycky dát na nějaký stoleček. Takže tak jsem měla i postýlku.

Po narození dítěte se matka I. zdvihá na vlastní nohy. Uvědomuje si, že je zodpovědná se o dítě postarat a péči bere do svých rukou do takové míry, že dokonce odmítá hlídání dcerky někým z rodiny (RI10). Nadále si však rodina pomáhá, jak popisuje matka I. následovně:

*Matka I.: No, nevím, jak je to v jiných rodinách, ale u nás jako my sourozenci, jó, což jako teda já jsem mezi sedmi sourozenci, tak jako my jako rodina se docela držíme hodně, jako sestry určitě, a bráchové... nevím jak jsou na tom bráchové, ale třeba s Miškou, jo, tak to se držíme. (...)
Takový se žije tak jako z huby do huby, protože jsem si i našla práci, jo, mám u sebe maminu, jo, takže jako...*

Matka H. popisuje souběh několika událostí, které zásadně ovlivnily nejen fungování rodiny, ale i její osobní život. Začalo to smrtí otce, která způsobila finanční problémy, psychické zhroucení jeho pozůstalé ženy, nemožnost pokračovat ve vzdělání respondentky aj.

Matka H.: Na bakaláře jsem měla jít, že jo, jenže nám do toho umřel táta, jako Tomášův, takže jsme na tom nebyli finančně dobře, protože tím pádem jako už máma neměla ty peníze, že jo, už jsme to, pohřeb... protože předtím jako babička, rok na to táta, tak to už bylo moc, že jo. No a už prostě... třeba jsem měla člověka, kterej mi pomáhal s knížkama, a tak, ale už tam nebylo na dopravu, takový ty věci, a už... máma tady zůstala s bráchou sama a brácha byl malej, máma na tom byla psychicky špatně, že jo, ta to prostě neunesla, zhroutila se a já jsem tím pádem nenastoupila do školy, protože jsem si říkala, že musím jako pomáhat doma, že jo. No a proto jsem pak zblblá, protože už jsem... už jsem neměla jako ty plány, všechno se mi zkazilo, tak jsem zblblá, začala jsem s holkama chodit na diskotéky, no... seznámila jsem se jako... s ním... no ani nevím jak to bylo a... no vlastně, mámě to dlouho trvalo, než se z toho dostala, že jo, tak jsme to měli těžký s penězma, se vším, prostě jo, finančně, prostě tak všelijak jsme to měli špatně... a já jsem to řešila jako tím, že jsem chodila s holkama ven, že jsem na to nechtěla myslet, potom jsem zblblá prostě, první kluk, první blbost...

Tlak, jež problémy vyvolávaly, způsobil, že se k situaci postavila po svém – otěhotněla. Další souběh okolností souvisí především s její matkou, babičkou dítěte, proto bude rozebrán později.

Matka M. také popisuje své dětství v rodině. Bylo poznamenáno materiální bídou:

A můžu se zeptat na vaše dětství – vy jste ho prožila doma v rodině?

Matka M.: No, normálně v rodině. Byli jsme po ubytovnách, máma neměla peníze.
(...)

A jak jste se dostala do past'áku?

Matka M.: Máma nevěděla, co se mnou, tak prostě jsem fetovala...

Matka L. svou původní rodinu příliš nepopisuje. O to více bude ve druhé části podkapitoly probírán její vztah s matkou. V domě své původní rodiny ale tráví velkou část svého času (RL10).

Poslední z dotazovaných, matka T., popisuje následovně vztahy se svou rodinou:

A jak tak často se vídáte s vaší mamkou a s ostatními?

Matka T.: Dneska jsme zrovna přijeli. No, až dopoledne jsme přijeli. Protože byla ještě u nás, pak jsem měla ještě jet k dědovi do Hořic, říkám že už nejdu, že mě bolí hlava...
(...)

Protože oni jezdí sem, rodiče, my jezdíme tam, no. A vídáme se často.

Rodinu dotázané jsem již dříve měla možnost trochu poznat. Přidám proto krátké nastínění situace, z níž matka T. pochází. Respondentka je druhá nejstarší z šesti dětí, její rodiče žijí spolu a poměrně často mění místo bydliště. Otec byl v minulosti několikrát zavřen za řízení bez řidičského průkazu.

Matka T., stejně jako matka L. žije s rodinou svého partnera. Proto se ptám i na jejich vztah s tchýní. Matka T. říká, že je dobrý (RT09) a popisuje vzájemnou dělbu péče o domácnost:

Matka T.: No, já vařím, no my se střídáme, když je nemocná, tak vařím já. Trochu jí pomáhám teda... když je třeba Maruška nemocná, nebo tak... ona mi pomáhá hodně...

Nastínila jsem, z jakého prostředí dotazované pochází, jaké negativní vlivy hrály v jejich rodinách roli (dozvídáme se to především u matky I. a H.) a jak se projevuje v rodinách vzájemná soudržnost (o té mluví především matka I.).

5.3.2 ROLE BABIČKY V ŽIVOTĚ MATKY I VE VÝCHOVĚ DĚTÍ

Jak jsem již zmínila, babička hraje v životě matky významnou úlohu, a to jednak tím, že jí pomáhá, a jednak tím, že jí poskytuje rady a sděluje názory. Rozhovorům s matkami H. a L. byly přítomné i babičky, matky dotazovaných. Mohla jsem proto přímo pozorovat, jak moc se v rodině svých dcer projevují, jak zasahují do výchovy dětí atp.

Nejprve se však věnujme tomu, jak babičky přijaly těhotenství svých dcer. V podkapitole 6.1.1 bude zmíněno, že některým respondentkám jejich matky v době těho-

tenství radily jít na potrat. Týká se to matek, M., H. a L. (viz úryvky TM06, RH01 a ML16), tedy vlastně většiny z dotázaných žen. To se zdá být překvapivé – na základě literatury zabývající se tradiční romskou rodinou bychom mohli očekávat, že se postaví za svou dceru a za její dítě a že jí pomohou těžké období těhotenství dobře prožít. Je to známka toho, že i romské rodiny opouštějí svůj tradiční ráz, stejně jako tomu je u rodin neromských.

Matka H. přitom uvádí, že teď už chápe, proč ji matka přemlouvala k potratu – cítila, že je to na dceru příliš brzy a chtěla ji ušetřit starostí (RH02). Matky respondentek, tedy babičky dětí, pokládaly své dcery za příliš mladé na to, aby porodily a vychovávaly dítě, a chtěly jim v situaci pomoci svou radou. Naopak u matky I. obdobná rada nepřišla, ačkoliv byla očekávána. Namísto rady přišla ze strany její matky radost ze zprávy o těhotenství (RI05).

Babička, matka respondentky I., dále aktivně zasahuje, pokud vnímá přítele své dcery negativně. V případě prvního přítele se jednalo o krádež, v případě druhého pak o problémy s alkoholem:

Matka I.: Tak... jsme se teda nechali, s tím že teda... se sebral a odešel k ségře, k mojí sestře, no a tam vlastně máma přiběhla, protože jsem jí to říkala, mámě to bylo hrozně líto, že prostě, že sem teda to... no tak jsme tam tedy spolu jeli za ním, máma mu chtěla jako vynadat, on mi něco špatnýho řek, tak mu máma nafackovala...

(...)

Matka I.: Jo, do toho jsme teda měli narozeniny, jo, to taky, to prostě byla válka, protože mamině se nelíbil, protože docela pil, takže ze začátku taky války, války, ale malou jako náč jako začínal trošku víc vnímat...

Popisovaná reakce babičky byla poměrně přirozená, chtěla svou dceru ochránit. Nicméně v současné době žije matka I. s oním partnerem i s babičkou v jedné domácnosti a podle výpovědi v tom není problém (RI20). Matka I. hodnotí současnou situaci:

Matka I.: Takže jsem se vrátila domů a prostě to náč jako přešlo k tomu, že sme dneska tady, s tím že teda už sme spolu teďko to bude třetí rok, nó a... takový se žije tak jako z huby do huby, protože jsem si i našla práci, jo, mám u sebe maminu, jo, takže jako... jako... na to že mi je pětadvacet let, jako upřímně řečeno, kdybych měla takovýdle rozum teď, takovej, co mám teď, v minulosti, tak tady ani nežiju... nejsem.

Matka M. příliš o své matce nemluví. Že jí pomáhala s novorozeným dítětem, popisuje v následujícím krátkém úryvku:

Matka M.: No, Verunka se narodila, hodně mně s ní pak pomáhala máma.

Nyní se vraťme k příběhu matky H. Jak již bylo výše zmíněno, tato respondentka otěhotněla neplánovaně s přítelem, se kterým se krátce předtím seznámila na diskotéce (RH07). Když vyšlo těhotenství najevo, její matka jí dává na vybranou:

Matka H.: Máma mi dala na vybranou. Říkala prostě, jestli si to chceš nechat, tak že jo, mám jít, no tak jsem šla.

Respondentka se rozhodla odejít, což babičku poněkud překvapí. Následuje období odloučení, během kterého spolu ženy nemluví. Období je popisováno jako velmi těžké (viz RH03 a RH04). Po porodu se obě ženy usmířily. Poté, co jejího partnera několik měsíců po porodu zavřeli do vězení, se vrací matka H. zpět ke své matce (RH06). Pomoc babičky ale zprvu není respondentkou žádaná:

Matka H.: A potom už mi pomáhala jakože... spíš s Káčou, no. Když já jsem pořád chtěla bejt samostatná, a že jo... soběstačná, tak jsem jako nenechávala, aby mi třeba pomáhala s nima, prostě... jenom... jako že jsme tady byly...

V současnosti žije matka H. nadále se svou matkou, vztah je nyní v pořádku (RH05). Není jasné, jak přesně mají rozdělenou starost o domácnost. Podle toho, s čím jsem se setkala, je paní domu spíše babička – během rozhovoru přišla s dětmi z nákupu, zatímco matka H. byla s nejmladší dcerou doma (RH08). V rozhovoru také několikrát přišla řeč na babiččiny „dobré buchty“. Matka H. je chválí, babička údajně peče velice často a velice dobře (RH09). Dřívější odmítání babiččiny pomoci patrně pominulo, obě ženy, podle toho, co jsem viděla a slyšela, nyní spolupracují a navzájem se doplňují. V domácnosti je navíc ještě další žena, těhotná sedmnáctiletá přítelkyně bratra matky H., jíž obě ženy pomáhají.

Babičku H. v roli vychovatele vystihují následující úryvky:

Babička H.: Ukaž co je tady... Naty, co to je? Co to je tady? Co to je tam?

Matka H.: Ona se stydí.

Babička H.: Co to je tam? Co to je? No nestyd' se. To seš taková hodná, když tady někdo je? (...)

Babička H.: Běž si tam, Káčo. Dej to, dej to Káčo... Běž to ukázat paní. To nejde sundat, nejde to. (o tetování) Běž si do pokoje a nezlob! Kristi! Teda Káčo! Vysmrkej se!

S dětmi se také bavila například o tom, že se chystají do školy (RH10), zasahovala, když na sobě neměly děti bačkory (RH11), ale zároveň bylo vidět, že si s nimi umí i hrát (RH15). Za důležité pokládá správnou výchovu:

Babička H.: A aby byly vychované. No... vo to se pokouším, no... (směje se).

Další situace, ve kterých se babička projevuje, jsou např. RH17, RH20, RH22.

Nyní se přesuneme k matce L. Také ona je v častém kontaktu se svou matkou, ačkoliv s ní nebydlí – žije o pár domů dál u přítele. Přes den je však s dětmi u babičky. Mohu-li soudit z toho, čeho jsem byla svědkem, pak má ve výchově dětí nejvyšší postavení právě babička. Než se objevila na scéně, stihly jsme si s matkou L. říci jen pár slov. Situaci, kdy zpravila svou matku o těhotenství, tehdy popsala takto:

A co maminka na to?

Matka L.: Byla trochu zaražená, pak to přešlo.

Tehdy babička nejspíš nenavrhla své dceři, aby šla na potrat. Nyní, neboť matka L. je opět těhotná, ale potratit dítě radí:

Babička L.: A zase je. A říkám že kdyby šla na tu sociálku, tak by jí to vzali. To je zdarma ne? Dát to pryč, ne? A nechci aby měla... už. Čtyry děti, víte, co to je? To je peklo ty malý. Nebude to stačit. Ty plíny...

Matka L. se o něco později svěčuje, že tedy asi na potrat půjde (ML16). Jakou měrou je k tomuto rozhodnutí tlačena svou matkou, a jakou měrou je to její vlastní rozhodnutí, nelze jednoznačně říct. To, že babička nemá s potratem problém, dokládá i to, že sama byla na šesti potratech (RL14), dalších šest dětí donosila.

Na rozdíl od matky L. je její matka velice hlučná a rázná. Téměř všechny povely, které se soustředí na děti, rozdává babička svým pronikavým a ostrým hlasem. Reakce matky L. je většinou jen tichý úsměv (např. RL17). Domnívám se, že kdybych nebyla interakcím přítomná, možná by matka L. zasáhla důrazněji – přede mnou se mohla ostýchat.

Předkládám tu několik úryvků, které s babičkou L. souvisí (babička hovoří ostrým, výrazným hlasem):

Babička L.: Dojdi si pro tu flašku... Jó, to sou děti, Bože můj. Pane Bože. Co bych měla kvůli nim dělat!

(...)

Babička L.: Boty! Říkám boty! Zlobíš! Koukám si mě poškrábala těma svýma pazourama. Ona pořád něco dělá, vyvádí... ty budeš zlobit?

Ád'a: Ne.

Babička L.: Ty budeš dělat bordel?

Ád'a: Ne.

Babička L.: Pudeš tam dolů ke Gorolům, tam budeš, budeš tam u nich.

Ád'a: Nebudu.

Babička L.: Nebudeš? Jenom bábu chceš zlobit, že jo! (Matka se směje). Chceš si zapálit? Chceš? (babička vytahuje cigaretu)

Ád'a: Ne.

Babička L.: to víme že ty bereš, my to víme že ty takhle s babou vyvádíš. Pořád, furt. (chvilu ticha) Dneska nebudem prát, až zítra. Mně dneska není dobře. Joj ta noha mě bolí, ach Bože.

Vidíme, že chování babičky je v této situaci zcela neadekvátní – používá hrubé výrazy („pazoury“), osočuje vnučku z toho, že jí bere cigarety. Můžeme si i všimnout výhrůžky „pudeš tam dolů ke Gorolům“. Babička L. naráží na rodinu, která je místními považována za „horší“. Odráží se zde to, co popisuje Vančáková (2007) – mnozí Romové považují za dobrou jen svou vlastní rodinu, na ostatní Romy se dívají očima majority.¹⁶ Babička se nevyhýbá ani hrozbě bití:

Babička L.: Adriano, pojd' sem, Ad'o. (zvýší hlas) Jak nepudeš spát, dneska budeš bitá! Takhle budu bacat! Hm! No zlobíš hodně! (rozčileným hlasem)

Babička dále zmiňuje problémy s financemi. Děti jsou podle ní trápení, protože stojí hodně peněz (RL13, RL15). Nad představou, kolik stojí plíny, lomí rukama přímo před dětmi, které se drží zkrátka, aby nebyly okřiknuté. Rovněž již citovaná zmínka o potratu je spojena s finanční nouzí.

V následujícím úryvku se nejen vyjadřuje nepěkně o dětech, ale také haní svou dceru:

¹⁶ S tímto úkazem se můžeme setkat i u matky I. (MI20). Úryvek je citován v podkapitole 6.2.2.

Babička L.: A nedávej je na deku, dyť je to čistý, nebo tě zbiju! Podívej se, špínu! Podívej se, ty seš ale hnusná holka. Já tě hodím tam do studený vody ještě... chceš? Jo? Jak sundáš boty dolů tak koukej tou botou tady. No máma ji jenom omlátí a řve, ale neumí pořádně přiložit, vid'. Ale baba jo. Bojíš? Ty se bojíš? Bojí? To je jak učit... chodit... pořád chodí bosa.

Jinde dětem přímo vyhrožuje, že je hodí do popelnice (RL06).

Babička je přísná, ale zároveň se o děti stará. Během rozhovoru česala dětem vlásky (RL07), myla dětem nohy a dala je spát (RL04). Vše bohužel doprovázené nejapnými poznámkami. Matka L. zasahuje jen málo (RL09).

Matka T. popisuje, že měla babička T. z těhotenství své dcery radost (RT01). Nezmínila, že by měla babička nějakou pochybnost, či že by dokonce chtěla přimět svou dceru k potratu. O tom však později přemýšlela sama matka T.

Nyní tato respondentka sice žije v domě své tchýně, přesto je v častém kontaktu se svou matkou. Ta jí v době po narození dítěte pomáhala (RT02). Později také zmiňuje, že její rodiče nemají problém vnučku pohlídat, když jde respondentka na romskou zábavu (RT6). Ostatně, vnučku mívají u sebe i přes víkendy (RT03).

Pokusme se nyní shrnout uvedené úryvky rozhovorů. U matek I. a H. se projevuje v určitém období po narození dítěte touha po samostatnosti. Nyní ale obě žijí se svou matkou. Další z respondentek jsou s ní v kontaktu (nejméně matka M., která v současnosti žije v azylovém domě). Zmínila jsem již, jakou roli hrály babičky v těhotenství svých dcer, kdy některé z nich ponoukaly budoucí matky k tomu, aby šly na potrat. Babička I. vystupuje proti partnerům své dcery. Babička L. kritizuje výchovný styl své dcery, babička T. si bere svou vnučku každý víkend na starost. Je tedy vidět, že tyto ženy hrají v rodinách významnou roli. Mají starost jak o své dcery, tak o svá vnoučata. Mnohdy překračují hranice „babičkovské působnosti“,¹⁷ zasahují poměrně hodně do výchovy, nicméně vypadá to, že jejich pomoc a rada je často velmi potřebná. Matky se pomoci babiček nevzpírají, alespoň v současné době ne.

Domnívám se, že babičky zčásti přebírají úlohu otce dítěte. Otcové se totiž na scéně příliš neobjevují, a tak se o rodinu často stará mateřská linie rodiny.

Poslední mou poznámkou je srovnání s literaturou, která popisuje, že mladé dívky často přicházely do rodiny svého manžela, kde se musely podrobit tamějším zvyklostem (jak uvádí např. Poláková či Žlnayová, 1996). Toto jsem nepozorovala – ani respondentky, které žijí se svou tchýní (matka L. a T.), neztrácí kontakt se svou matkou. Patriarchální uspořádání je tedy, zdá se, spíše minulostí – počítá totiž s rolí muže jako živitele rodiny (Poláková). Tak tomu ale v žádné ze zkoumaných rodin nebylo.

---

¹⁷ Jak ji chápe dříve citovaná literatura o mateřství

6 MATEŘSTVÍ V ŽIVOTĚ ŽENY

Tato kategorie se zabývá tím, jakou roli hraje dítě v životě romské matky. Jaké k němu má matka postoje, jak se tyto postoje vyvíjí a co dítě pro matku znamená, jak ji omezuje a mění životní plány. Jakou měrou se naplňuje smysl jejího života a jaké emoce v ní vyvolává. V této práci se přitom zajímám pouze o roli dítěte od početí až do začátku jeho školní docházky.

Jak už bylo napsáno výše, tato kategorie vznikla sloučením čtyř základních podkategorií, jež budou blíže popsány v následujících podkapitolách. Uspořádání kapitoly ilustruje schéma na obrázku 4.

Obrázek 4 – Schéma popisující základní rozdělení kategorie

6.1 PŘÍBĚH MATEŘSTVÍ

Tato podkategorie se zabývá počátkem mateřství v časové perspektivě. Jelikož se zaměřuji na matky dětí předškolního věku, nejedná se o tak veliké časové rozpětí. Dobu lze jednoduše rozdělit na dvě základní fáze.

- a) Matka a nenarozené dítě – ačkoliv je tato fáze omezena jen několika měsíci, dějí se v ní velice důležité změny v životě ženy, budoucí matky. V tomto časovém období nastávají důležité tyto momenty:

- i. Moment, ve kterém se žena dozví, že je těhotná – sekundární kódy POPIS, TĚ-EMO¹⁸
  - ii. Průběh těhotenství včetně emocí s ním spojených – TĚ-EMO, POPIS, PŘEDSTAVY, TĚ-ZAMI¹⁹
  - iii. Postoj k nenarozenému a vliv tohoto postoje na jednání a názory matky – objevuje se zde téma potratu, adopce – sekundární kódy TO, ADOP²⁰
- b) Narození dítěte jako zlomová událost – popis emoční změny, která se děje po narození dítěte – sekundární kód EMO²¹

6.1.1 MATKA A NENAROZENÉ DÍTĚ

Období prvního těhotenství je pro ženu nejen dobou příprav na příchod dítěte, ale i na to, že se stane matkou. Postoj k těhotenství výrazně ovlivňuje, zda bylo či nebylo plánované, či spíše to, zda je očekávané dítě chtěné či nikoli. Ovlivňuje jej samozřejmě celá řada dalších faktorů, například situace, ve které se nastávající matka nachází, podpora od jejího nejbližšího okolí, ale i různé kulturní tradice a zvyky spojené s reprodukcí a rodinou.

Všechny ženy, se kterými jsem v rámci svého výzkumu vedla rozhovor, počaly nečekaně a ani situace, ve které v době těhotenství nacházely, nebyla ideální:

A jaké to bylo, když jste zjistila, že jste těhotná?

Matka M.: Šok, prostě velký šok. Protože jsem nevěděla že bych mohla být těhotná, neznala jsem ho, to nebyl žádný vztah, on jako nebyl můj přítel, prostě takovej neznámej, spíš jako kamarád, ale moc jsem ho neznala. On byl tenkrát taky na útěku, z Vinařic, z tý věznice.

Jiná z respondentek, Matka H. říká:

Matka H.: Něak to prostě přišlo... a... co jsem měla dělat. Na začátku jsem nechtěla, ale... potom už jo.“

(...)

A kolik vám bylo, jestli se můžu zeptat?

Matka H. Osmnáct. Osmnáct, no...

No, to je brzo.

Matka H. V sedmnácti jsem otěhotněla, a v osmnácti, no... bylo mi osmnáct, když se narodil. (...) Bylo to brzo, no.

Také matky T., L. a I. uvádí, že těhotenství bylo nečekané (viz TT01, TL01 a TI02). Otázkou je, proč k neplánovanému těhotenství došlo – sexuální život toto „riziko“ nese a jsou

¹⁸ POPIS – Popis průběhu těhotenství, TĚ-EMO – Emoce během těhotenství

¹⁹ PŘEDSTAVY – Představy o tom, jak by to mělo během těhotenství vypadat, TĚ-ZAMI – Těhotenství souvisí se zamilováním

²⁰ TO – Označují v řeči plod jako "to", ADOP – Před narozením dítěte přemýšlejí o adopci či o potratu. Většinou v souvislosti s nečekaným těhotenstvím

²¹ EMO – Emoce zmiňované v souvislosti s narozením dítěte

vcelku spolehlivé prostředky, jak mu předejít. Přesto se tak u žádné z respondentek nestalo. Více o tomto tématu pojednáno ke konci této potkapitoly.

V rozhovorech není příliš mnoho informací o tom, jak matky prožívaly své první těhotenství, jaké emoce převládaly, jak komunikovaly se svým dítětem a jak si ho představovaly. Naopak více jsou popisovány okolnosti, jež období těhotenství provázely. Navíc je zde již zmiňovaný problém s nemožností doptávat se na některé pro nás zajímavé věci – rozhovorům byli přítomni další členové rodiny, před nimiž se matka plně neotevřela, a snaha o následné rozhovory ve všech případech ztroskotaly.

Jedinou ženou, která líčí, jak se na své dítě v době těhotenství těšila, je tak matka H., která říká:

Matka H.: No, tak, v těhotenství jsem se na začátku, jsem se toho bála, to každé se toho bojí. Potom jsem se těšila, nemohla jsem se dočkat.

Reakce dalších respondentek na otázky týkající se emocí spojených s očekávaným dítětem byly vesměs strohé, odmítavé, byť jim nechci upírat to, že i ony možná zažily chvíle, kdy se dítěte nemohly dočkat (TL02, RT01).

Matka I. vnímá těhotenství jako nejkrásnější období života ženy, které si však nemohla kvůli svému příteli dostatečně užít. Po dalších otázkách dosvědčuje, že měla těhotenství bez jakýchkoliv problémů. Zároveň však dává najevo zklamání z toho, že její těhotenství nebylo takové, jaké by si představovala:

Matka I.: Prostě mi zkazil celý to nejkrásnější období, co ženská prožívá, jsem neprožívala s ním, ale vlastně s rodinou, jo, protože to bylo něco nádherného, jak se to pohlo, prostě ty pocity, úžasný prostě. Úžasný. To těhotenství je prostě dyž je pohodový, prostě není v bolestech, tak je prostě úplně kouzelný.

(...)

Matka I.: právě že to mě štválo, že když jsem měla na něco chuť, tak prostě, on prostě jako nekoupil mi nic, neposlal mi třeba peníze „na, jdi si koupit“ nebo todleto, o mě se musela starat moje rodina, který dost měli svých problémů.

Všimněme si názoru, že by těhotná žena měla být hýčkována svým mužem. Tento názor může pramenit z tradičního přesvědčení Romů, že těhotná žena byla během těhotenství ve všeobecné ochraně (Poláková). Přiměřenost takového požadavku je však samozřejmě diskutabilní. Jisté ale je, že situace, v jaké matka I. během těhotenství žila, byla opravdu nepříjemná. Podpory od partnera se nedočkala v podstatě žádné, jak bylo zmíněno v podkapitole 5.2, pouze planých slibů a soustavně nenaplněných očekávání. To však je pro budoucí matku těžké, podporu potřebuje, a tak se domnívám, že kdyby partner byl s ní a stál jí oporou, nepotřebovala by ani, aby jí kupoval, na co měla chuť atp.

Nyní se věnujme tomu, jak respondentky plod během těhotenství vnímaly a jaký postoj k němu zaujaly. Snad kvůli neočekávanosti těhotenství a nepříznivým vlivům během

něj (konflikt s rodinou, konflikt s přítelem, problémy s bydlením atp.) respondentky popisují svůj vztah k dosud nenarozenému spíše neutrálně, či dokonce v neprospěch plodu. A to i přesto, že měly dle výše zmíněných výroků matky H., L, a T. nakonec ze zjištění, že jsou těhotné, radost.

Překvapivá je téměř úplná absence pozitivních emocí – literatura o tradičním romské rodině totiž naopak vyzdvihuje, jakým bohatstvím byly pro rodinu děti (viz podkapitola 2.2.3). Jelikož však současná romská rodina, stejně jako rodiny majoritní populace, prochází v posledních desetiletích zásadními změnami, je patrně vliv tradičních postojů značně potlačen. Zvláště pak v těžké situaci, ve které se těhotné nacházely.

Všimněme si dále zvláštního způsobu, jakým o svém dítěti respondentky hovoří, když mluví o době před jeho narozením. Některé matky mluví o plodu zásadně jako o „tom“. Nenazývaly jej jménem ani neutrálnějšími pojmenováními jako „on“, „ona“, „dítě“, „miminko“ atp. Dítě je „TO“, blíže nespecifikované pohlavím, jménem apod. Ilustrací tohoto jevu může být úryvek rozhovoru s matkou I. (dále viz např.: TI3, TT3, TI09).

A těšila jste se na miminko?

Matka M.:? Jo, tešila jsem se, ale hlavně až to bude ze mě venku jsem se těšila, víte jak.

V tradiční romské rodině bylo těhotenství velmi vítáno, neb děti byly pokládány za veliké bohatství (např. Mann, 2001), a jak uvádí Sikorová (2012, s. 342): „*Těhotná žena je pro Romy ‚požehnaná‘, přináší štěstí a měla by se dle tradic řídit pravidly na ochranu plodu.*“ V současné době tak již není neobvyklé, že by romská matka šla na potrat. Rybová (in *Neměla jsem čas na rozmyšlenou*) píše, že obdivuje u Romek jejich mateřský cit, respekt k druhému, a to i k nenarozenému dítěti – v jeho případě prý souvisí s přesvědčením Romů, že „*potrat je něco, čemu je dobré se vyhnout, co je špatně a čemu se má předcházet.*“ Dále popisuje důležitost rodinných vazeb v romské společnosti. Právě rodina je ženě v době těhotenství velkou oporou. I u Romů, pokračuje Rybová, se však můžeme setkat s potratem, a to především v situaci, kdy dojde k zpretrhání rodinných vazeb, žena pozbyde opory v blízkých a je dána sama napospas tíživé situaci.

Matka I. líčí to, jak informovala o svém těhotenství svou matku a sestry (TI02). Setkala se s pozitivními emocemi. Matka I. ale kupodivu s touto reakcí spokojená není:

Matka I.: Jako že by mi někdo nabídl jdi na interrupci nebo prostě dej to pryč nebo tohleto, nikdo mně právě nic neřek.

V rozhovoru si lze všimnout, že namísto emocí vztažených k plodu respondentka popisuje emoce vůči vlastní rodině, ve kterých je čitelná výtku, že jí rodina nepomohla těhotenství uměle ukončit. Zdá se, že právě tato alternativa respondentce přijde přijatelnější – zvláště s přihlédnutím k tomu, že takto vyřešila své druhé těhotenství (TI08). Otázkou zů-

stává, proč tak nejednala sama i v případě těhotenství prvního. Podívejme se na její názor ještě jednou, podrobněji: respondentka považuje za křivdu, že ji rodina nepodpořila a nevnikla jí myšlenku přerušit těhotenství potratem. Tento názor pak velmi kontrastuje s tím, že dnes je jí dítě smyslem života (viz např. OI05); podrobněji o tomto jevu pojednává též v podkapitole 6.2.1). Přesto své druhé těhotenství uměle přerušila:

Matka I.: ...no, tak jsem s ním otěhotněla, s tím, že jsem to dala pryč, protože říkám malá je, to už jí bylo... asi nevím rok a půl, říkám to nejde jako po půl roce jako s přítelem jako říkám to ne, to je moc. Tak jsem to dala pryč, s tím že prostě jsem se něco nelíbilo, a tohleto prostě...

I další respondentky se zmiňují o potratu:

*Matka H.: Máma mi dala na vybranou. Říkala prostě, jestli si to chceš nechat, tak že jo, mám jít, no tak jsem šla.
(...)*

A co vás vedlo k tomu, že jste si to miminko nechala? To bylo prostě, že jste jako chtěla, si ho nechat?

Matka H.: No já jsem v tu chvíli nevěděla, jestli si ho chci nechat nebo nechci nechat. Ale nedokázala bych, prostě, dát pryč dítě. To radši nechám, nevím. Nevěděla jsem co mě čeká, bála jsem se, říkám, bylo to těžký, ale... nedokázala bych jako vlastně zabít dítě.

Matka M.: No, máma mi nadávala, že si to mám nechat jako vzít, já jsem to chtěla.

Proč jste nechtěla jít na potrat? (...)

Matka M.: No, prostě jsem to chtěla, byla jsem zamilovaná, on taky.

Důvody, proč matky M. a H. nakonec na potrat nešly, byly různé. Matka H. uvádí etické zábrany, které ji zabránily, aby šla na potrat, matka H. uvádí jako důvod zamilovanost. Pro matku L., která byla v době rozhovoru opět těhotná, byl potrat poměrně aktuální téma. Plánovala tak vyřešit svou situaci, přesto se však zdráhala o potratu mluvit přímo:

Matka L.: No já si teda to, radši... protože mít čtyry děti... Táhle je teprve sedm měsíců.

Toho, že respondentky k umělému přerušení těhotenství chtěly přimět jejich vlastní matky, jsem se dotkla již v podkapitole 5.3.2. Není třeba se tím tedy zabývat více.

Další zajímavý moment se objevuje v popisu Matky T. Ta vzpomíná, jak pro ni bylo důležité v rozhodování o potratu to, že dítě mohla vidět během těhotenského vyšetření na obrazovce počítače:

Matka T.: Nejdřív jsem si řekla, že to prostě dám pryč, pak jsme si to nějak rozmyslela, a tak jsem si to nechala...

A co že sis to rozmyslela?

Matka T.: To mi prostě bylo mi to líto. Dívala jsem se na to na počítač, jak to vypadá, tak mi to prostě bylo líto.

Roli zobrazovacích metod v těhotenství popisuje např. Stern (2000). Díky tomu, že matka vidí na obrazovce své dítě, může s ním lépe navázat vztah.

Právo uměle ukončit nechtěné těhotenství interrupcí je ustanovené zákonem č. 66/1986 Sb. Nelze tedy respondentkám toto právo upírat, i když otázka potratu je jeden

z největších současně řešených etických problémů. Uzel (2002, s. 6) popisuje, že počet prováděných potratů v České republice významně klesá (od roku 1989 o více než 63 %), a to v souvislosti se růstem počtu žen, které používají hormonální steroidní antikoncepci. To, podle Uzla, řadí Českou republiku mezi vyspělé země Evropy. „*Naše země tak plní program vytyčený WHO v roce 1991 „From abortion to contraception“*“ (Uzel, 2002, s. 6).

O tom, zda respondentky používaly antikoncepci, se v rozhovorech nezmínily a nebylo možné se na tuto informaci později doptat. Vzhledem k nečekaným těhotenstvím, mnohdy i vícekrát za sebou, se lze domnívat, že nejspíš ne. Otázkou je pak přístup Romských žen k těmto prostředkům, které umožňují předejít nechtěnému těhotenství. Téma antikoncepce u romských žen zkoumala ve své práci Žídková (2010). Podle ní je jejich postoj k antikoncepci spíše odmítavý, používá ji jen málo z nich (z žen, které zahrnula do své studie, to bylo jen 17 %). S čím souvisí zatím spíše odmítavý postoj k antikoncepci? Domnívám se, že v něm hraje roli malá informovanost a snad i obecně otevřenější postoj Romů k dětem. V posledních letech však procento takto chráněných žen údajně stále stoupá. Je to, podle Žídkové, spojené s rozpadem tradičních struktur, lepší informovaností atp.

Potrat není jediným řešením, jak se vypořádat s nechtěným těhotenstvím. Dalším řešením je umístit dítě do ústavního zařízení. O zvažování této možnosti se zmiňuje matka I.:

Matka I.: No, do toho jsem to jako přežila, do toho devátého měsíce a už jsem byla jako rozhodnutá, že prostě půjde k adopci, s tím, že mamina s tím nesouhlasila, protože mi... jsem byla u doktorky a doktorka mi řekla, že mám 95 procent na to, že to bude mít Downův syndrom, od maminka, říkám tak o prostě já to ani vidět nechci, půjde to rovnou k adopci.

Jak u matky I., tak i u ostatních však nastává převrat po narození dítěte, kdy se z něj stává smysl jejich života (viz podkapitola 6.1.2). Proto ani dcera matky I., která se nakonec, navzdory prognózám, narodila bez Downova syndromu, nebyla umístěna do kojeneckého ústavu. Pokud by tomu tak bylo v případě, že by postižení opravdu měla, nemohu a ani nechci soudit. Ona, i ostatní děti, které se dokonce ani neměly narodit, ale osud jejich životu přál, se nyní těší pozornosti od svých matek.

Na závěr této kapitoly krátce shrňme jevy, které lze v uvedených rozhovorech vysledovat. Důležitou roli ve vnímání dítěte v době těhotenství hraje několik věcí – předně to, že šlo ve všech případech o těhotenství nečekané. Matky zvažovaly potrat anebo možnost ústavní výchovy ihned po narození dítěte. Silně na dotázané ženy působila celá řada vnějších vlivů, především pak postoj, které k jejich situaci zaujal přítel (viz podkapitola 5.2) a jejich původní rodina, obzvlášť babička očekávaného dítěte.

Postoje k těhotenství a k plodu se v současné době odchýlily od postojů, která uvádí literatura jako tradiční, kdy byla těhotná i její plod pod zvláštní ochranou. Plod byl pro

respondentky, jak vyplývá z výpovědí, chápán spíše jako obtíž, které se lze zbavit, a to mnohdy bez větších výčitek, či je to takto aspoň prezentováno. Velký vliv mají potenciální babičky, matky těhotných žen. Ty chtějí své dcery ušetřit dalších starostí či ještě větší finanční zátěže, často je vnímají jako příliš mladé na výchovu dítěte.

Zásadní zlom nastává v okamžiku, kdy se dítě narodí. V matčiných očích zásadně nabude důležitosti – již není tím neosobním „TO“, nyní je to malý človíček, zdroj matčiny radosti a životního naplnění (viz podkapitola 6.2). Na tento přerod ve vnímání vlastního potomka se zaměřím v následující podkapitole.

6.1.2 NAROZENÍ DÍTĚTE JAKO ZLOMOVÁ UDÁLOST

Doposud jsme se zabývali dobou před narozením dítěte. Respondentky zvažovaly, zda dítě na svět vůbec přivést, neboť samy byly v nelehké životní situaci. Jak již bylo nastíněno, zlomovým okamžikem byl porod a okamžik, kdy se ono neosobní „TO“ stalo dítětem. Podívejme se proto na to, jak se dotazované vypořádaly s emocemi a těžkostmi, které narození prvního dítěte do jejich životů přineslo.

O tom, co dělá narození dítěte tak zlomovým okamžikem, již bylo pojednáno v kapitole 1. Dítě, nyní již opravdové, narozené, se ocitá před zraky matky. Můžeme samozřejmě namítat, že již před narozením je dítě jedincem, kterého matka vnímá a aspoň na bazální úrovni s ním komunikuje. Přesto je pro matku naprosto zásadní ztotožnění představovaného dítěte s konkrétním člověkem vnímaným všemi smysly (Stern, 1998). Vše, na co se po dobu těhotenství připravovala, se nyní stává realitou.

Porod dítěte a postoj k němu také samozřejmě souvisí nejen s tím, jaká očekávání žena má, ale i s tím, jakou hodnotou jsou děti v dané společnosti. Pokud jsou vnímány jako něco velmi dobrého, jako bohatství či požehnání, jak je tomu dle podle literatury například právě u Romů (viz kapitola 2), je pro matku snazší přijmout svoji novou roli. Dále můžeme očekávat, že se žena, která si dítě přála a viděla svou budoucnost v roli matky, postaví k narození svého dítěte jinak, lépe, než žena, která otěhotněla nečekaně. Nemusí to však být pravidlem. To, jak matka bezprostředně prožívá narození svého dítěte, je především individuální osobnostní záležitost ovlivněná celou řadou vnějších i vnitřních faktorů.

Narození dítěte s sebou nese hluboce prožívané emoce, někdy i negativní. Nesouvisí výhradně s radostí z narození potomka, mohou být následkem velkých hormonálních změn, jimž je žena v krátkém časovém horizontu vystavena (viz kapitola 1). Tyto biologicky podmíněné emoce nelze příliš posuzovat, je však třeba s nimi počítat, zabýváme-li se matkami v tomto náročném období.

Nyní se zaměřím postupně na výpovědi jednotlivých respondentek. Pokusím se v nich poukázat na to, jak se změnil postoj matky k vlastnímu dítěti po jeho porození.

V rozhovoru s matkou I. je zachycena až podivuhodně rychlá proměna postoje k dítěti, viz následující úryvek. Zpočátku bezemotivní popis prvního setkání se s vlastním dítětem se posléze od základů změní:

Matka I.: Nic, no tak mi to teda donesli, teď jak měla růžovou čepičku, říkám, a jeje, tak je to teda holčička, říkám a co to je? No holka! No a položili mi ji jako a nic, no. Říkám, už jsem si začala prohlížet, říkám a je aspoň zdravá? Jo je. Tak to je pro mě důležitý. Maličká měla chlupatý ouška, prostě kouzelná, úplně prostě princátka, to mi dali do rukou prostě anděla. Jo? Takže jako jsem byla úplně přešťastná.

(...)

Matka I.: No von jako za mnou chodil do nemocnice, s tím že prostě, mě to bylo ukradený, pro mě už bylo důležitý to dítě.

Zásadnost změny postoje matky vůči svému potomku můžeme spatřit mimo jiné také ve způsobu, jak o něm mluví. Od odosobněného „to“ v případě nenarozeného plodu se přes subjektivní označení jako „princátka“ či „anděl“ dostane až k množnému číslu, tzv. „mateřskému plurálu“ (Čechová, 1995).

Matka I.: Máme po tom jejím pravým taínkovi máme zděděný špatný vočíčka, takže máme čtyři dioptrie na obou dvouch očích.

Matka M. popisuje reakci na narození dítěte střídmeji, své emoce jako by chtěla ospravedlnit tím, že se to týká každé matky:

A jak jste se cítila, když vám řekli, že máte holčičku?

Matka M.: No hezký pocity, to je asi u každý matky, takový normální. Já jsem vlastně nevěděla, co to bude, jestli kluk nebo holka.

Matka H. se od určité doby na narození dítěte těšila a po porodu ji zaplavily pozitivní emoce. Mateřství ji, jak sama popisuje, změnilo – do té doby si děti příliš nevšíkala, mateřství jako takové jí nic neříkalo.

Matka H.: Potom jsem se těšila, nemohla jsem se dočkat. A když se narodil, tak to pro mě bylo... takovej pocit jsem ještě nezažila. Prostě něco nádhernýho. (...) Když jsem porodila a dali mi ho do ruky, tak jsem byla z toho úplně... se mi změnil celej život prostě. Bylo to pro mě něco hezkýho, no.

(...)

Říkáte, že se ten život jako hodně změnil?

Matka H.: No, prostě se mi úplně otočil naruby. Já jsem třeba, než jsem neměla děti, že jo, tak jsem nákej, nák moc malý děti nevnímala, třeba že jo. Když měly kamarádky, tak jsem si jako říkala, jsou pěkný, ale že by tam byl nákej cit, to ani moc ne, že jo. Až když jsem se prostě stala jako... mámou, tak jsem poznala, co to je. Jinak do té doby mi to ani nic moc neříkalo.

Také matka L. popisuje čas po narození dítěte jako zásadní změnu:

No, a jaký to pak bylo, když se teda miminko narodilo, tak co třeba první dojmy a tak?

Matka L.: No tak to bylo takový jiný no, bylo to...

A pamatujete si třeba... třeba po porodu, když vám ho dali...a tak...

Matka L.: No, bylo to takový hezký, no. To bylo takový... se ani nedá... (směje se)

(...)

Matka L.: Jsem byla ještě mladá... že se všechno úplně... Votočilo všechno...

Poslední z respondentek, matka T., též připouští změnu, ve svém popisu však není nijak konkrétní:

Jaký jsi měla třeba pocity, když jsi viděla Marušku poprvý?

Matka T.: Takový divný to bylo, když byla prostě malá. Hmm, je to jiný, no.

Tak - v čem to bylo divný?

Matka T.: Tak různý věci...

Způsob, jakým matky popisují narození svého dítěte, jistě souvisí s tím, jak mají rozvinutou slovní zásobu a jak jsou komunikativní. Nemůžeme proto vysvětlovat strohé odpovědi některých respondentek tím, že by pro ně událost narození dítěte znamenala méně, než pro jiné. Jen nejsou, jak je patrné i z jejich dalších výpovědí, zvyklé příliš květnatě a emotivně popisovat události, jako například Matka I. (užívající výrazy jako „anděl“, „princátka“ atp.), která mluvila plynule téměř bez zastavení.

Porod dítěte je vnímán jako velká změna, což je u matky prvorodičky naprosto přirozené. Emoce, které do té doby byly poněkud mdlé, neurčité, se radikálně pozměnily.

6.2 MATEŘSTVÍ JAKO NAPLNĚNÍ ŽIVOTA

Jak už jsem uvedla v teoretické části, v kapitole 1, narození dítěte patří k nejzásadnějším momentům v životě ženy. Mateřství bylo dříve pokládáno za hlavní úlohu ženy (Možný, 1999), což v současné době již není zcela pravidlem. Přesto však „*mít dítě ženský život od základů mění a přinejmenším dočasně zásadně předurčuje*“ (Lábusová, 2013).

Je také naplněním potřeby generativity, která se sice může naplnit i různými jinými způsoby, ale mateřství je tím nejběžnějším. Dítě je také budoucnost rodiče, něco, co z něj vychází a jeho samotného jednou přesáhne.

Již v kapitole 2 jsem vyzdvihla, že v romské tradici jsou děti považovány za bohatství a mateřstvím žena získává větší vážnost (Říčan, 2000). Mít dítě je naplněním života romské ženy, smyslem jejího života (Poláková).

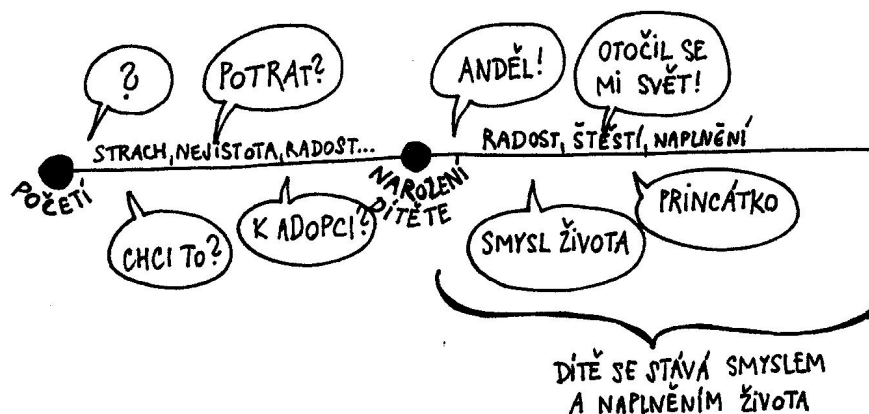
V této podkapitole se zabývám tím, co dítě pro matky znamená. Je rozdělena do dvou částí:

- a) Dítě smyslem a radostí života – zahrnující sekundární kódy SMYSL, RADO, CHVÁ²²
- b) Dítě jako sebepotvrzení matčiny identity – zahrnující sekundární kódy EGOCHVÁ²³ i některé z výše uvedených

---

²² SMYSL – Vidění smyslu života v mateřství, RADO – Radost z dětí, CHVÁ – Matka chválí v rozhovoru své děti

V podkapitole „příběh mateřství“ byla popsána až podivuhodná změna emocí a smýšlení o dítěti po jeho narození, daná zprvu neočekávaností těhotenství a řadou jiných vlivů. Na obrázku 5 je zakreslena časová linka rozdělená na dvě poloviny:

Obrázek 5 – Dítě jako smysl života

První zachycuje dobu před narozením dítěte, druhá dobu po narození. Postoj k dítěti je ilustrován několika vybranými výroky z rozhovorů a ty jsou umístěny v bublinách. S nimi jsme se setkali v minulé podkapitole. Na časové lince je zároveň popsáno několik emocí, které se k danému období vázaly.

Jak už bylo demonstrováno dříve, nastala velická změna v postoji k dítěti po narození – dítě se stává smyslem a náplní života. Co bylo za smysl života pokládáno před početím dítěte, toho se dotknu v podkapitole 6.3.

6.2.1 DÍTĚ SMYSLEM A RADOSTÍ ŽIVOTA

V podkapitole 6.1.2 jsem popsala, jaké byly pocity matek, když se jim narodilo dítě. Život se jim, podle jejich výpovědí, otočil naruby, děti pro ně znamenají všechno. To i přesto, že před narozením provázely některé dotazované pochyby o tom, zda dítě vlastně chtějí. Takto popisuje svůj vztah k porozenému dítěti matka H.:

Matka H.: Prostě jsou to krásný pocity. Já nevím, já mám radost ze svých dětí, jasně že každéj máme starosti, s nima, každéj má v životě náký problémy, ale... ty děti jsou prostě můj smysl života. Já bych je... nevím. Kdybych je neměla, tak si neumím ani představit ten život, že jo... ani nevím, co bych dělala, kdybych je neměla. Jasně že jsou starosti, je jich hodně, ale... prostě oni jsou můj smysl života. Já to jinak nevidím. (...) I když člověk by jim třeba chtěl dát víc, a nemůže, ale aspoň se snaží aby měly aspoň ten základ, a prostě nevím no... Pro mě děti hodně znamenaj. Všechno vlastně. No nevím, co k tomu vlastně ještě mám říct.

(...)
Matka H.: Já jsem si to ani neuvědomila, protože já jsem prostě žila pro to dítě, pro mě to bylo...já jsem z toho měla jako mě to bylo... radost, jo, jak začal brblat, chodit a... já jsem z toho všeho byla tak vyplácaná, že jsem nevnímala ten svět okolo prostě.

²³ EGOCHVÁ – Poukazování na jejich dovednosti, vychování atp. chválí sebe samou

I v rozhovoru s matkou I. můžeme slyšet, jaký význam má pro ni její dítě:

Matka I.: No jako nemít ji, nevím.

Dítě, které do nedávna vnímaly často jen jako překážku či následek neuváženého chování, se nyní stává tím, co jim dělá největší radost:

A co ti dělá největší radost takhle... z tý Marušky, nebo ta Maruška, s čím ti dělá největší radost?

Matka T.: Se vším.

Je to prostě radost, mít dítě.

Matka T.: Jak ráno vstane, sama si jde, už má prostě na posteli připravený jogurt, sama si ho otevře...

A co vám dělá největší radost?

Matka H.: Radost? Oni mi dělají radost. (...) No tak... největší třeba když je vidím, když jsme teď šli na zápis třeba, tak jak jsem viděla, jak jim to tam šlo, tak třeba, jiný to tak nezvládali jako oni, tak třeba tohle mi udělalo radost
(...)

No, a co vás teď nejvíc těší? Z těch vašich dětí... z čeho máte radost jako u nich?

Matka L.: Tak, ze všeho...

Matky své děti také v rozhovorech chválí a vyzdvihují, co umí.

Matka I.: Nó, teď vlastně v srpnu jí budou čtyry, v září nastupujeme do školky, ale jako na to, že jí jsou tři a půl roku, je to skvělý dítě, a za to já jsem...

(...)

Matka I.: ale ze začátku malá mu říkala Kájo, protože on to jako nechtěl, aby mu říkala tati, takže mu říkala Kájo, protože ona je docela šikovná, od takových dvanácti měsíců mluví, prostě, no...

(...)

A to ji učíš ty, všechny tyhle věci?

Matka I.: No, snažím se. No a plus i moje maminka, jako. Hodně s ní zpíváme, no prostě je úžasná ta holčička, no jako nemít jí, nevím...

(...)

Matka H.: Někdy nám tady zamete, vid', no je šikulka. Nebo peřiny ráno jsou srovnávat, vid'.

Z rozhovorů jasně plyne radost a naplnění, kterým pro ženu její dítě je. Myslím, že pro matku je důležité vidět to, co dítě umí, jak roste. Je to, podle mého názoru, společné většině matek, nejen těm romským, že s nimi prožívají i ty nejdrobnější úspěchy. V rozhovorech bylo rovněž možné si všimnout tendence připomínat si pěkné okamžiky a nezmiňovat příliš ty problematické, které se výchovy dítěte dotýkají, protože pak by se před sebou i ostatními trochu znehodnotily.

6.2.2 MATEŘSTVÍ JAKO SEBEPOTVRZENÍ MATČINY IDENTITY

Podívejme se nyní na přínos dítěte v životě matky z jiné strany a sledujme, jakou roli hraje dítě, jeho vývoj, pokroky atp. v sebehodnocení matky. Zmínily jsme, že děti představují pro matku radost. Ovšem popisovaná radost a vychvalování toho, co jejich ratolesti už dovedou a jak jsou šikovné, v sobě nese i přirozenou sebechválu matky. Podle Benedeka (in Barnard; Solchany, 2002) matka naplňuje potřeby svého dítěte, což ji zpětně plní dobrým pocitem. Naopak pokud je neúspěšná v naplnění potřeb dítěte, vede to ke zklamání ze

sebe samé. Doslova tuto spojitost popisuje jako „*Dobrá matka – dobré self*“. Ale nejde jen o uspokojování základních potřeb, ale právě i o výše zmíněné výchovné úspěchy. Dítě také může zprostředkovaně splnit matce to, co si vytyčila, ale sama nestihla – vystudovat školu, najít si práci, nemít tak brzy děti atd. (více viz podkapitola 6.3). Mohou v něm být tedy skryté matčiny naděje. A dokonce si myslím, že by bylo nepřirozené, kdyby nebyly.

Když jsem se (viz výše) zajímala o to, co matky nejvíce těší, některé z nich odpověděly, že vše, co jejich děti umí (např. MT07, MI09, MI13). Neověřovala jsem, zda jsou děti opravdu tak šikovné, jak jsou líčeny v popisu matky. Jsou takové možná jen v očích matky. A pokud ani to ne, tak se matka snaží, aby byly takové v očích posluchačů. Uvádím zde úryvek z rozhovoru matky I., která hrdě popisuje, co všechno její dcera umí:

Matka I.: Ale... jsem na sebe hrdá, protože mám skvělou dceru, mam ji hodně vychovanou, dobře vychovanou, protože na to, že jí jsou tři a půl roku ještě do školky neumí, tak umí počítat, všechny barvy, všechny zvířátka, anglicky se učí, umí anglicky počítat, umí říct svoje jméno anglicky...

Matka I. se chlubí nejen svou dcerou, ale i tím, jak sama žije pro své dítě a jakou snahu vynakládá, aby ho uživila. Vše dokládá přesnými fakty a porovnává se s jinými:

Matka I.: No když ta ženská má to dítě, je to fajn, že ta ženská, když je to správná máma, a nemá dítě jenom kvůli chlapovi, jó, což jako teda já ho neměla, jo, já jsem mezi těma asi deseti, co on prostě žil pro ty svoje děti, tak prostě ten život prostě viděj jinak. Jo? Protože já se třeba jako snažím, já třeba dostávám ještě pořád jako mateřskou, plus do toho mám na bydlení, takže sama jako s malou mám patnáct tisíc, s tím, že třináct tisíc dohromady platím nájem, elektřinu a plyn, no a vlastně ještě plus si vydělávám na poště, uklízím poštu a jeden barák, takže mám nějakých dohromady úplně i s těmadlema financema dohromady jednadvacet tisíc.

A chválou (MI18) stejně jako haněním jiných matek (MI19 a MI20) pokračuje i dále. Takovéto postoje mohou také na základě odsouzení něčeho či někoho obhájit to, že to, co jedinec dělá, je dobře. Postoje tak mohou být formulovány záměrně, aby došlo k vyzdvižení kvalit osoby autora tvrzení. Zároveň však mohou být postoje formulovány tak, jak by, podle respondentů, řečeny měly být. Tuto zkušenost dokládá i jedna z mých známých, která, coby studentka romistiky, prováděla výzkum postojů romských rodičů ke vzdělávání svých dětí. Některé z těchto dětí měly problém s docházkou ve škole. Podle ní rodiče ve strukturovaném rozhovoru odpovídaly přesně tak, jak předpokládali, že by odpovídat měli, a tak se ve výsledcích ukázalo, že pro ně není větší hodnoty, než právě vzdělání.

Z doposud citovaných výroků může čtenář nabýt mylného dojmu, že popisované kladné emoce a sebepotvrzení se matky M. netýkají. Není tomu tak, pouze pro strohost jejího projevu je nepatrně obtížnější zmíněné jevy v rozhovoru objevit. Přesto i ona je na své děti a potažmo i na sebe jako matku hrdá:

Máš pěkný botičky! (hovořím k synovi matky M.)

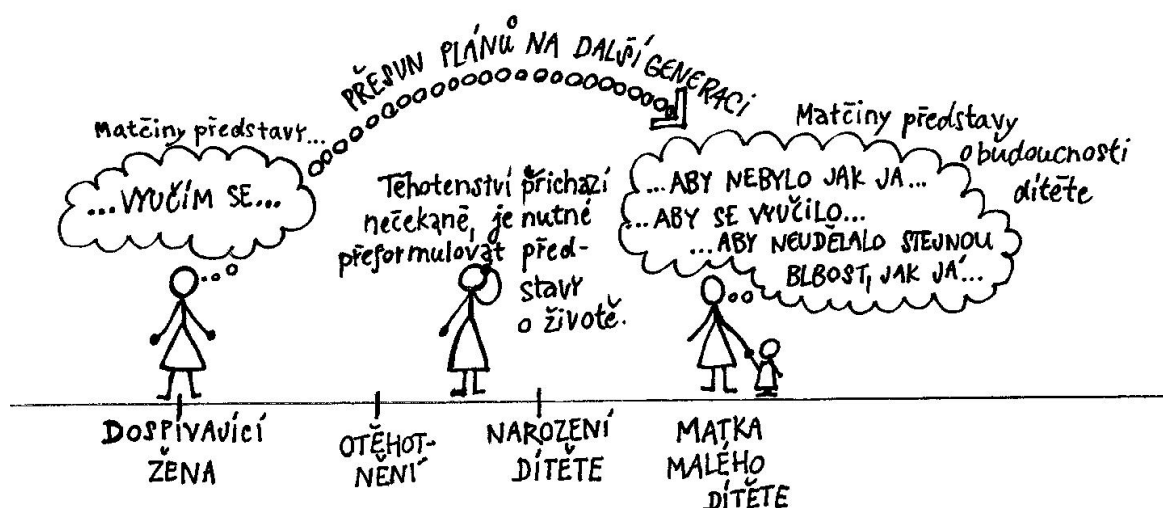
Matka M.: No, ty jsem mu teď koupila, ty jsou nové.

V kapitole 5 bylo popsáno, že respondenty tíží celá řada problémů. Jelikož nemají příliš peněz ani vybudovanou kariéru, je pro ně, zdá se, dítě radostí a skrze něj je mateřství tím, co jejich životu dává smysl. Dítě je tak sebepotvrzením ženy, její budoucností, tím, kdo může dohnat to, co matka sama v životě nestihla.

6.3 MATEŘSTVÍ V KONTEXTU MATČINÝCH PLÁNŮ

Tato podkapitola se věnuje plánům, které respondenty se svým životem měly dříve, než otěhotněly, a posléze plánům a přáním, které mají v současnosti. Původně jsem zamýšlela tato témata oddělit. Jelikož však mezi nimi lze vysledovat určitou souvislost, nechávám je společně a popisují příběhy jednotlivých respondentek.

U matek si můžeme povšimnout něčeho, co lze označit jako „odložená zodpovědnost“. Už v podkapitole 6.2 bylo zmíněno, že dítě je svým způsobem budoucností matky, či je tak alespoň matkou vnímáno. Jak uvidíme v následujících úryvcích, matka přesouvá naplnění svých neuskutečněných plánů na dítě a to se pak zračí v jejích přáních (viz obrázek 6):

Obrázek 6 - Přesun nenaplněných matčinyých plánů na dítě. Na časové lince je ilustrován přesun plánů a přání na další generaci. Na začátku stojí mladá romská dívka, která má jisté představy o svém životě. Ty se však brzy, vzhledem k neočekávanému otěhotnění, pozmění. V průběhu dalších let si mladá matka uvědomuje, o co vše přišla. To se promítá v přáních, která vznášá o budoucnosti svých dětí. Schéma zobrazuje jen určitou část života matky. Domnívám se však, že by schéma mohlo být jakýmsi cyklem. Z malého dítěte - dívky - se stane opět mladá dívka, která má život před sebou. Její matka sice má jisté představy o její budoucnosti. Plány se však opět přemění. I tato dívka otěhotní a plány přesune zas na další generaci.

Život nelze zcela naplánovat, stále nás překvapují nečekané události, které můžeme ovlivnit jen do jisté míry. O Romech se říká (viz např. Poláková), že žijí přítomným okamžikem, někdy jsou nazýváni „dětmi větru“.²⁴ Jako žádný předsudek, ani tento nemůžeme vztahovat na všechny Romy. Představu o minulosti i budoucnosti mají, někdy se setkáváme i s velkolepými plány.²⁵ Otázkou je ale spíše to, jak k jejich naplnění přistupují a jak vytrvale za nimi jdou – zda o nich jen sní, anebo se i programově snaží o jejich uskutečnění. S vidinou budoucnosti někdy souvisí pocit méněcennosti a neovlivnitelnosti vlastního života (Samková, 2011). To vyjadřuje i matka L. v následujícím úryvku:

Hmmm... a jste spokojená... takhle, jak to je?

Matka L.: A tak jo...

Kdybyste mohla něco změnit... co byste třeba změnila?

Matka L.: Ono by se to asi změnit nedalo, ale...

No, kdyby něco šlo. Změnit.

Matka L.: Ono když to přijde, tak přijde.

Nyní však přistupme k příběhům jednotlivých respondentek a sledujme v nich jejich plány a očekávání.

Matka I. emotivně popisuje, o co přišla kvůli svému příteli. Označuje jej za toho, kdo jí zkazil celý život:

Matka I.: Tys mi zkazil celý život, celou moji postavu, prostě absolutně všechno, já sem mohla prostě ještě něco být, já, protože já jsem se ani nevyučila kvůli němu, já jsem ho tak milovala, že prostě jsem odjela za ním do té Anglie, a prostě jsem vynechala i školu, prostě, a říkám já jsem se mohla vrátit v klidu do školy, a ty si mě jenom nabouchal a co teď jako já se s tím budu starat sama, ty si budeš užívat, budeš mít zase jiný holky, jiný děti, budeš takhle rozdávat po světě jen děti, říkám co to je a tohleto...

Se svými přáními ohledně svého dítěte se nesvěřila a nebyl bohužel čas se doptat.

Podobné to bylo s matkou M. Ani ta se v rozhovoru nezminila nijak konkrétněji o svých představách života. Vzhledem k jejímu pohnutému dětství a minulosti mezi závislými a ve výchovném ústavu se domnívám, že respondentka ani neměla jasnou představu, že na svou budoucnost příliš nemyslela. Co by nyní chtěla ve svém životě změnit, je především vztah s přítelem – obává se ho a chtěla by proto žít raději nezávisle na něm (OM04, OM05). Ohledně svých dětí nemá jasnou představu. Samozřejmě jim ale přeje lepší život, než má ona sama:

A co byste si přála do budoucnosti? Máte nějaký přání, co byste třeba chtěla, aby měly vaše děti?

Matka M.: No aby nebyly jako já. Aby měly lepší život.

²⁴ Tak je nazývá např. stejnojmenný dokumentární film Děti větru natočený na Slovensku v r. 1991.

²⁵ Zde uvádím pro ilustraci vzpomínku, která se týká rozhovorů s romskými dětmi z prvního stupně ZŠ. Budoucnost si představovaly velkolepě – představovaly si, že z nich budou z lékařky, zpěvačky, učitelky atp.

Nyní se věnujme příběhu matky H. a jejím plánům. Již v podkapitole 5.3.1 jsem citovala úryvek, v němž líčí, že kvůli obtížné rodinné situaci musela skončit školu a že později „zblblá“ a otěhotněla (OH08). Připomenu jej jen v krátkosti:

Matka H. ...máma na tom byla psychicky špatně, že jo, ta to prostě neunesla, zhroutila se a já jsem tím pádem nenastoupila do školy, protože jsem si říkala, že musím jako pomáhat doma, že jo. No a proto jsem pak zblblá, protože už jsem... už jsem neměla jako ty plány, všechno se mi zkazilo, tak jsem zblblá, začala jsem s holkama chodit na diskotéky, no... seznámila jsem se jako... s nim... no ani nevím jak to bylo a...

To, že otěhotněla v sedmnácti, hodnotí jako že „neměla rozum“. To si prý uvědomila, až když bylo dětem několik let – přiznává, že otěhotněla brzy, ale nelituje toho (OH06). Na otázku, co by si přála, aby její děti dokázaly, odpovídá:

Matka H.: Tak jako já, já si říkám, že prostě, já nemám určitou představu, jaký by měly být. Hlavně když se budou mít dobře, vyučej se, to je jedno čímkoliv... hlavně aby je to bavilo, a aby hlavně neudělaly stejnou blbost jako já, aby brzo nezačaly. Já jenom chci od nich, aby se vyučili, že jo, protože to je dneska základ, a aby dělali to, co je baví. Mně nezáleží na tom, co to bude.

Setkáváme se tedy opět s výrokem ve smyslu „aby nebyly jako já“. Svůj úmysl později upřesňuje – snaží se děti dobře vychovat, ale je si vědoma rizik, která mohou nastat:

Matka H.: A hlavně aby z nich vyrostli poctiví slušní lidi, aby prostě mi nedělali ostudu, nebo prostě...tady nejde jenom o ostudu, ale aby si jako... poctivě žili. Takhle vám to řeknu. Toho... se bojím, že prostě jednou pujdou s kamarádama, něco ukradne, nebo... tak toho se bojím. Člověk je od toho drží dál, od takových, tak nevím...

Matka L., jak již bylo zmíněno na začátku této podkapitoly, je se svým osudem smířená, resp. vzdala snahu nějak jej ovlivňovat (ML20). První ani další těhotenství nebyla plánovaná (OL01, OL05.OL09). Respondentka přiznává, že měla dříve jiné plány, ale s těhotenstvím se vše změnilo:

A měla jste předtím třeba jako... třeba jiný plány, co se životem, nebo...

Matka L.: No tak měla, ale pak to nák...

(...)

Isem byla ještě mladá... že se všechno úplně... votočilo všechno...

Její názor, že těhotenství přišlo příliš brzy, můžeme vidět i v následujícím úryvku:

Matka L.: Tak bych asi ne to, ještě nepospíchala. Tak bych nechtěla tak brzo (směje se). Ještě tak za sebou, všechno... (směje se).

Na otázku, co by si přála, aby její děti dokázaly, odpovídá podobně jako ostatní:

Matka L.: No aby dokázaly víc, než já, já jsem se skoro ani nevyučila, tak aby to měly... A aby neměly děti tak brzo, jako já.

Zajímavé je, že matka L. si uvědomuje své brzké otěhotnění i to, že kvůli němu nedokončila své vzdělání. Další otěhotnění však znovu přicházejí neplánovaně. Je to vlivem odevzdání se osudu, anebo neschopností jít si za nějakým cílem? S tímto problémem se však setkáváme také u ostatních, např. u matky T., jejíž těhotenství bylo také nečekané, jak popisuje v úryvku OT01. Nezmínila se sice, jaké měla plány, ty se ale patrně odráží v jejích představách o dceři. Zmiňuje se o vzdělání, naopak o brzkém těhotenství nemluví.

Co by sis přála, aby třeba Mája dokázala, jaká, aby byla?

Matka T.: Hlavně, aby se vyučila, to chci. Když jsem to neudělala já, tak aspoň ona. Aby nebyla zlobivá, hlavně, jako naše děti, hlavně aby nemluvila sprostě... to nechci.

Její dceři je teprve jeden rok, je proto ještě brzy na to se ptát, co udělala matka T. pro to, aby její dcera dosáhla vzdělání, kterého ona sama nedosáhla.

Vraťme se však ještě k plánům matky – ptala jsem se, zda chce mít další děti:

Matka T.: Hmm, zatím ne, zatím ne.

Ještě nějakou pauzu si dáte.

Matka T.: Ted' ještě ne, až vyroste.

Toto tedy bylo řečené v květnu. Již v říjnu, pouhých pět měsíců po rozhovoru, se narodila matce T. další dcera. Nevím, zda o tom matka T. v době rozhovoru věděla (mohla být až ve čtvrtém měsíci těhotenství) a zamlčela to, anebo o tom zatím nevěděla. Pro její velmi štíhlou postavu mohlo zůstat těhotenství dlouho skryté okolí, ale pro ni samotnou, domnívám se, ne.

Ačkoliv byl plán nemít další děti možná jen deklarovaný přede mnou, přesto jeho sehlání ve mně vzbuzuje obavy o další vytyčené cíle. Možná ani to, aby se dítě vyučilo, není zcela zvnitřněné přání této matky. Obávám se, že jí osobně je to poměrně jedno, ale když se má vyjádřit o svých dětech, je toto vhodný, společností očekávaný názor.

Během všech rozhovorů se objevovala především dvě témata, a sice neplánované těhotenství a vzdělání. V přáních matek se také objevovalo, aby byli jejich děti slušnými lidmi a měli se dobře.

U matky L. jsme se setkali s odevzdaností vlastnímu osudu. Jak moc věří svým plánům ostatní matky, nebylo z výpovědí zřejmé. Rovněž byla zmíněna pochybnost (konkrétně u matky T.), jak moc mohou matky ovlivnit, že se jejich děti vzdělají, jejich dcery brzy neotěhotní atp. Přesto není odevzdání se osudu vhodným řešením – dítě se v prvních letech svého života učí především od rodičů a naučí se tak i onomu postoji odevzdání. Nenaucí se plánovat, navíc nemá ve svých rodičích vzory. Takže ačkoliv si matky přejí vzdělání svých dětí atp., nejdou svým dětem příkladem a projevuje se tu tzv. „sociální dědičnost“ (Vančáková, 2007). Svou roli dále hraje i již zmíněná nedůslednost (v podkapitole 6.4.4). Obávám se, že i matky respondentek nejspíš měly ohledně svých dcer podobná přání, jako mají nyní respondenty o svých dětech. Možná právě proto některé z nich radily svým dcerám, aby šly na potrat.

Samozřejmě nemůžeme tato zjištění zobecňovat na celou romskou populaci. Navíc vždy se najdou výjimky – jedinci, kteří v životě dosáhnou úspěchu. Nemyslím tím pouze vzdělání a úspěšné kariéry, ale i fungující rodinu a zdravé vztahy.

6.4 MATEŘSTVÍ JAKO ZÁVAZEK

Tato podkapitola se týká toho, že mateřství je určitým závazkem. Matka se zavazuje na několik let dopředu, že se bude starat o své děti. V prvních týdnech a měsících je navíc starost o dítě tak intenzivní, že matka musí během noci vstávat, dítě nově uspořádá její život, denní režim.

Podkapitola je jakýmsi doplňkem podkapitole 6.2 – v ní jsem se zabývala hlavně tím, čím je mateřství pro matku. Tato podkapitola naopak popisuje to, čím je matka pro dítě. Mateřství jako smysl a mateřství jako závazek jsou ale většinou svázané jevy – matka svou energii věnuje naplňování své role a to ji zpětně plní, pokud v ní dobře obstojí, dobrým pocitem. Když matka vnímá své dítě jako smysl svého života, je pro ni péče jednodušší. To platí i o pocitu zodpovědnosti a omezení vlastní svobody. Pokud matku mateřství naplňuje, je pro ni jednodušší přijmout to, že již není svobodná jako dříve, a zodpovědnost na sebe snáze přijme.

V této podkapitole je řeč především o péči o dítě a o výchově. Péčí o dítě rozumím především zajišťování základních potřeb dítěte. Výchovu definuje psychologický slovník jako „*záměrné, více či méně systematické rozvíjení citových a rozumových schopností člověka, utváření jeho postojů, způsobů chování, v souladu s cíli dané skupiny, kultury apod.*“ (in Hartl, 2004, s. 294). Péče i výchova je tedy velice zodpovědná činnost, a to tím spíše, když v prvních letech života dítěte je matka pro dítě tou nejzásadnější osobou, jak o tom bylo pojednáno v podkapitole 1.1.3.

Ve výchově figurují také další lidé, nejenom matka dítěte. Na výchově se podílí, jak bylo zmíněno v podkapitole 5.3, také velice výrazně babička dítěte, případně i další příbuzní. Co se týče partnera, i o něm byla zmínka, a to v podkapitole 5.2. Partneri se na péči o dítě příliš nepodíleli, jsou často v této roli nezodpovědní. Jak jsem ale zmínila v podkapitole 5.3, romská rodina je často matrifokální – v chodu domácnosti a výchově dětí dominují ženy.

Tato podkapitola se nejprve zaměří na téma svobody a zodpovědnosti. Tyto dva fenomény jsem spojila v jednu kapitolu, neboť je mezi nimi určitá spojitost – omezení osobní svobody, související s přijetím mateřství, je spojeno s přijetím mateřské zodpovědnosti. Pojí se k nim sekundárními kódy SVO a ZODP.²⁶

---

²⁶ SVO – Hovoří o svobodě, ZODP – Cítí zodpovědnost, mluví o ní

Ve druhé části jsem se dotkla toho, jak se dotazované po narození ujaly péče o dítě a jak vnímají, že jim péče šla. Zahrnuje sekundární kód PÉČE.²⁷

Ve třetí části jsou nastíněny činnosti všedního dne a jakýsi časový harmonogram pro ilustraci toho, jaké konkrétní činnosti pro respondentky péče o dítě znamená. Zahrnuje sekundární kód VŠED.²⁸

Poslední část této podkapitoly je volnou reakcí na ostatní – zamýšlím se v ní, na základě dat z předchozích dvou podkapitol a pozorovaných interakcí, nad hranicemi ve výchově.

6.4.1 VĚDOMÍ ZODPOVĚDNOSTI A POCIT SVOBODY

Mateřství s sebou přináší velikou zodpovědnost. Osobně ji vnímám jako největší, jakou může žena ve svém životě mít, protože matka zásadním způsobem ovlivňuje život svého potomka. Přesto se tohoto úkolu zhošťují téměř všechny ženy – výchova nové generace přirozeně patří k životu.

S přijímanou zodpovědností souvisí i omezení osobní svobody. Tento pojem je však poněkud problematický – co přesně znamená být svobodný je pojímáno dosti subjektivně. Vždyť i vězni neprávem zavření v koncentračních táborech se mohli cítit jako svobodní, jak vyzdvihuje V. E. Frankl: *„Člověk je snad svobodný, ale nevznáší se jakoby volně ve vzduchoprázdném prostoru, nýbrž nachází se uprostřed množství vazeb. Tyto vazby jsou však východiskovými body pro jeho svobodu. Svoboda předpokládá vazby; je na ně odkázána. Ale tato odkázanost neznamena žádnou závislost“* (Frankl, 1996, s. 88).

Zaměřila jsem se tedy právě na subjektivní pocit, jak moc se matkám zdá, že jsou péčí o dítě omezovány.

Nejprve se věnujme tématu zodpovědnosti. Co zodpovědnost v mateřství obnáší? Existuje sice určitá právní úprava, která přímo vytyčuje, za co všechno jsou rodiče zodpovědní, sama však zodpovědnost vnímám jako něco více. Mateřská zodpovědnost by podle mě měla být internalizovaná, vědomí zodpovědnosti by mělo vycházet z matky samotné. Na přijetí této zodpovědnosti je nutné se připravit. V kapitole 1 byl zmíněn pojem „mateřské uvědomění“ (Newberger in Demick, 2002) a bylo popsáno několik jeho úrovní. Pokud si své mateřství matky uvědomují jen na nejnižší úrovni, mohou naplno uspokojit své svědomí v oblasti péče o dítě, a přitom nemusí být jejich péče adekvátní. Dosáhnou-li nejvyššího stupně uvědomění, mohou mít samy vůči sobě nějaké výtky, i když jsou to jen

---

²⁷ PÉČE – Příprava na narození dítěte a péče o dítě

²⁸ VŠED - Popis všednodenních aktivit - harmonogram dne, jeho náplň atp.

drobnosti v jinak zcela bezproblémové péči o dítě. Uvědomění tedy nemusí nutně souviset s kvalitou péče, jisté provázání je však zřejmé.

Demick (2002) uvádí, že mateřské uvědomění má určitou spojitost také s věkem – příliš mladé matky nejsou tolik uvědomělé jako starší ženy. Samozřejmě ale záleží především na individuálních dovednostech matky. Pro příklad uvedu příběh jedné mladistvé matky z romské osady v Bulharsku, kde jsem působila jako dobrovolnice. Dotyčná, řekněme jí např. Maria, chodila dlouhou dobu do střediska pro děti a mládež a byla jedním z nejpilnějších dětí. Poté se ale zamilovala a utekla za svým přítelem. Začali spolu žít a zanedlouho potom se tehdy čtrnáctileté Marii narodila dcera.²⁹ Bylo to sice už několik let po skončení mé dobrovolné služby, několik týdnů po narození dítěte jsem ale krátce pobývala v Bulharsku, a tak jsem se mladou rodinu rozhodla navštívit. V domku, kde nyní bydlí, byla jen její babička s dítětem. Kde byla Maria? Babička ani nevěděla – celý den prý bývá někde venku s kamarádkami.

Tento ilustrativní případ vyvolává otázku: v jakém věku jsou ženy psychicky zralé na to mít děti? V literatuře a v názorech různých lidí se můžeme setkat s celou řadou odpovědí. Opět zdůrazněme, že záleží především na osobnostních rysech matky. Některé ženy patrně nikdy nebudou dost zralé na to, aby vychovávaly děti, jiné jsou zralé již jako mladé. Vzhledem k tomu, že rozhovor byl v podstatě jedinou příležitostí, kdy jsem se s dotazovanými ženami v roli matky setkala, nemohu posoudit, jak moc byly respondentky zralé a uvědomělé v době, kdy se staly matkami.

Následující úryvky se týkají různých témat, je jim však společná zodpovědnost přijímaná v souvislosti s mateřstvím. Abych zabránila úmyslnému zkreslování výpovědí, na zodpovědnost jsem se záměrně přímo neptala. Úryvky níže tak zachycují informace, které o sobě matky samy prozradily.

Matka I. popisuje, jak si uvědomila svou mateřskou zodpovědnost:

Matka I.: No a potom teda... malá teda v noci nespala a já měla takovej... mám do ted' takovej pocit, že prostě to dítě porodim já... tak prostě je to moje dítě, já se o to musim postarat, já musim k tomu dítěti vstávat, já s ním musim chodit po doktorech, prostě nikdo mi nepomáhal, protože jsem tu pomoc ani nechtěla, oni se mi třeba prosili, běž, běž se vyspat, já si vezmu ven. Ne prostě, to je moje dítě, to je moje starost, a to prostě já pro ni dejchám, takže... Já jsem se bála, že třeba se jí venku něco stane a prostě kdo jí může víc pomoci, než já? Jo, takže prostě nikdo se mi o ni nestaral, nikam jsem ji nedávala, prostě vůbec, prostě jenom, nonstop spolu. Žádný hlídání? Ne, vůbec ne, vůbec ne, i když jsem třeba potřebovala já k doktorovi, tak prostě ta holčička musela jít se mnou.

---

²⁹ Případů, kdy se mladistvé dívky z romských osad stávají matkami, jsou v Bulharsku poměrně hodně, a tak porodit dítě ve čtrnácti není až tak neobvyklé

Vidíme, že postoj je až přehnaný – např. v odmítání jakéhokoliv hlídání. Jinde v rozhovoru líčí, jak odmítala pohlavní styk s přítelem, který byl nevěrný své manželce (OI06), kvůli obavě z nákazy

Pro matku M. bylo mateřství důvodem k ukončení užívání návykových látek. Kvůli tomu však přišla o přítelkyně (viz SM11), ale i tuto oběť byla ochotná pro své dítě snést.

Už jste asi taky nefetovala...

Matka M.: No to ne, to já už vůbec nefetuju.

Tak jste vlastně díky dětem přestala fetovat.

Matka M.: No, to jo.

V případě matky H. se odráží zodpovědnost v přání vychovat z dětí poctivé občany:

Babička H.: A aby byly vychované. No... vo to se pokouším, no... (směje se).

Matka H.: A hlavně aby z nich vyrostli slušní lidi, aby prostě mi nedělali ostudu, nebo prostě...tady nejde jenom o ostudu, ale aby si jako... poctivě žili. Takhle vám to řeknu. Toho... se bojím, že prostě jednou pujdou s kamarádama, něco ukradne, nebo... tak toho se bojím. Člověk je od toho drží dál, od takových, tak nevím...

To, jak hovoří matky o vědomí své zodpovědnosti, může mimo jiné sloužit k vlastnímu sebeobhájení jakožto dobré matky.

Vraťme se ještě k myšlence mateřství jakožto omezení osobní svobody. Obzvlášť v jeho raných fázích je člověk daleko více zavázán k určitým povinnostem. Je tu totiž dítě, které je na péči dospělých, nejčastěji právě matky, plně závislé.

Pocitované omezení svobody můžeme očekávat především u matek nečekaně těhotných, které navíc měly před otěhotněním velké plány se svým životem, chtěly budovat kariéru, studovat. Dále pak u těch, které otěhotněly příliš brzy, ve věku mládí, tedy v době, kdy si člověk chce života užívat naplno a bez závazků, či i matek, které jsou na výchovu dítěte samy. Zkusme nastínit, jak vnímaly omezení vlastní svobody respondentky.

Matka M. popisuje, jak se cítila být najednou zavázána:

Matka M.: Ano, to rozhodně, ta svoboda, volnost. Teď jsem byla najednou zavázaná.

Naopak matka H. byla příliš zaujatá svým dítětem, a proto si svá omezení nejprve neuvědomovala (MH11). Pocítila je až později.

Matka H.: Ale už to nejde tolik, protože ráno přijdu domů a musí s nima vstávat do školy, takže už to nejde tolik, když se jde v půl sedmý, už jsou vzhůru, že a když přijdu domů ve čtyři, tak mám práci, no...

(...)

Nebo že nemám takovou tu...pro sebe takovej čas, jakej bych měla mít. Třeba vlastně všechen čas se věnuje dětem, domácnosti a že pak člověk na sebe nemá čas a že...pak jenom jako... žijete už jenom pro ty děti, no.

No a vy máte někdy čas na sebe, a třeba na svoje kamarádky?

Matka H.: Tak s dětma, když jdeme ven, tak jsme s nima... s dětma... Jako třeba já ráda chodím na romský zábavy, ale to už fakt jenom někdy.

Matka L. (OL07) ani matka T. omezení svobody nevnímají:

A nevdá ti, že teď prostě... že prostě máš to miminko a nemůžeš...že nemáš... takovou tu svobodu?

Matka T.: Ne... já jsem spíš ráda. Mě to prostě nák nebavilo někam chodit. Jako když třeba je takhle romská zábava, nebo to, no tak jdu, protože mám rodiče...

Všechny respondentky se zdály být otázkou na omezení osobní svobody poněkud zaskočené. Možná jsem byla první, kdo se jich na něco takového zeptal, vždyť u matky se předpokládá, že nějaké omezení mít patrně bude.

Omezení svobody i zodpovědnost, obě tyto skutečnosti by se přijímaly těžce, kdyby v nich člověk neviděl smysl. Když je však člověk naplňován tím, co dělá, je pro něj snadnější snášení i méně příjemných povinností, které s danou věcí souvisí. A to můžeme spatřit právě u mateřství (jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly).

6.4.2 PÉČE O DÍTĚ JAKO PŘIROZENOST

Podle Papouška (2002) máme v sobě vrozené určité programy, které napomáhají ve výchově dítěte. Výchova je tak do určité míry věcí intuice, jak je tomu u zvířat. Kromě intuice však hraje roli také to, že se péči o dítě matka postupně učí – od svých příbuzných, z knih apod. Rodičky majoritní společnosti většinou nemají nouzi o informace, jak péči provádět. Naopak, jsou podporovány svým okolím, lékařem, absolvují různé kurzy, čtou odborné knihy a v současnosti především hledají návody na internetových stránkách a sociálních sítích.

Zajímalo mne, jak přirozená je pro romské matky péče o dítě a zda, a příp. kde, hledají informace o tomto tématu ony.

Respondentky často uváděly, že jim péče o dítě šla jednoduše, že neměly žádné větší problémy. Ilustruji to následující tři úryvky z rozhovorů:

Byly třeba nějaký problémy, nějaké situace, kdy jste třeba nevěděla, co dělat...

Matka L.: nějak hladce to šlo...

Matka M. pokládá péči o dítě za samozřejmou:

A jak vám šla péče o miminko?

Matka M.: Šlo to samo.

Všechno vám šlo?

Matka M.: Nic mi nedělalo problém. To je prostě takový přirozený.

Tak my ženy to máme asi v sobě, to, že se umíme postarat o miminko.

Maminka: No, to určitě jo.

Také pro matku T. je péče o dítě něčím normálním:

Matka T.: To je takový normální všechno...

(...)

Tak to bylo docela jednoduchý, to starání se o miminko...?

Matka T.: Nebylo to až jak říkali tak těžký.

Jedinou z respondentek, které hledaly informace v knihách, byla matka H. Dle svých slov se totiž obávala, aby vše dobře zvládla. I ona však posléze zmiňuje, že péče o dítě nakonec byla jednoduchá:

Matka H.: No právě že ne, já jsem se toho jako hodně bála, já jsem si jako furt četla knížky a všechno, aby bylo všechno dobře, prostě ale... to pak přišlo samo, to bylo jenom jako že každý tři hodiny jíst, přebalit, vykoupat, a takový ty, že jo... tak... potom už to pro mě bylo... jako normální no.

(...)

Matka H.: Akorát jsem se třeba bála u prvního, že... kdy mu mám dávat jíst, že jo, dopít mlíko a takový, no ale... ono to něk... (...) Samo, ani nevím jak..

Důvodem počátečního strachu bylo to, že neměla zkušenost s péčí o dítě, protože ve své rodině nezažila výchovu mladších sourozenců – věkový rozdíl mezi ní a jejím mladším bratrem je natolik malý, že se sama nepodílela na péči o něj v raných fázích jeho života.

Matka H.: A hlavně jsme s bráchou dva, jsme tady malý děti neměli, takže já jsem ani nevěděla, že jo, jak to chodí, nebo... co s nima, tak jsem se jako učila, že jo, u Kristiána. Ale jako líbilo se mi to, si nemůžu stěžovat.

Jiné respondentky (matka T., L. a I.) zkušenosti s mladšími sourozenci či jinými malými dětmi v příbuzenstvu měly (viz následující úryvek či např. MT02):

Jo... A co taková ta běžná péče o miminko, to šlo samo, nebo...

Matka L.: Jo... To jde tak samo...

To maj asi maminky tak něk v sobě...

Matka L.: Tak vona měla i ségra, takže jsme jako to...

(...)

Matka L.: Ono už to jde zvykem všechno... ono když jsme byly mladší, to mně bylo sedmnáct, tak měla ségra...jsme se trochu to... no přidaly. A pak to čekalo i mě.

Matka I. přímou souvislost se zkušenostmi a péčí o svou dceru neuvádí. Podle její výpovědi ale v době, kdy otěhotněla, měla její sestra malé děti, proto lze očekávat, že se i ona mohla naučit péči o děti v rodině.

Podle literatury týkající se romské rodiny bylo zvykem, že starší sourozenci dostávali na starost mladší, aby je hlídali (Rous, 2001). Hlídaní dětí staršími sourozenci je jev známý i z rodin neromských, avšak tyto děti většinou nemají větší množství sourozenců, a navíc o tolik mladších, proto se domnívám, že u nich nehraje takový podíl na získávání mateřských dovedností, jak to popisují respondentky.

Na závěr se zamysleme nad třemi otázkami. První z nich je následující: jak moc zkreslené byly výroky respondentek, když popisovaly, že jim péče o dítě „šla úplně sama“? Opodstatním své obavy ze zkreslení. Minulé události často propadají idealizaci. Obtížné momenty člověk z paměti vytěšňuje či na ně nechce vzpomínat, a tak se dotazovaným může jevit, že jim šla péče o dítě již od jeho narození jednoduše. Idealizovat výpovědi mohou respondentky také kvůli tomu, aby vypadaly lépe. Neboť přiznání, že nejsou dobré matky, by je mohlo zahanbit. Dalším důvodem by mohla být tendence respondentek odpovídat

automaticky, bez hlubšího přemýšlení. Výjimkou byla v tomto případě matka H., která upřímně přiznala, že se ze začátku péče o dítě bála.

Tímto bych však nerada prohlásila výroky respondentek za nepravdivé – pouze uvádím to, co mne vede k pochybám.

Druhou otázkou je to, co považují respondentky za správnou péči o dítě. Tato otázka je natolik komplexní (připomeňme výše zmiňovaný fakt, že na správnou péči neexistuje konsenzus ani mezi odborníky), že by mohla být tématem samostatného výzkumu. Zaměřím se proto pouze na výtky, které mne k výchově a péči jednotlivých matek během rozhovorů napadaly.

U matky I. jsem občas na rozpacích. Z jejího vyjadřování se místy zdá, že je pečlivou matkou (např. MI09, MI13, MI18). Jindy ale sama popisuje, že se o dítě nestarala (MI04). Jak již bylo pojednáno v podkapitole 5.2, odráží se v tomto nezodpovědném chování její nespokojenost s partnerem. Domnívám se však, že by ani toto nemělo opravňovat matku k tomu, aby péči o dítě opomíjela.

Matka L. má, jak je zřejmé především v podkapitole 5.3.2, ve výchově svých dětí až druhořadé postavení, a to za svou matkou (nebyla jsem však svědkem jejich interakcí s dětmi za babiččiny nepřítomnosti). Je proto otázkou, co přesně myslela tím, že jí to šlo samo (ML08). Nebyla jsem svědkem péče o novorozence, domnívám se ale, že selhávala-li ve výchově svých dětí, mohla prožívat neúspěch i v raných fázích mateřství.

V případě matky M. mé pochybnosti vyplývají nejen pozorovaných interakcí s dětmi (IM02), ale i z toho, co mi bylo o této ženě řečeno v azylovém domě, v němž se svými dětmi žije. Byla jsem svědkem toho, že děti svou matku příliš neposlouchají. Je otázkou, zda za to může nedůsledná výchova anebo se děti pouze předváděly před cizím člověkem. Reakce matky ukazují spíše na první variantu. Pracovníci mi sdělili, že matka M. má velké problémy s výchovou dětí, nedodrhuje řád, nevstává s nimi ráno, ale nechává je volně pobíhat. Na děti reagovat neumí, reakce buď absentují, anebo jsou naopak přehnané. Prý se v tomto ohledu snaží s touto ženou pracovat. Proč tedy matka M. považuje svou péči za dostatečnou (MM07)? Možná proto, že si neuvědomuje své nedostatky. Můžeme předpokládat, že vzhledem k problematice situaci v rodině (viz RM01 a RM03) tyto poznatky nepřejala od své matky a proto nemá ani dostatečnou představu o tom, jak má péče správně vypadat.

U matky T. nemám mnoho věcí, které bych mohla namítat. Způsob, jak s dítětem interagovala, byl, dle mého názoru, adekvátní. Jediná má výtky se týká toho, že v podstatě celou dobu trvání rozhovoru jí její dcera sladké (viz úryvky IT02 a MT13). O nevyvážené

stravě byla zmínka v kapitole 2. V mnoha rodinách se, podle Davidové (2000), jí přespříliš masa a sladkostí, naopak ovoce a zeleninu děti téměř neznají.

Třetí otázkou je, zda respondentky samy vnímají svou péči jako správnou, anebo zastírají pravdu, aby vypadaly lépe.

Otázka péče o dítě a výchovy je velice ovlivněna současnými trendy ve společnosti, pojetím dětství atp. Nelze přesně vytyčit, co patří ke správné výchově a péči o dítě. Můžeme jen porovnávat určité postupy podle měřítek majority zformulovaných např. v literatuře o mateřství. I knihy se ale ve svých názorech liší. Setkala jsem se s matkami, jež úzkostlivě dbaly o správnou teplotu a vlhkost vzduchu v místnosti, kde se vyskytoval kojeneček, o přesnou skladbu jídelníčku, teplotu jídel atp. Co vše je opravdu potřeba a co už je přehnané, není úkolem této práce zodpovědět.

6.4.3 VŠEDNÍ DEN V ROLI MATKY

Nedílnou součástí matčiných povinností jsou všednodenní aktivity – činnosti, které s dětmi dennodenně dělají, průběh všedního dne atp. V této podkapitole si představíme, jak o těchto tématech vypovídaly dotázané matky, v následujícím se získanými informacemi budeme zabývat podrobněji.

Vzhledem k tomu, že byly respondentky poněkud ostražité, zda nepředstavuji nějakou kontrolu, nemohla jsem se na téma jejich všednodenních aktivit dopodrobna vyptávat. K dispozici tak máme jen informace, které vyplynuly z rozhovoru, jenž měl spíše volný průběh. Přesto jsem toto téma zahrnula do souboru otázek, které jsem respondentkám chtěla položit, a to ze dvou důvodů. Předně je to dobré konverzační téma. Podle sdělení mé známé, matky dvou dětí v batolecím věku, se kterou jsem okruhy otázek diskutovala, se matek málokdo ptá na tyto nejvšednější aktivity a projevený zájem o ně je potěší. Nevím, do jaké míry jsem opravdu respondentky potěšila, otázky tohoto stylu však hrály roli i ve větším otevření se dotazovaných. A zadruhé, chtěla jsem si udělat podrobnější představu o tom, jak vypadá všední den respondentek. Tedy jejich obyčejný současný život. Získané informace rozebírám v následující podkapitole.

Nyní se věnujme rozhovorům s jednotlivými respondentkami. Matka I. byla příliš zaujata líčením svého příběhu a na schůzku jsme měly vyhrazen jen omezený čas (navíc, jak jsem již předeslala výše, nebylo možné sjednat si schůzku návaznou a doplnit témata, která nebyla plně vyčerpána), proto se v rozhovoru s ní žádné zmínky o všednodenních aktivitách nevyskytují. V této podkapitole proto není dále zmíněna. V průběhu rozhovoru se sice

několikrát zmínila o své dceři, jak ji dobře vychovala (např. MI10), o konkrétních aktivitách příliš nehovořila.

Matka M. v následujících úryvcích popisuje všední den

A v kolik tak stáváte?

Matka M.: V sedm.

To stáváte vy, nebo děti?

Matka M.: Děti.

A v kolik chodíte spát?

Matka M.: Já? Nebo oni? Protože oni choděj spát tak v osm. Já o půlnoci.

(...)

A děti spí asi i po obědě, ne?

Matka M.: Holka už ne, kluk spí.

(...)

A dívaj se taky na pohádky? Máte televizi?

Matka M.: To jo, to se dívaj. Televize, pohádky...

A můžu se zeptat, jak vypadá třeba váš obvyklý den s dětma?

Matka M.: Tak, chodíme ven, dáme si třeba zmrzku, do parku chodíme, na houpačky. No a někdy přijde jejich táta a taky jdou ven se projít, taky sušenky, sladkosti...

No jo, děti maj rádi sladkosti.

Matka M.: To jo, ty to milujou. Holka moc ne, ona blbě jí, ale kluk jo.

Již v podkapitole 6.4.2 jsem zmínila, že sociální pracovnice, které s matkou M. pracují, ji považují za nezodpovědnou a její péči za nedostatečnou. Dětem nestaví hranice, nechává je ráno vstávat samotné a vstává sama o dost později. Dále jsou tu zmiňované sladkosti – v předchozí podkapitole jsem se nad nimi pozastavila u matky T., matka M. je pak uvádí přímo ve výčtu denních aktivit, což je poměrně neobvyklé. Zvláště tehdy, když mají být sladkosti nanejvýš doplňkem v dětské stravě, nikoli součástí denního programu. Jiné denní aktivity, o nichž je řeč, jsou obvyklými činnostmi, které matky s dětmi dělají.

Matka H. popisuje ve třech následujících úryvcích, v kolik chodí děti spát, co je baví a jaké jsou jejich běžné aktivity:

Matka H.: Já je dávám v půl sedmý v sedm hodin lehnout. Ale oni stejně než usnou... a poslední dobou usínaj pozdě... jak je světlo, tak nechtěj spát a už v sedm jsou vzhůru. V zimě jsou už moc ospalý.

(...)

Matka H.: Kristiána baví třeba teď jenom hry, ale tak to je kluk, že. Ty auta, pohádky a takový ty věci. Ve školce se jim líbí, zatím, stejně už půjdou do školy. No a Káča a je tak jako pro všechno, ta prostě... ona si ráda maluje, ona je taková že jako, ráda se učí, sama si říká, no, ale... uvidíme až půjdou do školy...

(...)

Matka H.: Tak na hřiště chodíme, s holkama taky, mezi dětma aby byli. Třeba včera jsme byli celej den venku, bylo hezky. Celej den venku. Na zmrzlině jsme byli dvakrát, na hřišti... celej den venku včera.

Z úryvků výše a z pozorovaných interakcí (např. IH04, IH08, IH10-14) je zřetelné, že děti mají doma celkem běžný program, jaký bychom očekávali v rodině, kde se nacházejí předškolní děti – chození ven na hřiště, kreslení, hračky atp. Matka i babička se jim věnují,

jak je možné sledovat z pozorovaných interakcí. Ve všední dny chodí oba starší sourozenci do školky (viz MH01). V čas rozhovoru (pondělní dopoledne) ale ve školce nebyli, na příčinu jsem se však nedoptávala.

Také matka L. popisuje denní aktivity. V odpovědích, jak již bylo zmíněno i dříve, byla spíše stručná:

A v kolik dětí vstávají? (obracím se opět na matku).

Matka L.: Tak v sedm, někdy v osm...Někdy až v deset.

A v kolik choděj spát?

Matka L.: Tak v osm.

Je vidět, že děti (ty, které ještě nechodí do školky, viz ML10) mají volnější režim, co se týče časů vstávání. To bude zřejmé i u matky T. Matka L. dále popisuje, co děti rády dělají. Její děti jsou v mladším věku, než děti matky H. I k tomu je nutné přihlédnout při popisu aktivit:

A co rádi dělají, holky, kromě toho...

Matka L.: Tak kreslejí... (chvilku ticha, děti si hrají)

Dívají se na televizi?

Matka L.: Jo. Pohádky, to je jejich.

Čtete jim taky pohádky?

Matka L.: No, to jenom chvíli. Ale oni spíš samy si to vezmou a koukají na obrázky a to, než abych jim to četla.

(...)

Matka L.: No, když je to moc divoký, tak jdem třeba ven...

Konečně nechme prostor i poslední z respondentek, matce T.:

A v kolik vstává?

Matka T.: No, ona chodí v šest hodin spát a někdy v osm, někdy v devět...někdy v šest...

Takže chodí spát, jak se jí chce? Nebo ji dáváš ty?

Matka T.: Ne ona... říká si, kdy chce jít spát. No, když jde spát pozdě, tak je pak protivná, protože prostě... Vždycky vykoupat a pak spát.

A ráno se budí brzo?

Matka T.: No, někdy v šest, někdy v sedm, jak se jí chce, jak má náladu.

Dítě je v batolecím věku, některé činnosti se ho tedy zatím netýkají. Z pozorovaných interakcí ale bylo vidět, že se mu jeho matka věnuje, mluví s ním (viz např. IT02, IT07). Dcerka není obklopena hračkami jako někteří její vrstevníci, ale má bezpečné místo, kde si může hrát – trávník před domem na vesnici, kde málokdy něco projede, pár hraček a lidi kolem sebe, kteří se o ni zajímají. Více prostoru a hraček ve svém věku nepotřebuje. Se svou matkou je často venku, někdy ji hlídají prarodiče (RT03).

6.4.4 VÝCHOVA A STANOVENÍ HRANIC

Poté, co byly zmíněny úryvky zachycující výchovu v rodinách respondentek, se zamysleme nad výchovnými přístupy, které jednotlivé ženy volí. Otázky ohledně výchovy

vyvstávaly již během rozhovorů a také během jejich rozboru v předešlých kapitolách: Jaký je výchovný styl v rodinách respondentek? Dávají svým dětem pevné hranice, anebo je jejich výchova volnější? Co tento styl ovlivňuje? A jak může zvolený styl výchovy ovlivňovat děti? Na tyto otázky se pokusím v této části aspoň zčásti odpovědět.

Nejprve se však ještě krátce vrátím k podkapitole 6.4.3. V popisu všednodenních aktivit jsme se setkali s nejasně ohraničeným časem vstávání a ukládání ke spánku. O tom se zmiňuje romský umělec Gejza Demeter (in Hübschmannová, 1995, s. 116) ve svém popisu romského dětství: „*České dítě musí vstávat, když ho rodiče vysypou z postele, třebaže se mu chce ještě spát. Musí jíst v přesnou hodinu, i když nemá hlad, a když má hlad, musí počkat, až se dostaví hodina dalšího jídla. České dítě musí jít tam, kam mu rodiče přikáží, i když se mu nechce. Romské dítě jí, když má hlad, vstává, když se probudí a jde spát, když je ospalé. Třeba o půlnoci. Nemusí být pořád ve střehu, napjaté, aby něco neudělalo špatně.*“

Příliš volnou výchovu však kriticky hodnotí Prouzová: „Proč je špatně, když jde dítě spát, jak si samo určí? Co je špatného na tom, že si řekne, co chce jíst? Protože malé dítě neví, co je správné. Nemá tušení, proč by mělo jít do postele v osm hodin večer a jíst zdravě. Tohle všechno musíme naše děti naučit – pevně a láskyplně. ‚My rodiče jsme zodpovědní za to, k čemu děti vedeme a směřujeme,‘ zdůrazňuje Blanka Pöslová.“ (in Prouzová, 2015).

Názory na výchovu se v mnohém různí. S nadsázkou můžeme říci, že je tolik stylů výchovy, kolik je na světě matek. Jeden z nejčastějších sporů týkajících se výchovy – zda má být výchova více benevolentní či naopak přísnější – se táhne již dlouhá léta a i v současnosti se objevují různé tendence. Za optimální se obecně považuje zlatá střední cesta. „*Přílišná benevolence je jen jiným typem zanedbávající výchovy. Stejně jako přehnané chválení nebo třeba uplácení dítěte stálými odměnami*“ (Lábusová, in Ježková, 2012). Nalézt hranice, kde už je výchova moc benevolentní, je ale těžké. Nichols (2005) připomíná rodičům, že láska bez důslednosti a vize, k jakým hodnotám své potomky vychováváme, neposkytuje dětem ani vedení, ani oporu, a ve svém výsledku vede převážně k destrukci.

Jak v tomto obostávají respondentky? Již bylo zmíněno, nemají pevně daný čas, kdy dítě dávají spát a kdy ho probouzí (viz ML21, MT08 atp.). Když se zaměříme na interakce, které byly během rozhovoru pozorovatelné (týká se tedy všech matek kromě matky I.), bylo u matky M. patrné, že své děti příliš nezvládá (IM02). Soustavně neposlušely (což na druhou stranu může být důsledkem toho, že se chtěly před cizí osobou předvést).

U matky H. bylo znát, že s dětmi umí pěkně komunikovat a je důsledná, když je potřeba, a zároveň je otevřena dětským hrám, jak je vidět např. v následujícím úryvku:

(V tom momentě se odemykají dveře a vstupuje babička s Káčou, které byly na nákupu. Obě dvě vchází do kuchyně, kde sedíme, a Káča ukazuje, co koupily.)

Dobrý den.

Matka H.: Jak se říká.

Káča: Jsem řekla čau.

Matka H.: Jak se říká? Tady ty nevidíš paní!

Káča: Dobrý den.

Dobrý den.

Káča: To je moje žvejkačka. A todle taky. A dvě bombony ty, a dvě bombonky Natálka.

(...)

Matka: Pššt, běžte si do pokoje.

Babička: Né, zejtra.

To je nějaký tetování, jo? A to se musí namočit, ne?

Matka H.: No, asi, asi...

No, já myslím, že jo.

Káča: Já mám takovou ... takovou... (Babička vykládá nákup, Káča s maminkou zkoumají tetování z bonbonů, Natálka tomu všemu přihlíží).

Co tam je, tady na tom tetování?

Matka H.: To je žvejkací, v tom bonbonku... (komentuje žvýkací bonbon; nadále se všechny přítomné ženy zabírají tetováním. Zvuky splývají dohromady. Tetování se nejprve nepodaří. Babička chodí po místnosti.)

Ale ani její děti občas neposlechnou, matka H. to sama upřímně přiznává (MH18). Výchovu matky doplňovala babička (viz podkapitola 5.3.2). Jediné, co lze této rodině vytknout, je to, že děti v čas, kdy měly být ve školce, byly doma. Jaké důvody k tomu ale matka H. měla, jsem nezjistila.

O výchově matky L. bylo již mnohé řečeno v podkapitole 5.3.2. Matka L. je sama nedůsledná, a to nejen v dodržování denního režimu (ML21), ale i v reakcích na děti. Výchovu za ni příliš přebírá její matka, která je ale naopak přísná až moc.

Matka T. se své dceři intenzivně věnuje, hovoří s ní (např. IT07), přizpůsobuje se dceřinu jazyku. Výtku k její výchově jsem již vznesla v podkapitole 6.4.2. Týkala se přemíry sladkostí v životě dítěte. Také již bylo zmíněno nedůsledné dodržování denního režimu. Jiné poznatky k důslednosti či nedůslednosti péče nemám.

Důslednost ve výchově jsme tedy mohli vidět u matky H. U matek T. a L. je problematické dodržování denního řádu, který je, podle Prouzové (2015) velmi důležitý. U matky L. je navíc zjevná nedůslednost ve výchově, stejně jako u matky M.; ta na děti křičí, ale nedosáhne tím kýženého výsledku.

Cílem této práce není určit, jak vypadá správná výchova, ani v této věci rodičům radit. Je potřeba správně nastavit hranice, ve kterých se dítě může pohybovat a zároveň být pro dítě kamarádem, být důsledný, zároveň ale dávat dětem najevo svou lásku, a vyvážení

všech těchto požadavků není jednoduché dosáhnout. Tomuto se matky učí nejvíce ve svých rodinách, přebírají výchovné styly svých rodičů, či se naopak vůči nim vyhrazují.

Mnoho neromských matek sleduje různé pořady o výchově, čte knihy a časopisy o rodičovství. V poslední době vzniká celá řada různých internetových portálů, kde matky mohou mezi sebou diskutovat. Domnívám se, že tím jsou respondentky, se kterými jsem hovořila, v podstatě netknuty. Již jsem to zmínila v podkapitole 6.4.2 – nižší úroveň vzdělání, o které se všechny, kromě matky M., zmínily (OH07, OI02, OL06, OT03), může souviset s omezeným přístupem k informacím, jako je právě výše zmiňovaná literatura. Jak již bylo popsáno ve výše zmíněné podkapitole, dotazované informace o výchově příliš nevyhledávaly, ani necítily potřebu je vyhledávat., s výjimkou matky H. (MH09).

Informace o současných směrech ve výchově se k respondentkám tedy nedostávají. Domnívám se, že se tento problém týká velkého procenta romských matek, a nejen jich. Současné názory na výchovu samozřejmě nemusí být nutně nejlepší a za pár let se patrně objeví mnoho dalších, radikálně odlišných. Výchova v romských rodinách však nejspíš zůstane stále nepoznamenaná, pokud bude pokračovat současný trend, že se matky učí mateřskému chování péčí o mladší sourozence. A tak se změní jen úhel pohledu, ze kterého se na ni díváme a s čím ji porovnáváme.

DISKUSE

Na závěr celé práce se zabývám obtížemi, které v průběhu výzkumu nastaly. Také se pokusím navrhnout další varianty výzkumných strategií.

Nejprve se věnujme výběru respondentek. Je poměrně složité zaměřit se na matky romské národnosti. Mám sice s romskou komunitou poměrně veliké zkušenosti, a to především z Bulharska, kde jsem strávila více než rok dobrovolnou službou v romské čtvrti. V Čechách jsem se ale do tolika romských rodin nedostala (mám-li srovnávat se zkušeností z Bulharska). Pracovala jsem tu především s romskými dětmi, případně s dospívajícími. S jejich rodiči však ne.

Mé téma je navíc poměrně citlivé a osobní. Dotýká se emocí, důležitých událostí v životě, partnera, vztahu s matkou, dále pak toho, jak probíhá výchova dětí, a dalších témat, která většinou cizím lidem jen tak nesdělujeme. Navíc jsem jako příslušnice majority v Romkách mohla evokovat sociální pracovníci či někdo jiného, kdo kontroluje a potenciálně je ohrožuje. Distancovala jsem se od těchto podezření namítáním, že ony jsou větší odbornice na výchovu než já, která sama děti nemám, a že mne pouze zajímá, jak to dělají ony.

Složité bylo i samotné hledání respondentek a domlouvání se na čase setkání. S některými (především s matkou I.) jsem jen velmi obtížně hledala vhodný termín schůzky, a ony na domluvenou schůzku stejně nedorazily. Jelikož se jedná o mladé matky s malými dětmi, musí se počítat s tím, že jsou časově omezené, že je vážou povinnosti k dětem a nemohou (či možná ani nechtějí) je nechat delší dobu svým příbuzným na hlídání.

Téměř všechny dotazované jsem navštívila přímo v prostředí, kde žijí – to je na jednu stranu příjemné a přirozené prostředí, kde se dotazovaná může cítit uvolněně a badatel ho zároveň může poznat lépe, na druhou stranu je to poněkud limitující. Jsou témata, která se nedají rozvíjet před dětmi, rodiči či dalšími členy rodiny respondentky.

Rozhovory se někdy velmi natahují také tím, že během nich probíhá rozsáhlá interakce s dětmi, matka odbíhá dát je spát atp. To může vést k rozmělnění rozhovoru, respondentka se hůře soustředí, neboť reaguje zároveň na děti. Na druhou stranu je při výzkumu mateřství velice cenné vidět ji v její mateřské roli.

Postupně jsem přicházela na další zajímavé otázky (jak je ve shodě s očekáváním zvolené metody – zakotvené teorie) a ráda bych se doptala respondentek na více podrobností.

Když jsem se však pokoušela opakovaně kontaktovat jednu z matek, vždy to skončilo neúspěchem. Prostředky ke komunikaci s respondentkami jsou navíc poněkud omezené – s některými jsem se mohla domlouvat pouze přes sociální sítě, s jinými přes mobil, který však sdílely s dalšími členy rodiny. Není jednoduché získat rozhovory s romskými matkami. Když se to však podaří, je to o to cennější.

Z těchto důvodů jsem vedla s každou matkou pouze jeden rozhovor. Poskytlo mi to sice mnoho dat, které jsem zpracovávala řadu měsíců a které jsou pro účely této práce dostačující, leč pro zakotvenou teorii by bylo vhodnější hovořit s matkami opakovaně, doptávat se na to, co nebylo jasné.

Tématem k diskusi může dále být během interpretace textů často zmiňovaný fakt, že respondentky neodpovídají vždy zcela podle pravdy. Důvody jsou různé – buď odpovídají tak, jak si myslí, že by odpovídat měly, nebo záměrně některá data zatajují. Tato rizika s sebou ale rozhovory nesou a k získaným datům se tedy musí přistupovat s vědomím možného zkreslení.

Dalším problémem zvolené metody je to, že ačkoliv jsem se snažila o co nejvolnější průběh hovoru, musela jsem jej vést a pokládat návodné otázky. Domnívám se, že zvláště matky L. a M. mi některé otázky odkývaly bez většího rozmyslu.

Dalším z problémů, se kterými jsem se potýkala, bylo balancování mezi tím, co jsem zjistila, předsudky, jež se o Romech říkají, literaturou o Romech a o mateřství a svými vlastními názory. Při tvorbě teorií jsem se nemohla ani o jeden z výše zmíněných pramenů pořádně opřít. Nejdůležitějším zdrojem informací mi byly rozhovory; získané poznatky ale nemohu vztahovat na širší populaci. Během rozhovorů jsem se často dostávala k otázkám, které jsem se pokoušela odpovědět svou vlastní úvahou či je podložit literaturou, anebo naopak poukázat na to, v čem se od uváděných informací liší. Těžko se lze opírat o různé tzv. obecně známé pravdy o Romech. Podložit domněnky statistickými údaji většinou nelze, výzkumy zabývající se touto oblastí často ani neexistují.

ZÁVĚR

Na závěr bych ráda shrnula poznatky, k nimž jsem v této diplomové práci došla. Cílem mé práce bylo především odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, která zní: *Jak se z romské dívky stane matka?*

V předešlých kapitolách jsem se zaměřila na interpretaci textu podle jednotlivých kategorií a podkategorií, k nimž jsem pomocí kódování došla. Domnívám se, že se mi tímto podařilo nastínit proměnu respondentek z dívek na matky.

Podívejme se nyní na tuto proměnu komplexněji. Na matku působí různé vlivy. Od těch nejobecnějších, jako je socioekonomická situace, kultura, prostředí, až po ty konkrétnější, jako je rodina, z níž pochází ona či její partner. Dívka se tedy ocitá v prostředí, které je, jak bylo popsáno, většinou spojené s finanční tísní a jinými problémy. Tíseň může způsobit i ztrátu důvěry v budoucnost. Mohli jsme to vidět např. u matky H., která, jak popisovala, pod nátlakem zatěžující rodinné situace „zblbla“. Přichází nečekané těhotenství.

Žena v době těhotenství a v následujících letech potřebuje oporu v lidech okolo, především v partnerovi a ve své rodině, zvláště přichází-li těhotenství nenadále. Pokud matku tísní finanční či jiné problémy, je frustrována, což je pochopitelnou reakcí. To se může podepsat na kvalitě jejího mateřství, tedy potažmo i na dítěti. Zvláště zajímavý byl popis vztahu s partnerem – partneři, jak se zdá, přicházejí a odcházejí, ale nedokáží respondentku ani dítě pořádně zajistit. Během očekávání dítěte by však, podle literatury zabývající se mateřstvím i podle prosté zkušenosti, měl být partner své ženě oporou. S tou se však v příbězích respondentek nesetkáváme, což může plynout z tradičního uspořádání romské rodiny – péči o děti a starost o domácnost zajišťovala matka. Otec by měl zajistit rodinu po finanční stránce, ale ani k tomu často nedochází. Obzvlášť matky M. a I. zůstaly nezajištěné a musely se spolehnout na pomoc své rodiny či na své vlastní prostředky. Přesto je ale i pro tyto dvě respondentky partner důležitým tématem, bohužel však často spojovaným spíše s problematickým chováním, které matkám život ještě více znesnadnilo.

Jak bylo již řečeno, současná romská rodina bývá označována za matrifokální, tedy právě ženy – matky a babičky – jsou ty, které rodinu řídí a obstarávají domácnost. Další osobou těšící se zvláštní důležitosti je tedy babička dítěte. V rodinách respondentek hraje důležitou roli. Je jim oporou, rádcem, ale také kritikem. Zvláště v případě matky L. (ale do jisté míry i v případě matky H.) přebírá za svou dceru péči o domácnost a má hlavní slovo ve výchově dětí. Jelikož partner matky ve výchově v podstatě absenteje, toto prázdné místo

zaplňuje právě babička dítěte. Babička své dceři pomáhá. Jelikož se navíc jedná o poměrně mladé matky (kromě matky I. všechny otěhotněly před dosažením dospělosti), je tu její role možná opodstatněna i věkem dcery.

V souvislosti s těhotenstvím jsem vyslovila několik otázek. Jakto, že došlo k nečekanému těhotenství – je to způsobeno nepříznivými vlivy prostředí, anebo neschopností naplánovat si život? Respondentky popisovaly, že měly děti příliš brzy a že se kvůli nim ani nevyučily – to se zračilo především v přáních, která byla spojená s jejich dětmi. Proč tedy otěhotněly? Neznají způsoby, jak těhotenství předejít? Či jim něco brání v tom, aby tyto prostředky použily? Zdá se, že nad tím dotázané matky takto neuvažovaly. Otázka těhotenství byla řešena až posléze, po tom, co skutečně nastalo. Nabízelo se řešení uměle těhotenství přerušit. K tomu byly ve třech případech dokonce respondentky vyzývány svými vlastními matkami. (U matky I. bylo navíc alternativou odložit dítě do náhradní rodinné péče.) Nakonec se však všechny děti narodily. V pozdějších těhotenstvích tomu tak nebylo, matky I. a L. uvádějí zkušenost s potratem – matka I. jej má za sebou, matka L. se pro něj rozhoduje.

Doba těhotenství tedy byla pro respondentky dobou rozvažování, srovnávání se s očekávanou rolí i postojí osob, které stály okolo ní. Nedá se říct, že by toto období bylo prožíváno jako krásné očekávání narození potomka, jak plyne např. z označování dítěte v době těhotenství. Domnívám se ale, že respondentky, i uprostřed všech těžkostí, prožívaly krásné okamžiky, třebaže o nich nebylo mnoho řečeno.

Přichází narození dítěte, které souvisí s velikou vnitřní změnou. Respondentky popisují, jak se jim život obrátil naruby a dítě se pro ně stalo smyslem a naplněním života. Je až překvapující změna postojů k dítěti, které bylo před narozením vnímáno poněkud neosobně, někdy dokonce jen jako nepříjemná zátěž.

Mateřství s sebou přináší nové zážitky, novou životní roli, která naplňuje život matky pozitivními emocemi. Není divu, když je matka aspoň zpočátku do svého mateřství plně ponořena a to ji cele naplňuje. A o to víc to mohly prožívat respondentky, protože právě mateřství je pro ně nejspíše tou největší „kariérou“ jejich života. To souvisí s pojetím dítěte v romské komunitě, v níž je chápáno jako bohatství.

Mateřství k sobě váže také povinnosti. K závazkům, které mateřství přináší, se stavěly respondentky poměrně otevřeně. Podle výpovědí jim péče o dítě nedělala problémy. Zamýšlela jsem se nad tím, co je skryto za tímto tvrzením. Jak moc pravdivě vypovídaly, a jak moc měla jejich tvrzení vyvolat dojem neomylné mateřské role. Další kladenou otázkou bylo, co vůbec pro ně standard péče o dítě znamená. Uváděla jsem námitky, které,

alespoň v očích majoritní populace, upozorňují na některé problémy ve výchově (pozastavovala jsem se např. nad přemírou sladkostí, které matka T. dávala své dceři).

Respondentky neudávaly, že by pociťovaly jiná omezení plynoucí z jejich mateřství. Domnívám se, že mateřství se stalo náplní jejich života, a to nejen v tom smyslu, že se mu zcela oddaly, ale také v tom, že jim stvrdilo hodnotu jejich života. Dítě je do jisté míry matčinou budoucností, a proto není takový problém vzdát se svobody, aby se matka mohla dítěti věnovat. Žena, jak zmiňuje literatura o tradiční romské rodině, má být především správnou matkou. Pokud tuto roli naplní, je dobrou ženou a přibude jí na vážnosti. Navíc se u respondentek nesetkáváme s tím, že by měly nenaplněné touhy např. po cestování či kariéře.

Zamýšlela jsem se také nad výchovnými postupy, které matky používají. Byla zmíněna jistá nedůslednost spojená především s nedodržováním denního režimu. Nedůslednost a absence jasných hranic se může projevit na dítěti mimo jiné tím, že může mít problém s hranicemi, které mu staví později společnost – jak ve škole, tak v práci i jinde. Navíc, osobní příklad matky, která sama neukončila vzdělání a v jistém smyslu selhala (ačkoliv se selhání po devíti měsících proměnilo v krásný čas s malým dítětem), není pro její potomky příliš vhodný. Ačkoliv takto to nemusí být vnímáno ani samotnými matkami, natož jejich dětmi, mnoho vzorců chování a postojů se na děti přenáší. Volnější výchova tak může znamenat i menší kontrolu nad svými dětmi, a tak, když se pak dostanou do produktivního věku, nic jim nebrání, aby zopakovaly to, co již udělaly jejich matky. Respondentky sice vyjádřily přání, aby jejich děti nebyly jako ony, nicméně nedůslednost spojená s vlastním osobním příkladem může hrát v neprospěch deklarovaných přání.

Nerada bych označila výchovu dotázaných matek za nevhodnou. Domnívám se, že jsou milujícími matkami, navzdory tomu, jaké těžkosti prožívaly a prožívají. U některých sice pokládám jejich výchovu za ne zcela vyhovující (především u matky M., a to hlavně kvůli výpovědím zaměstnanců zařízení, v němž v době rozhovoru přebývala). Domnívám se však, že model mateřství, se kterým jsem se u respondentek setkala, je funkční, ačkoliv se trochu odlišuje od majoritního pohledu, a pokud se matky nedostávají do příliš složité a tísnivé situace, může rodina (myšleno matka, její dítě a případně babička či partner) fungovat relativně v pořádku. Problém nastává, když se má taková rodina přizpůsobit naší společnosti, která klade jiné nároky. Romští občané jsou stále nahlíženi očima většinové společnosti negativně, hraje zde roli i mnoho předsudků, které stále u majority panují. Takže i samotný vstup do společnosti je problémový. Navíc, pokud jsou matky nevzdělané, mají daleko méně příležitostí k získání lepšího zaměstnání, jsou ochromeny i ve styku

s úřady a jinými institucemi. Střet se později projeví i v kontaktu se školou – matky nemohou být dětem v učení dostatečnou oporou, pokud jsou samy nevzdělané. A nedůslednost ve výchově může znamenat nepříznivost nárokům společnosti.

A tak mohou být romské matky, ač velmi milující své děti, jež pro ně znamenají často vše, majoritou nahlíženy jako nevyhovující. S tím jsem se ostatně sama setkávala velmi často při prezentování tématu své diplomové práce, a to i mezi svými přáteli a známými, a také již dříve, když jsem líčila své zkušenosti s prací s Romy v Bulharsku. Opovržení touto minoritou, kterou ale lidé neromského původu pořádně neznají, je tristní. Ani jedna z respondentek to však nezmiňovala jako zatěžující okolnost.

Tato práce si kladla za cíl poznat blíže život mladých romských matek. Domnívám se, že práce tento úkol splnila. Díky příběhům pěti respondentek jsem si prohloubila představu o romských matkách, ale i o mateřství obecně. Myslím si, že spolupráce s romskými matkami je velice důležitá, a to i v oblastech, kde se primárně zabýváme jejich dětmi, tedy např. ve školství. Způsob, jakým by spolupráce měla probíhat, je především získání důvěry. Jelikož respondentky vypovídaly, že dítě je pro ně smysl života, a zároveň, že péče o něj byla pro ně maličkostí, nebylo by dobré tyto představy (ať už matkou opravdu vnímané, anebo vykonstruované za účelem demonstrace svých mateřských dovedností) bořit, ale spíše na nich stavět. Neoznačovat matky za ty, které děti neumí vychovávat, ale naopak se spolu s nimi zamýšlet nad výchovou dětí a dalšími aspekty života.

Jak jsem se ale již přesvědčila během své dobrovolné služby v Bulharsku, je práce s Romy dlouhodobá, je třeba se jim systematicky věnovat po generace. Nelze docílit převratných změn rychle, stejně jako je náročné změnit spíše negativní smýšlení majority o Romech.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

BALVÍN, Jaroslav. *Romové a zvláštní školy: sborník z 10. setkání Hnutí R v Ostravě: [16.-17. 1. 1998]*. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1997, 189 s. ISBN 80-902149-6-7.

BARNARD, Kathryn E. a JoAnne E. SOLCHANY. *Mothering*. In: BORNSTEIN, Marc, H. *Handbook of Parenting. Volume 3: Being and Becoming a Parent*. London: National Institute of Child Health and Human Development, Lawrence Erlbaum Associates, 2002. s. 3-22, ISBN 0-8058-3780-9.

BELSKY, Jay a Naomi BARENDs. *Personality and Parenting*. In: BORNSTEIN, Marc, H. *Handbook of Parenting. Volume 3: Being and Becoming a Parent*. London: National Institute of Child Health and Human Development, Lawrence Erlbaum Associates, 2002. s. 415-434. ISBN 0-8058-3780-9

BOWLBY, John. *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, 356 s. ISBN 978-80-7367-670-4.

BUDILOVÁ, Lenka a Marek JAKOUBEK. *Cikánská rodina a příbuzenství*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Dryada, 2007, 207 s. ISBN 978-80-87025-11-6.

Cíle a způsoby poskytování služeb: Amaro Khamoro. Olomouc: Charita Olomouc, 2014.

CORTER, Carl M. a Alison S. FLEMING, *Psychobiology of Maternal Behaviour in Human Beings*. In: BORNSTEIN, Marc H. *Handbook of Parenting. Volume 2: Biology and Ecology of Parenting*. London: National Institute of Child Health and Human Development, Lawrence Erlbaum Associates, 2002. s. . ISBN 0-8058-3779-5

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 1. vyd. Praha: Institut soc. vztahů, 1995. 127 s. ISBN 80- 85866-12-9.

ČERMÁKOVÁ, Jarmila H. *Legendy balady a romance národů*. Praha: Velká ohrada, 2001. 118 s. 80-239-3207-1.

DAVIDOVÁ, Eva. *Bez kolíb a šiatrov*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1965. 195 s.

DAVIDOVÁ, Eva. *Způsob života a kultura: Změny ve hmotné kultuře Romů - bydlení, strava*. in: JAŘABOVÁ, Zdeňka a kol. *Černobílý život*. Praha: Gallery, 2000. s. 79-90. ISBN 80-86010-37-6

DEMICK, Jack. *Stages of Parental Development*. In: BORNSTEIN, Marc H. *Handbook of Parenting. Volume 3: Being and Becoming a Parent*. London: National Institute of Child Health and Human Development, Lawrence Erlbaum Associates, 2002. s. 389-413. ISBN 0-8058-3780-9.

DŘÍMAL, Filip. *Dětství v romské rodině*. In: NOSÁL, Igor. *Obrazy dětství v dnešní české společnosti: Studie ze sociologie dětství*. Brno: Barrister & Principal, 2004. s. 53-78, 25 s. ISBN 80-86598-80-2.

ERIKSON, Erik H. *Osm věků člověka*. Praha: Propsy, 1996.

FRANKL, Viktor. E. *Lékařská péče o duši: Základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno, Cesta: 1996. 237 s. ISBN 80-7295-085-1.

FRASER, Angus M. *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 374 s. ISBN 80-7106-212-X.

FROMM, Erich. *Umění milovat*. 6. vyd. Praha: Český klub, 2010. 125 s. ISBN 978-80-86922-32-4.

GLASER, Barney G. a Anselm L. STRAUSS. *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. 1. vyd. Chicago: Aldine publishing company, 1967, x, 271 s. ISBN 0-202-30260-1.

GRIETENS, Hans a Walter HELLINCKX. *Predicting Disturbed Parental Awareness in Mothers with Newborn Infant: Test of a Theoretical Model*. *Infant and Child Development*. 2003, no. 12, s. 117-128.

HADJ MOUSSOVÁ, Zuzana. *Teoretický pohled na problematiku sociokulturně znevýhodněných žáků*. In: BITTNEROVÁ, Dana. (ed.): *Vzdělávací potřeby sociokulturně znevýhodněných*. Praha: Ermat, 2009, s. 24-76, ISBN 978-80-87178-06-5.

HÁJKOVÁ, Markéta. *Postavení a výchova romských dětí*. In: *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Vyd. 1. Editor Tatjana Šišková. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9.

HALL, Calvin S. *Psychológia osobnosti: úvod do teórií osobnosti*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1999, 510 s. ISBN 80-08-03001-1.

HARTL, Pavel. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. 311 s. ISBN 80-7178-303-1.

HAVRÁNKOVÁ, Olga. *Krizové situace v životě ženy*. In: VODÁČKOVÁ, Daniela. *Krizová intervence*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012, 543 s. ISBN 978-80-262-0212-7.

HEINICKE, Christoph. *The Transition to Parenting*. In: BORNSTEIN, Marc H. *Handbook of Parenting. Volume 3: Being and Becoming a Parent*. London: National Institute of Child Health and Human Development, Lawrence Erlbaum Associates, 2002. s. 363-388, ISBN 0-8058-3780-9.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. (eds). *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. 414 s., ISBN 80-86898-76-8.

HOLOMEK, Karel. *Současnost: Postavení Romů ve společnosti*. In: JAŘABOVÁ, Zdeňka a kol. *Černobílý život*. Praha: Gallery, 2000. s. 157-172. ISBN 80-86010-37-6

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Šaj pes dovakeras: Můžeme se domluvit*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 2002. 129 s. ISBN 8024404966.

JEŽKOVÁ, Zuzana. *O nevhodných přístupech v rodičovské výchově, psychickém násilí a jeho vlivu na vývoj dítěte* [online]. 2012 [cit. 27.2.2015]. Dostupné z: http://www.evalabusova.cz/clanky/nevhodne_formy.php.

KALEJA, Martin a Jan KNEJP. *Mluvme o Romech*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009. ISBN 978-80-7368-708-3.

KAMENICKÁ, Veronika. *Obraz matky v romské písni*. In: Romano džaniben 96/1-2. ISSN 1210-8545.

KATRŇÁK, Tomáš. *Spříznění volbou? Homogamie a heterogamie manželských párů v České republice*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 240 s. ISBN 978-80-86429-98-4.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie pocitů štěstí: současný stav poznání*. Praha: Grada, 2013. 136 s. ISBN 978-80-247-4436-0.

LÁBUSOVÁ, Eva. *Mít či nemít děti?* [online]. In: Osobní rozvoj, 2013 [cit. 17. 2. 2015]. Dostupný z: <http://www.evalabusova.cz/clanky/mit.php>.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.

LÁZNIČKOVÁ, Ilona. *Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje*. in *Romové - O Roma: Tradice a současnost. = Angodes the akának*. Brno: Moravské zemské muzeum: Muzeum romské kultury, 1999. 90 s. ISBN 80-7028-141-3, s. 53-57
Dostupný z: <http://biblio.hiu.cas.cz/documents/99129>.

MANN, Arne B. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001. 48 s. ISBN 80-7168-762-6.

MATĚJČEK, Zdeněk, POKORNÁ, Marie a Petr KARGER. *Rodičům na nejhezčí cestu*. Jinočany: H+H, 2004. 189 s. ISBN 80-7319-023-0.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál, 1994. 108 s. ISBN-13 978-80-7367-504-2.

MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 1999. 251 s. ISBN 80-85850-75-3.

MURPHY, Robert F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 268 s. ISBN 80-86429-25-3.

NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti: Jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 224 s. Výzkumné zprávy. ISBN 80-7178-741-8.

Neměla jsem čas na rozmyšlenou [online]. [cit. 28. 2. 2015] Dostupné z: <http://popotratu.cz/?q=node/29>.

NERUDOVÁ, Liliana. *Volba partnera a manželská spokojenost z pohledu teorie podobnosti, teorie komplementarity a mocenských vztahů v rodině* [online]. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno, MUNI, 1986 [cit. 16. 2. 2015]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/111707/G_Sociologica_30-1986-1_7.pdf?sequence=1.

NICHOLS, Michael P. *Jak se přestat hádat s dětmi*. Praha: Návrat domů, 2005. 244 s. ISBN 8072551183.

PAPOUŠEK, Hanuš a Mechthild PAPOUŠEK. *Intuitive Parenting*. In: BORNSTEIN, Marc H. *Handbook of Parenting. Volume 2: Biology and Ecology of Parenting*. London: National Institute of Child Health and Human Development, Lawrence Erlbaum Associates, 2002. s. 183-206. ISBN 0-8058-3779-5.

POLÁKOVÁ, Jana. *Romská rodina – základní normy chování, principy výchovy, specifika komunikace* [online]. 29 s. Studijní text z FF UK [cit. 14. 2. 2015]. Dostupný z: http://uisk.ff.cuni.cz/dwn/1003/18114cs_CZ_JIP%20-%20romsk%C3%A1%20rodina.pdf.

PROUZOVÁ, Kateřina. *Tolerantní výchova ničí dětem hodnoty, jsou nezvladatelné, zlé a ničeho si neváží* [online] [cit. 12. 2. 2015]. Dostupný z: http://www.rozhlas.cz/pardubice/radioporadna/_zprava/tolerantni-vychova-nici-detem-hodnoty-jsou-nezvladatelne-zle-a-niceho-si-nevazi--1464809.

RAPHAEL-LEFF, Joanne. *Healthy maternal ambivalence* [online]. Studies in the Maternal 2 (1) 2010 [cit. 28. 2. 2015]. Dostupný z: www.mamsie.bbk.ac.uk/documents/raphael-leff.pdf.

RUBIN, Reva. *Maternal identity and maternal experience*. New York: Springer, 1984. 242 s. ISBN-10 08261405 ISBN-13 978-082614-002.

ROUS, Jiří. *Práce s romskou mládeží v církvi*. In: *Práce s romskou mládeží: odborný seminář*. Praha: Salesiánská provincie Praha - odbor pastorační mládeže 2001.

RYBÁŘ, Radovan. *Společenské soužití s národnostními menšinami (Romové)*. Brno: CERM, 2000. 28 s. ISBN 80-7204-143-6.

ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 149 s. ISBN 80-7178-410-9.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: vývojová psychologie*. Vyd. 3., přeprac. Praha: Portál, 2014, 392 s. ISBN 978-80-262-0772-6.

SAINT-EXUPÉRY, Antoine de. *Piloto De Guerra* [online]. [cit. 1. 4. 2015]. Dostupný z: http://www.medellindigital.gov.co/Mediateca/repositorio%20de%20recursos/Saint-Exup%C3%A9ry,%20Antoine%20De/Exupery_Saint%20De%20Antoine-Piloto%20De%20Guerra.pdf.

SAMKOVÁ, Klára. *Romská otázka: Psychologické důvody sociálního vyloučení Romů*. Praha: Blinkr, 2011. 74 s. ISBN 978-80-87579-03-9.

SIKOROVÁ, Lucie a Jana ZÁVĚŠICKÁ. *Přístup romských a neromských matek k péči o novorozence* [online]. In: *Pediatric pro praxi*, 2012; 13(5): s. 342–344 [cit. 2. 3. 2015]. Dostupný z: <http://www.pediatricpropraxi.cz/pdfs/ped/2012/05/14.pdf>.

SILVERMAN, David. *Jako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar, 2005. 328 s. ISBN 80-551-0904-4.

SMITH, Peter K. a Linda M. DREW. *Grandparenthood*. In: BORNSTEIN, Marc H. *Handbook of Parenting. Volume 3: Being and Becoming a Parent*. London: National Institute of Child Health and Human Development, Lawrence Erlbaum Associates, 2002. s. 141-172, ISBN 0-8058-3780-9.

SPITZ, Rene. *Hospitalism: An Inquiry Into the Genesis of Psychiatric Conditions in Early Childhood*. In: *Psychoanalytic Study of the Child*, 1945. s. 53-74.

SPRADLEY, James. P. *The Ethnographic interview*. Holt, Rinehald and Winston, 1979. 247 s. ISBN 0-0304-4496-9.

STRAUSS, Anselm L. a Juliet M. CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1. vyd. Překlad Stanislav Ježek. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999, vi, 196 s. SCAN, sv. 2. ISBN 808583460x.

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě: Vývoj a výchova od početí do tří let*. Praha: Grada, 2003. 97 s. ISBN 80-247-0552-4.

Tradiční romská společnost, příčiny a důsledky jejího rozpadu [online]. Informace pro učitele. Projekt Varianty, Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., 2002 [cit. 10. 2. 2015]. Dostupný z: <http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly/b02romove/08.pdf>.

UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007. 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1.

UZEL, Radim. *Antikoncepce a potraty v ČR a ve světě* [online]. Praha: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu. In *Interní medicína pro praxi*, 8, 2002 [cit. 1. 3. 2015]. Dostupné z <http://www.internimedicina.cz/pdfs/int/2002/08/14.pdf>.

VANČÁKOVÁ, Martina. *Historie Romů* [online]. In: *Romské děti žijící mimo vlastní rodinu*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2007 [cit. 17. 2. 2015]. Dostupný z: http://www.adopce.com/_files/adopce-a095ec6f337c3c9232f373f19a1909f5/stredisko-nahradni-rodinne-pece-romske-deti-zijici-mimo-vlastni-rodinu.pdf.

WINNICOTT, Daniel W. *The Child, the Family and the Outside World*. Harmondsworth: Penguins book, 1967. 238 s. ISBN 978-02-016-3268-2.

ŽÍDKOVÁ, Zdeňka. *Vliv antikoncepce na porodnost romských žen*. Ostrava, 2010. Bakalářská práce. Ostravská Univerzita v Ostravě. Lékařská fakulta.

ŽLNAYOVÁ, Eva. *Postavení a úloha ženy-matky a muže-otce v rómskej rodine*. In: *Romano džaniben* 96/1-2. ISSN 1210-8545.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 – Souvislost mezi dvěma základními kategoriemi	41
Obrázek 2 – Matka a osoby, které na ni nejvíce působí	43
Obrázek 3 – Způsobující činitelé a jejich vzájemné vlivy	44
Obrázek 4 – Schéma popisující základní rozdělení kategorie	64
Obrázek 5 – Dítě jako smysl života	73
Obrázek 6 – Přesun nenaplněných matčiných plánů na dítě	76

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1. – Přehled primárních kódů	105
Příloha č. 2. – Postup při primárním kódování	107
Příloha č. 3. – Přehled sekundárních kódů	108
Příloha č. 4. – Úryvky rozhovorů	110

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA Č. 1. – PŘEHLED PRIMÁRNÍCH KÓDŮ

Mateřství (M) – Je významově nejobsáhlejší primární kód. Zahrnuje mnoho drobných aspektů, které jsem si definovala a později opatřila kódy a našla další. Jedná se jednak o to, jak matka popisuje, jak se stala matkou. Obsahuje různé postoje k mateřství – nejprve k plodu a později k dítěti. Dále obsahuje emoce spojené s narozením dítěte. Velkou oblastí je popis běžných úkonů, rozvrhu dne, dalších všednodenních témat, radostí a těžkostí s dětmi. Obsahuje i témata zasahující do oblasti přání a představ o budoucnosti svých dětí a svého mateřství. Také témata týkající se především matky samotné, v nichž hodnotí svůj život z pohledu mateřství, či si mateřstvím potvrzuje svou identitu. Další z oblastí je mateřská zodpovědnost a péče o dítě, a příprava na jeho příchod.

Těhotenství (T) – Úzce souvisí s (M), je vlastně jeho součástí. Nechávám ho však samostatně proto, že je natolik obsáhlý a zajímavý, že při primárním kódování bylo potřeba ho oddělit od (M), který sám o sobě je nejrozmanitější a nejobsáhlejší ze všech primárních kódů. Přesto jsem toto důležité období života matky vydělila zvlášť. Zajímal mě jak prostý popis průběhu těhotenství, tak popis emocí s ním spojených – ať už se samotným těhotenstvím anebo s jeho zjištěním. Některé sekundární kódy jsou totožné s těmi, které jsem již používala v případě mateřství – jedná se o postoj k plodu a způsob přemýšlení o něm. Pod dalšími kódy jsem zaznamenávala postoje k těhotenství jakožto k prostředku udržení vztahu s partnerem, a dále představy o tom, jak by mělo těhotenství správně probíhat, především co se týče postojů rodiny a partnera.

Interakce (I) – Jelikož jsem byla svědkem mnohých interakcí matky s dítětem (případně jiných členů rodiny), vyčlenila jsem jim zvláštní kód. Od ostatních se liší svou formou, mateřství se v nich projevuje přímo. Pro tyto posbírané interakce, rozhovory i neverbální komunikaci, jsem nezaváděla žádné sekundární kódy a používám pro ně kódy z jiných kategorií, je-li to nutné.

Původní rodina (R) – Tento kód zahrnuje vše, co se týká primární rodiny respondentek. Rodina, ze které člověk pochází, výrazně formuje jeho budoucí rodičovské chování. Nejinak je tomu u Romů, primární rodina má veliký vliv a zvláště pak role matky respondentek byla velice významná ve všech rozhovorech. V této kategorii jsem se zaměřila na emoce ze strany rodiny či k ní se vztahující, na téma rodinné soudržnosti, vzájemné pomo-

ci a naopak odpoutání se od rodiny. Dále mne zajímaly problematické stránky rodiny – nevyhovující jednání jejích členů, nemoci anebo rozkoly v rodině. Velice výrazně se objevuje již zmíněná matka respondentky, tj. babička dítěte, a v rozhovoru jsou občas zmiňované i vzpomínky na dětství či mládí respondentky.

Osobnost matky (O) – Tento primární kód zkoumá problematiku z pohledu osobnosti matky. Týká se jejího života, plánů, které v minulosti měla, a které nevyšly – například vzdělání; dále plánů, které má, pocitů a potřeb osobní svobody, samostatnosti, vědomí vlastní zodpovědnosti a smyslu svého života.

Partner (P) – Úryvky označené tímto kódem se týkají partnera matky. Někdy se jedná o různé partnery – otce dítěte, současného partnera atp. Jelikož partner je velice důležitá role v životě ženy a někdy má dokonce výsadní postavení. Partner je objektem lásky, kvůli kterému je žena schopna opustit rodinu, ale také zdrojem problémů a nesvárů.

Obecné názory (Ob) – Obecné názory se týkají představ o tom, jak by správně měly matky žít a vychovávat své děti, či obecně o tom, jaký by svět měl být. Často v sobě obsahují odsuzující postoje vzhledem k ostatním matkám, které mohou fungovat k obhájení vlastního správného jednání a zdůraznění toho, že respondentka sama dělá vše tak, jak má.

Situační proměnné (S) – Vycházela jsem z toho, že situační proměnné ovlivňují mateřství respondentek a jeho prožívání. Ač je samozřejmě mnoho faktorů, které situaci ovlivňují pozitivně, svou pozornost jsem zaměřila pouze na ty problematické. Jsou to problémy ve vztahu s partnerem, rozkoly v rodině, ekonomická situace, zdravotní stav, či problémy s návykovými látkami. Ve vyprávění respondentek se objevilo poměrně velké množství těchto negativních situačních proměnných a je jistě zajímavé prozkoumat je blíže, jakožto i jejich dopad na matku a její mateřství.

PŘÍLOHA Č. 2. – POSTUP PŘI PRIMÁRNÍM KÓDOVÁNÍ

Zde uvádím pro příklad postup primárního kódování. Máme následující úryvek textu (z rozhovoru s matkou H.):

„Máma tady zůstala s bráchou sama a brácha byl malej, máma na tom byla psychicky špatně, že jo, ta to prostě neunesla, zhroutila se a já jsem tím pádem nenastoupila do školy, protože jsem si říkala, že musím jako pomáhat doma, že jo. No a proto jsem pak zblblá, protože už jsem... už jsem neměla jako ty plány, všechno se mi zkazilo, tak jsem zblblá, začala jsem s holkama chodit na diskotéky, no... seznámila jsem se jako... s ním... no ani nevím jak to bylo a... no vlastně, mámě to dlouho trvalo, než se z toho dostala, že jo, tak jsme to měli těžký s penězma, se vším, prostě jo, finančně, prostě tak všelijak jsme to měli špatně... a já jsem to řešila jako tím, že jsem chodila s holkama ven, že jsem na to nechtěla myslet, potom jsem zblblá prostě, první kluk, první blbost...“

Tomuto úryvku jsem přisoudila 4 primární kódy, které se tu prolínají:

- (R) – Důvodem pro označení bylo to, že se v textu objevuje rodina. Popisuje těžkou rodinnou situaci, které respondentka chtěla doma ulehčit.
- (S) – Situační činitelé jsou poměrně zřejmé – měli to „těžký s penězma“, „máma zůstala s bráchou sama“ atp.
- (P) – Text hovoří také o partnerovi, a to ve dvou částech. „tak jsem zblblá, začala jsem s holkama chodit na diskotéky, no... seznámila jsem se jako... s ním... no ani nevím jak to bylo a...“ a „...a já jsem to řešila jako tím, že jsem chodila s holkama ven, že jsem na to nechtěla myslet, potom jsem zblblá prostě, první kluk, první blbost...“
- (O) – Respondentka zde hovoří o svých plánech, které se pokazily. Označuji tedy i tímto kódem.

PŘÍLOHA Č. 3. – PŘEHLED SEKUNDÁRNÍCH KÓDŮ

<i>Primární kód:</i>	<i>Sekundární kód:</i>	<i>Definice sekundárního kódu:</i>
Mateřství:	ADOP	Před narozením dítěte přemýšlejí o adopci či o potratu. Většinou v souvislosti s nečekaným těhotenstvím
	BUD	Plány do budoucna vzhledem k rodině - ne přání, ale např. počet dětí atp.
	EGOCHVÁ	Matka je hrdá na své děti a prostřednictvím poukazování na jejich dovednosti, vychování atp. chválí sebe samou
	EGOKRI	Kritika sebe
	EMO	Emoce zmiňované v souvislosti s narozením dítěte
	CHVÁ	Matka chválí v rozhovoru své děti
	MÁBÝT	Názor na to, jak to má být
	PÉČE	Příprava na narození dítěte a péče o dítě
	POP	Popis reálií ne tolik důležitých pro výzkum
	POPOR	Popisuje první reakci na narození dítěte
	POP-PLU	Užívání plurálu v popisu
	POR	Popisuje porod
	PŘÁ	Přání do budoucna týkající se dětí
	RADO	Čím vám dělají děti radost?
	SMYSL	Vidění smyslu života v mateřství
	TÁTA	Zmínka o tom, jak se má starat, podle matčiných představ, otec o dítě
	TĚŽKÉ	Co je a co bylo na péči o děti těžké?
	TO	Označují v řeči plod jako "to".
	VŠED	Popis všednodenních aktivit - harmonogram dne, jeho náplň atp.
	VÝCHO	Výchovné interakce a názory na výchovu
	ZODP	Matka popisuje svou mateřskou zodpovědnost za dítě přímo či nepřímo
Těhotenství:	ADOP	Před narozením dítěte přemýšlejí o adopci či o potratu. Většinou v souvislosti s nečekaným těhotenstvím.
	POP	Popis průběhu těhotenství
	PŘEDSTAVY	Představy o tom, jak by to mělo během těhotenství vypadat.
	TĚ-EMO	Emoce během těhotenství
	TĚ-ZAMI	Těhotenství souvisí se zamilováním
	TO	Označují v řeči plod jako "to".
Původní rodina:	EMO	Emoce ze strany rodiny či k rodině
	KDYSI	Maminka vypráví o své vlastní rodině
	MÁMA	Roli hraje matka - babička.
	MÁMA+	Také ve výchovných interakcích, kdy se babička projevuje. Často rozhoduje za svou dceru
	NEM	Nemoc v rodině
	POM	Rodina si navzájem pomáhá v těžkých chvílích
	PRO	Členové rodiny způsobují rodině problém
	ROZ	Rozkol - rozpad rodiny, konflikt

	SAMOS	Osamostatnění se od rodiny
	SOUDR	Rodinná soudržnost, je jim spolu pěkně
Osobnost matky:	BUD	Plány do budoucna vzhledem k rodině - ne přání, ale např. počet dětí atp.
	KAMAR	Mluví o svých přátelích
	PLÁ-	Plány, které zkrachovaly
	PLÁ+	Plány do budoucna s dětmi - to, co se jí nepovedlo.
	PŘÁ	Přání do budoucnosti
	RADO	Radost z dětí
	SAMOS	Mluví o osamostatnění se
	SMYSL	Vidění smyslu života v mateřství
	SVO	Hovoří o svobodě
	ŠKO	Mluví o škole, o vzdělání...
	ZMĚ	Reflektuje svou osobnostní změnu
	ZODP	Cítí zodpovědnost, mluví o ní
Partner:	FET	Partner fetuje
	KONF	Otevřený konflikt s partnerem
	POCH	Chválí svého partnera
	PRO	Problémový partner
	PROTI	Matka se vyjadřuje proti mužům (nepotřebuje je v životě atp.)
	STA	Matka popisuje, jak se partner se stará (či staral) o ni a o dítě
	ZAMI	Matka je zamilovaná a jedná podle toho
	ZAMI-	Zamilování opadá
	ZKLA	Zklamání z partnera
Obecné názory:	PENÍZE	Mluví o tom, jak by se mělo hospodařit s penězi
	POČET	Jaký je dobrý počet dětí
	PŘIRO	Co je mateřství přirozené
	ROM	Odsuzuje ostatní Romky
	SOUD	Posuzuje a odsuzuje ostatní
	VĚK	V jakém věku je dobré mít děti
Situační proměnné:	BYDL	Problémy s bydlením
	FET	Problém s návykovými látkami
	FINA	Problémy s financemi
	NEM	Nemoc či smrt významné osoby
	PRÁCE	Problém s prací – není anebo je nevyhovující
	PRO	Problém s partnerem
	ROZ	Rozvod či konflikt v rodině

PŘÍLOHA Č. 4. – ÚRYVKY ROZHOVORŮ

Následující úryvky jsou seřazeny podle abecedního pořadí značky, která jim přísluší. Připomínám, že značka se skládá ze tří částí - první je označení primárního kódu, druhé je písmeno označující konkrétní matku a třetí je pořadové číslo úryvku v příslušném rozhovoru označeného daným primárním kódem.

V úryvcích textu je tučně vyznačeno, co jsem říkala já. Ostatní text je označen podle toho, kdo ho říká. První sloupec obsahuje značky, které umožňují rychlejší orientaci v textu. Druhý sloupec je tvořen úryvky rozhovorů. Ve třetím sloupci jsou sekundární kódy, které jsem příslušným úryvkům přiřadila.

<i>Značka</i>	<i>Úryvek rozhovoru</i>	<i>Sekundární kód</i>
MH01	<i>Vy tedy máte tři děti, tomu Kristiánovi bude sedm... Matka: Kateřině šest a nejmladší... dva. Aha. A Kristián už chodí do školy? Matka: Do školky chodí. Do školky. Bude chodit do školy. Matka: Za půl roku půjde do školy. Spolu půjdou.</i>	POP
MH02	<i>Aha, jo. Aby tam nezlobili spolu (směju se). Matka: Oni jsou hodný. Jo? No tak to je dobrý. (obě se smějeme).</i>	CHVÁ
MH03	<i>No a jaký to bylo, když jste se jako stala maminkou? Ten začátek? Matka: No, tak, v těhotenství jsem se na začátku jsem se toho bála, to každej se toho bojí. Potom jsem se těšila, nemohla jsem se dočkat. A když se narodil, tak to pro mě bylo... takovej pocit jsem ještě nezažila. Prostě něco nádherného. (...) Když jsem porodila a dali mi ho do ruky, tak jsem byla z toho úplně... se mi změnil celej život prostě. Bylo to pro mě něco hezkýho, no.</i>	EMO
MH04	<i>Takže krásný pocit. Matka: Prostě jsou to krásný pocity. Já nevím, já mám radost ze svých dětí, jasné že každej máme starosti, s nima, každej má v životě nějaký problémy, ale... ty děti jsou prostě můj smysl života. Já bych je... nevím. Kdybych je neměla, tak si neumím ani představit ten život, že jo... ani nevím, co bych dělala, kdybych je neměla. Jasné že jsou starosti, je jich hodně, ale... prostě oni jsou můj smysl života. Já to jinak nevidím. (...) I když člověk by jim třeba chtěl dát víc, a nemůže, ale aspoň se snaží aby měly aspoň ten základ, a prostě nevím no... Pro mě děti hodně znamenají. Všechno vlastně. No nevím, co k tomu vlastně ještě mám říct.</i>	EMO, SMYSL
MH05	<i>Říkáte, že se ten život jako hodně změnil? Matka: No, prostě se mi úplně otočil naruby. Já jsem třeba, než jsem neměla děti, že jo, tak jsem nákej, nák moc malý děti nevnímala, třeba že jo. Když měly kamarádky, tak jsem si jako říkala, jsou pěkný, ale že by tam byl nákej cit, to ani moc ne, že jo. Až když jsem se prostě stala jako... mámou, tak jsem poznala, co to je. Jinak do té doby mi to ani nic moc neříkalo.</i>	EMO
MH06	<i>Matka: A hlavně jsme s bráchou dva, jsme tady malý děti neměli, takže já jsem ani nevěděla, že jo, jak to chodí, nebo... co s nima, tak jsem se jako učila, že jo, u Kristiána. Ale jako líbilo se mi to, si nemůžu stěžovat.</i>	PÉČE
MH07	<i>Matka: No, to ona se vlastně bála, jak to všechno zvládnou, a hlavně... bylo to brzo.</i>	EGOKRI
MH08	<i>A co vás vedlo k tomu, že jste si to miminko nechala? To bylo prostě, že jste jako chtěla, si ho nechat? Matka: No já jsem v tu chvíli nevěděla, jestli si ho chci nechat nebo nechci nechat. Ale nedokázala bych, prostě, dát pryč dítě. To radši nechám, nevím. Nevěděla jsem co mě čeká, bála jsem se, říkám, bylo to těžký, ale... nedokázala bych jako vlastně zabít dítě že jo.</i>	ADOP
MH09	<i>A jak to šlo, jako ze začátku, je to tak, že prostě Matka to tak jako má v sobě, že prostě ví, třeba jak pečovat o miminko a... nebo... vám přijde, že se to musí jako hodně nák naučit? Matka: No právě že ne, já jsem se toho jako hodně bála, já</i>	PÉČE

jsem si jako furt četla knížky a všechno, aby bylo všechno dobře, prostě ale... to pak přišlo samo, to bylo jenom jako že každý tři hodiny jíst, přebalit, vykoupat, a takový ty, že jo... tak... potom už to pro mě bylo... jako normální no.

MH10	<u>Matka:</u> Akorát jsem se třeba bála u prvního, že... kdy mu mám dávat jíst, že jo, dopít mlíko a takový, no ale... ono to řák... ňák to šlo prostě... <u>Matka:</u> Samo, ani nevím jak.	PÉČE
MH11	<u>Matka:</u> Já jsem si to ani neuvědomila, protože já jsem prostě žila pro to dítě, pro mě to bylo...já jsem z toho měla jako mě to bylo... radost, jo, jak začal brblat, chodit a... já jsem z toho všeho byla tak vyplácaná, že jsem nevnímala ten svět okolo prostě. To jsem si prostě uvědomila podle všechno když prostě dětem byly tři čtyři, že jo, že jsem si jako říkala, že to bylo brzo... jako nelituju toho, že jo, to už se nedá vzít zpátky, ale... že jsem si jako potom uvědomila, že to na mě bylo moc brzo a že jsem vlastně ještě mohla počkat, že jo. (...) Potom jsem si vlastně už říkala, že jsem přišla vo tohle, vo tohle, jako teď třeba v tuhle chvíli nemůžu jít, že jo, do práce, protože mám ještě ji (ukazuje na nejmladší Natálku, která ji sedí na klíně). Nebo že nemám takovou tu...pro sebe takovej čas, jakej bych měla mít. Třeba vlastně všechn čas se věnuje dětem, domácnosti a že pak člověk na sebe nemá čas a že...pak jenom jako... žijete už jenom pro ty děti, no.	EMO, SMYSL
MH12	<u>Matka:</u> Já jsem si to ani neuvědomila, protože já jsem prostě žila pro to dítě, pro mě to bylo...já jsem z toho měla jako mě to bylo... radost, jo, jak začal brblat, chodit a... já jsem z toho všeho byla tak vyplácaná, že jsem nevnímala ten svět okolo prostě. To jsem si prostě uvědomila podle všechno když prostě dětem byly tři čtyři, že jo, že jsem si jako říkala, že to bylo brzo... jako nelituju toho, že jo, to už se nedá vzít zpátky, ale... že jsem si jako potom uvědomila, že to na mě bylo moc brzo a že jsem vlastně ještě mohla počkat, že jo. (...) Potom jsem si vlastně už říkala, že jsem přišla vo tohle, vo tohle, jako teď třeba v tuhle chvíli nemůžu jít, že jo, do práce, protože mám ještě ji (ukazuje na nejmladší Natálku, která ji sedí na klíně). Nebo že nemám takovou tu...pro sebe takovej čas, jakej bych měla mít. Třeba vlastně všechn čas se věnuje dětem, domácnosti a že pak člověk na sebe nemá čas a že...pak jenom jako... žijete už jenom pro ty děti, no.	EGOKRI
MH13	(konverzace)	POP
MH14	<u>Matka:</u> To voni už dávno neměli plínky, a vona ještě má. Vona nechce na nočník ještě... dneska si řekla, že plínu ne.	CHVÁ
MH15	<u>Matka:</u> Voni s tím choděj po chodbě, tak vona si myslí, že to má na hraní.	POP
MH16	<u>Matka:</u> No tak, ji přijali do školy, že jo... (atp.)	CHVÁ
MH17	<u>Matka:</u> No tak... největší třeba když je vidím, když jsme teď šli na zápis třeba, tak jak jsem viděla, jak jim to tam šlo, tak třeba, jiný to tak nezvládali jako oni, tak třeba tohle mi udělalo radost.	CHVÁ, RADO
MH18	<u>Matka:</u> Zlobit uměj to určitě, to oni uměj zlobit... Ale docela to s nima jde, že jo.	TĚŽKÉ
MH19	<u>Matka:</u> Někdy jo no, někdy už toho mám dost.	TĚŽKÉ
MH20	<u>Matka:</u> Tak jako já, já si říkám, že prostě, já nemám určitou představu, jaký by měly být. Hlavně když se budou mít dobře, vyučej se, to je jedno čímkoliv... hlavně aby je to bavilo, a aby hlavně neudělaly stejnou blbost jako já, aby brzo nezačaly. Já jenom chci od nich, aby se vyučili, že jo, protože to je dneska základ, a aby dělali to, co je baví. Mně nezáleží na tom, co to bude.	EGOKRI, PŘÁ
MH21	<u>Matka:</u> A hlavně aby z nich vyrostli poctiví slušní lidi, aby prostě mi nedělali ostudu, nebo prostě...tady nejde jenom o ostudu, ale aby si jako... poctivě žili. Takhle vám to řeknu. Toho... se bojím, že prostě jednou půjdou s kamarádama, něco ukradne, nebo... tak toho se bojím. Člověk je od toho drží dál, od takových, tak nevím...	PŘÁ, VÝCHO
MH22	<u>Matka:</u> Přímo teď zrovna? Kristiána baví třeba teď jenom hry, ale tak to je kluk, že. Ty auta, pohádky a takový ty věci. Ve školce se jim líbí, zatím, stejně už půjdou do školy. No a Káča a je tak jako pro všechno, ta prostě... ona si ráda maluje, ona je taková že jako, ráda se učí, sama si říká, no, ale... uvidíme až půjdou do školy...	VŠED
MH23	<u>Matka:</u> Tak na hřiště chodíme, s holkama taky, mezi dětma aby byli. Třeba včera jsme byli celej den venku, bylo hezky. Celej den venku. Na zmrzlině jsme byli dva-	VŠED

	<i>krát, na hřišti... celý den venku včera.</i>	
MH24	<i>Matka: Já je dávám v půl sedmý v sedm hodin lehnout. Ale oni stejně než usnou... a poslední dobou usínají pozdě... jak je světlo, tak nechtěj spát a už v sedm jsou vzhůru. V zimě jsou už moc ospalý.</i>	VŠED
MH25	<i>Chtěla byste mít třeba ještě další děti? Matka: ne, ne, stačí (směje se). To je...</i>	BUD
MH26	<i>Matka: Někdy nám tady zamete, vid', no je šikulka. Nebo peřiny ráno jsou srovnávat, vid'.</i>	CHVÁ
MI01	<i>Matka: No, do toho jsem to jako přežila, do toho devátýho měsíce a už jsem byla jako rozhodnutá, že prostě půjde k adopci, s tím, že mamina s tím nesouhlasila, protože mi... jsem byla u doktorky a doktorka mi řekla, že mám 95 procent na to, že to bude mít Downův syndrom, od malička, říkám tak o prostě já to ani vidět nechci, půjde to rovnou k adopci.</i>	ADOP, TO
MI02	<i>Matka: když devátou injekci mi dali, tak mi prostě řekli, že bohužel, že se ta malá asi dusí a že prostě musíme na císaře, říkám, no tak to je teda úžasný, takže oni ho vlastně vyhodili za dveře, mě připravili a během vteřiny jsem byla na sále, malou jsem hned neviděla... a snad nevím jestli večer, já fakt nevím, jo... to jsem byla na jipce, takže vůbec nevím, když už teda mi ji chtěli teda jako ukázat, tak jsem říkala „řeknete mi aspoň co mám, nebo jestli jako žije, nebo prostě ještě jsem nic neviděla.</i>	POR
MI03	<i>Matka: Nic, no tak mi to teda donesli, teď jak měla růžovou čepičku, říkám, a jeje, tak je to teda holčička, říkám a co to je? No holka! No a položili mi ji jako a nic, no. Říkám, už jsem si začala prohlížet, říkám a je aspoň zdravá? Jo je. Tak to je pro mě důležitý. Malička měla chlupatý ouška, prostě kouzelná, úplně prostě princátka, to mi dali do rukou prostě anděla. Jo? Takže jako jsem byla úplně přešťastná, i když jsem měla takový ty poporodní depky, takový ty jako já to nechci, já se o to starat nebudu, já jsem s ní nespala, já jsem ji jenom nakojila odpoledne a vemte si ji, dokrmujte ji, já ji prostě nechci, já se chci vyspat, já ji nechci, prostě jsem ji jako odmítala. No von jako za mnou chodil do nemocnice, s tím že prostě, mě to bylo ukradený, pro mě už bylo důležitý to dítě.</i>	EMO, CHVÁ
MI04	<i>Matka: S tím, že... jsme teda jako spolu žili, ale nějak nám to neklapalo, protože jsme se docela hádali, někdy to bylo hezký, někdy jsme se hádali, a hlavně jsem se moc vo malou nestarala, s tím že prostě říkám - proč já furt se musím starat? Proč já se musím dřít? Ať se dře von. Takže... takže on se o ni staral, s tím, že malička dost jako probřečovala, když už byly teda tři měsíce, tak náh okradl moji mámu, kvůli kreditu, vzal ji ze stolu zlatý náušnice, šel a prodal je, koupil si kredit a mě do zbytku dal, jako že chodí do práce, protože on mi začal i lhát, že chodí do práce, že se dře, protože sem říkala, ta mateřská není pro mě, ta je pro to dítě. Takže já nemůžu kupovat tobě kredity, a já jsem nedávala ani sestře, já jsem ji dávala jenom na elektriku a na plyn. To je asi nákových 2000. Říkám to je malý, ty peníze, to není pro mě. Já jsem si z toho nekoupila ani cigarety.</i>	TÁTA
MI05	<i>Matka: No do toho... do toho vlastně jsem... onemocněla, dostala jsem zápal plic, i malá byla nemocná, jí bylo necelý tři měsíce jí byly, měla zánět průdušek, tak prostě... hned po Vánocích chvíličku, chvíličku, že ještě ani nově rok nebyl, že v tom tejdnu, jak byly Vánoce a Silvestra, tak prostě říkám běž a něco jako měli jít udělat. První jsem to říkala sestře mladší, protože já vlastně ležela, chtěla jsem teda, aby se aspoň staral o malou. No a on že ne, že on tam jde, že on tam jde, tak říkám no tak se sbal a vypadni. Když se nedokážeš o mě a vo malou postarat, tak běž. Říkám, v tom nejhorším nás necháváš?</i>	TÁTA
MI06	<i>Matka: No, no právě, no a na druhou stránku jsem si říkala tak a teď prostě jsem máma, musím se postarat o to dítě sama, pro mě to bylo jako novinka. Jí už teda byly tři měsíce, do toho vlastně jsem měla i špatný mlíko, takže jsem nesměla kojit, takže jenom sunar, takže to byly jenom prachy, takže jsem se tím docela trápila a...</i>	PÉČE
MI07	<i>Matka: No a potom teda... malá teda v noci nespala a já měla takovej... mám do teď takovej pocit, že prostě to dítě porodím já... tak prostě je to moje dítě, já se o to musím postarat, já musím k tomu dítěti vstávat, já s ním musím chodit po doktorrech, prostě nikdo mi nepomáhal, protože jsem tu pomoc ani nechtěla, oni se mi třeba prosili, běž, běž se vyspat, já si vezmu ven. Ne prostě, to je moje dítě, to je</i>	PÉČE, ZODP

moje starost, a to prostě já pro ni dechám, takže... Já jsem se bála, že třeba se jí venku něco stane a prostě kdo jí může víc pomoci, než já? Jo, takže prostě nikdo se mi o ni nestaral, nikam jsem ji nedávala, prostě vůbec, prostě jenom, nonstop spolu. **Žádný hlídání?** *Matka:* Ne, vůbec ne, vůbec ne, i když jsem třeba potřebovala já k doktorovi, tak prostě ta holčička musela jít se mnou.

MI08	<i>Matka:</i> Tak jsem, prostě nák jsme spolu začali, a říkám dobře, tak spolu budeme jenom chodit, teda ale říkám, to nejde, aby si s ní žil, spal a spal i se mnou, to já prostě tohleto neberu. A navíc já jsem mladá, mám malý dítě, a prostě, žádný nemože prostě nemůžu nosit na své vlastní dítě. No...	ZODP
MI09	<i>Matka:</i> My jsme se seznámili v září, nó, takže už jí bylo třináct měsíců, takže nák takhle, že teda u nás jako chodil k nám, malou učil chodit, ale ze začátku malá mu říkala Kájo, protože on to jako nechtěl, aby mu říkala tati, takže mu říkala Kájo, protože ona je docela šikovná, od takových dvanácti měsíci mluvívá, prostě, no...	CHVÁ, TÁTA
MI10	<i>Matka:</i> Na to že mi je pětadvacet let, jako upřímně řečeno, kdybych měla takovýdle rozum teď, takovej, co mám teď, v minulosti, tak tady ani nežiju... nejsem. Ale... jsem na sebe hrdá, protože mám skvělou dceru, mam ji hodně vychovanou, dobře vychovanou, protože na to, že jí jsou tři a půl roku ještě do školky neumí, tak umí počítat, všechny barvy, všechny zvířátka, anglicky se učí, umí anglicky počítat, umí říct svoje jméno anglicky...	EGOCHVÁ CHVÁ
MI11	A jak se jmenuje? <i>Matka:</i> Nelinka. Nelinka? <i>Matka:</i> Jé, to je hezký jméno.	POP
MI12	<i>Matka:</i> Nó, teď vlastně v srpnu jí budou čtyři, v září nastupujeme do školky, ale jako na to, že jí jsou tři a půl roku, je to skvělý dítě, a za to já jsem...	CHVÁ
MI13	A to ji učíš ty, všechny tyhle věci? <i>Matka:</i> No, snažím se. No a plus i moje Matka, jako. Hodně s ní zpíváme, no prostě je úžasná ta holčička, no jako nemít jí, nevím...	CHVÁ
MI14	A je teda zdravá teď? <i>Matka:</i> Ne ne ne, ještě čekáme tu voperaci, měla by být v předškolním věku...	POP
MI15	<i>Matka:</i> Jo, srdíčko, no... a ještě co máme tak jako problém, máme po tom jejím pravým taínkovi máme zděděný špatný vočíčka, takže máme čtyři dioptrie na obou dvouch očích, takže jako jsou to jenom prachy a prachy a prachy...	POP
MI16	<i>Matka:</i> No, to je hrozný, jako. A ona má teda jako silný, ona má opravdu jako kompoty, jo... to nemá ani moje máma, taky nosí brejle, Míša vlastně taky nosil brejle, takže jako... to máme tak, že vlastně nosíme ty brejličky, a máme to srdíčko nemocný.	POP
MI17	<i>Matka:</i> No když ta ženská má to dítě, je to fajn, že ta ženská, když je to správná máma, a nemá dítě jenom kvůli chlapovi, jó, což jako teda já ho neměla, jo, já jsem mezi těma asi deseti, co on prostě žil pro ty svoje děti, tak prostě ten život prostě viděj jinak. Jo? Protože já se třeba jako snažím, já třeba dostávám ještě pořád jako mateřskou, plus do toho mám na bydlení, takže sama jako s malou mám patnáct tisíc, s tím, že třináct tisíc dohromady platím nájem, elektřinu a plyn, no a vlastně ještě plus si vydělávám na poště, uklízím poštu a jeden barák, takže mám nějakých dohromady úplně i s těmadlema financema dohromady jednadvacet tisíc.	EGOCHVÁ
MI18	<i>Matka:</i> Jo? Zaplacený nájem každém měsíc, plyn, elektřinu, to samý. Vodu mám prostě, mám úplně všechno pro to dítě mám, krásnou velkou postel čistou prostě, pro mě je tohleto nejdůležitější, a vim že třeba každá holka tohleto nedělá, jo... prostě pro mě holčička musí být... nemusí být přepychově oblečená, jo? Pro mě je důležitý, že je čistá a že je teple obléknutá, prostě...	EGOCHVÁ MÁBÝT
MI19	<i>Matka:</i> Nó, ale tak já třeba znám hodně holek, anebo prostě jak třeba chodíme na tu sociálku, tam se prostě tady na vosmičce se scházejí prost každé měsíc a co takhle koukám, prostě ty holky jsou třeba mladší, starší, maj třeba víc dětí, než já a... je to prostě hrozný... prostě ta komunikace už mezi nima... nebo prostě to voblíkáni těch dětí prostě, rozčuchaný, prostě špinavý, prostě takový neříkám že jako...	MÁBÝT
MI20	<i>Matka:</i> Neříkám, že jako nejsem cigánka, já to řeknu na rovinu, já neříkám, že nejsem cigánka, já jsem hrdá jako na svoji... na svůj... postavu jako na člověka, jo... ale... mě se romský holky nelíběj, prostě maj špatný názory na život, nechávaj se prostě mlátit od chlapů a prostě viděj jenom ty chlapy, mám prostě zážitky takový, že třeba... že... dát třeba deset dětí do ústavu, protože s tím chlapem není a veme si	MÁBÝT

jinýho a tomu prostě porodí a to dítě prostě zbožňuje, protože on jí zbožňuje, ale to nejde. Ta ženská, jó, ať je to romská holka, ať je to česká holka, to... bůhví jaká, prostě dneska je pro nás nejdůležitější jsou ty děti, jó, prostě, nebo jako nechápu třeba ty ženský že třeba dostanou penízky který prostě patří tomu dítěti na nájem, na elektriku na plyn, aby tomu dítěti protě bylo dobře v tom bytě, takže to prostě dou... házou to třeba do automatu, já to prostě todleto třeba já nechápu. Jo?

ML01	(hovoří o dětech...)	POP
ML02	<u>Babička</u> : Adriano, pojd' sem, Ad'o. (zvýší hlas) Jak nepudeš spát dneska budeš bitá! Takhle budu bacat! Hm! No zlobíš hodně! (rozčileným hlasem)	VÝCHO
ML03	<u>Matka</u> : Tý jsou dva, tamhletý budou čtyři.	POP
ML04	<u>Matka</u> : Tak bych asi ne to, ještě nespíchala. Tak bych nechtěla tak brzo (směje se). Ještě tak za sebou, všechno... (směje se).	EGOKRI
ML05	No, a jaký to pak bylo, když se teda miminko narodilo, tak co třeba první dojmy a tak? <u>Matka</u> : No tak to bylo takový jiný no, bylo to...	EMO
ML06	A pamatujete si třeba... třeba po porodu, když vám ho dali...a tak... <u>Matka</u> : No, bylo to takový hezký, no. To bylo takový... se ani nedá... (směje se)	EMO
ML07	<u>Matka</u> : Jsem byla ještě mladá... že se všechno úplně... Votočilo všechno...	EMO
ML08	Jo... A co taková ta běžná péče o miminko, to šlo samo, nebo... <u>Matka</u> : Jo... To jde tak samo... to maj asi maminky tak ňák v sobě... <u>Matka</u> : Tak vona měla i ségra, takže jsme jako to...	PÉČE
ML09	No, a co vás teď nejvíc těší? Z těch vašich dětí... z čeho máte radost jako u nich? <u>Matka</u> : Tak, ze všeho...	RADO
ML10	A... holky choděj už do školky? <u>Matka</u> : Ne, ještě ne.	POP
ML11	Co je nejtěžší na tom? Co je těžký jako na tom mít prostě děti a tak...? <u>Matka</u> : No, tak ta starost, no, všechno možný. Když jsou nemocný nebo něco.	TĚŽKÉ
ML12	A zase to bylo jako neplánovaný, že to přišlo? <u>Matka</u> : No tak, bylo i nebylo, no ne tak rychle.	POP
ML13	Byly třeba nějaký problémy, nějaké situace, kdy jste třeba nevěděla, co dělat... <u>Matka</u> : nějak hladce to šlo...	PÉČE
ML14	A co byste si přála, aby ty vaše děti dokázaly, aby měly? <u>Matka</u> : No aby dokázaly víc, než já, já jsem se skoro ani nevyučila, tak aby to měly... a aby neměly děti tak brzo, jako já.	PŘÁ
ML15	No a co děláte, když máte čas? Jdete třeba ven?Třeba na hřiště a tak? <u>Matka</u> : No, když je to moc divoký, tak jdem třeba ven...	VŠED
ML16	A vy teda čekáte další miminko? <u>Matka</u> : No já si teda to, radši... protože mít čtyry děti... Týchle je teprve sedm měsíců.	ADOP
ML17	A co rádi dělaj, holky, kromě toho... <u>Matka</u> : Tak kreslej... (chvilě ticha, děti se hrají)	VŠED
ML18	Nežárlily holky, když se narodila malá? <u>Matka</u> : Jo, ze začátku jo.	POP
ML19	<u>Matka</u> : Nedávno byla Sofí miminko... a je jí sedm měsíců.	nezařazené
ML20	<u>Matka</u> : Ono by se to asi změnit nedalo, ale... No, kdyby něco šlo. Změnit. <u>Matka</u> : Ono když to přijde, tak přijde.	PŘÁ
ML21	A v kolik dětí vstávají? (obracím se opět na matku). <u>Matka</u> : Tak v sedm, někdy v osm...Někdy až v deset.	VŠED
ML22	Takže se vyspíte, třeba... nebuděj v noci? <u>Matka</u> : Akorát někdy támlecta. Jenom kvůli dudlíku. Ale... jinak spí...	VŠED
ML23	Hmm... Jako třeba ta, Ád'a, je nejstarší, že? Tak když byla Ád'a malinká, třeba ty první měsíce a tak, bylo to jako vyčerpávající, nebo to šlo? <u>Matka</u> : No tak jako chvilka ne, ale pak už jo... to bylo takový...	POP
ML24	A v kolik choděj spát? <u>Matka</u> : Tak v osm.	VŠED
ML25	Dívaj se na televizi? <u>Matka</u> : Jo. Pohádky, to je jejich.	VŠED
ML26	Čtete jim taky pohádky? <u>Matka</u> : No, to jenom chvíli. Ale oni spíš samy si to vezou a koukaj na obrázky a to, než abych jim to četla.	VŠED

ML27	<i>Matka: Ono už to jde zvykem všechno... ono když jsme byly mladší, to mě bylo sedmnáct, tak měla ségra...jsme se trochu to... no přidaly. A pak to čekalo i mě.</i>	PÉČE
MM01	<i>A těšila jste se na miminko? Matka: Jo, těšila jsem se, ale hlavně až to bude ze mě venku jsem se těšila, víte jak.</i>	TO
MM02	<i>Jak jste se připravovala na to, že budete mít miminko? Matka: No, tak normálně... já jsem si pak vlastně sehnala byt, teda našla jsem si jednoho staršího chlapa a s ním jsem bydlela, vlastně od čtvrtého měsíce jsem byla s ním, on se staral, pak jsme se přestěhovali do jiného bytu, to bylo na Skalce, asi v pátém měsíci. No a tam jsem všechno nakoupila, oblečení, čepičky, peřinky a tak</i>	PÉČE
MM03	<i>A pak se vám tedy narodila Verunka. Matka: No, Verunka se narodila, hodně mně s ní pak pomáhala máma.</i>	EMO
MM04	<i>A jak to šlo, ta péče o malé miminko? Matka: Šlo.</i>	PÉČE
MM05	<i>A jak jste se cítila, když vám řekli, že máte holčičku? Matka: No hezký pocity, to je asi u každý matky, takový normální. Já jsem vlastně nevěděla, co to bude, jestli kluk nebo holka.</i>	EMO
MM06	<i>Máš pěkný botičky! (já na chlapečka) Matka: No, ty jsem mu teď koupila, ty jsou nový.</i>	EGOCHVÁ
MM07	<i>A jak vám šla péče o miminko? Matka: Šlo to samo. Všechno vám šlo? Matka: Nic mi nedělalo problém. To je prostě takový přirozený. Tak mi ženy to máme asi v sobě, to, že se umíme postarat o miminko. Matka: No, to určitě jo.</i>	PÉČE
MM08	<i>A měl radost z miminka? Matka: No koukal se, na ty ruce a tak.</i>	EMO
MM09	<i>Jak se choval k Verunce, když to není jeho vlastní holčička? Matka: Jo, dobře se k ní choval. K nim jo.</i>	TÁTA
MM10	<i>Co bylo pro vás nejtěžší, co bylo těžké? Matka: No zvládat to. Co zvládat? Matka: Zvládat je dva. Buď neposlouchá jeden, nebo druhý, nebo neposlouchaj oba dva. No jo, je to těžké, když má člověk ohlídat dvě děti. No, to jo.</i>	TĚŽKÉ
MM11	<i>A co vám dělá největší radost? Matka: Radost? Oni mi dělají radost.</i>	RADO
MM12	<i>A můžu se zeptat, jak vypadá třeba váš obvyklý den s dětma? Matka: Tak, chodíme ven, dáme si třeba zmrzku, do parku chodíme, na houpáčky. No a někdy přijde jejich táta a taky jsou ven se projít, taky sušenky, sladkosti... No jo, děti mají rádi sladkosti. To jo, ty to milují. Holka moc ne, ona blbě jí, ale kluk jo.</i>	VŠED
MM13	<i>A v kolik tak stáváte? Matka: V sedm. To stáváte vy, nebo děti? Matka: Děti.</i>	VŠED
MM14	<i>Matka: Děti. A v kolik chodíte spát? Matka: Já? Nebo oni? Protože oni choděj spát tak v osm. Já o půlnoci.</i>	VŠED
MM15	<i>A dívají se taky na pohádky? Máte televizi? Matka: To jo, to se dívají. Televize, pohádky...</i>	VŠED
MM16	<i>A děti spí asi i po obědě, ne? Matka: Holka už ne, kluk spí.</i>	VŠED
MM17	<i>A co byste si přála do budoucnosti? Máte nějaký přání, co byste třeba chtěla, aby měly vaše děti? Matka: No aby nebyly jako já. Aby měly lepší život.</i>	PŘÁ
MM18	<i>Tak já myslím, že když mají takovou hodnou maminku, která je má ráda... Matka: to je právě to, že jsem moc hodná. Ono je potřeba být i trochu přísná, to jo. Přijde vám, že jste moc hodná? Matka: Jsem moc hodná a furt tím trpím, já prostě nedokážu říct ne, já jsem ho měla kopnout do... no víte kam. Nechala jsem se mlátit, když se narodil kluk, tak jsem změkla... to už bych byla teď mrtvá, kdybych s ním pořád žila.</i>	EGOKRI
MM19	<i>Matka: No já jdu vyzvednout holku... ale lepší by bylo, kdyby ta školka byla celý den. Abyste si pořádně odpočala a měla víc času na synka... Matka: No, prostě je to těžký.</i>	nezařazené
MT01	<i>Matka: No, měla kilo čtyřicet, když se narodila. No byla hrozně malinká.</i>	EMO
MT02	<i>Hmmm... a co takový ty věci jako péče o miminko a tak... Matka: To jsem věděla, no... to já právě... Že máš spoustu mladších sourozenců... Matka: Nó, já jsem se starala i o sestřenku jednu malou... tak jsem to viděla...</i>	PÉČE
MT03	<i>Tak to bylo docela jednoduchý, to starání se o miminko... Matka: Nebylo to až jak říkali tak těžký.</i>	PÉČE

MT04	<i>Jaký jsi měla třeba pocity, když jsi viděla Marušku poprvý? <u>Matka</u>: Takový divný to bylo, když byla prostě malá. Hmm, je to jiný, no. Tak - v čem to bylo divný? <u>Matka</u>: Tak různý věci...</i>	EMO
MT05	<i>A co je na tom nejtěžší, mů miminko? Co ti na tom přijde těžký? Nic? Všechno je jednoduchý? (usmívám se). <u>Matka</u>: To je takový normální všechno...</i>	PÉČE, TĚŽKÉ
MT06	<i>A nevadí ti, že teď prostě... že prostě máš to miminko a nemůžeš...že nemáš... takovou tu svobodu? <u>Matka</u>: Ne... já jsem spíš ráda. Mě to prostě řák nebavilo někdy chodit. Jako když třeba je takhle romská zábava, nebo to, no tak jdu, protože mám rodiče...</i>	SVO
MT07	<i>A co ti dělá největší radost takhle... z té Marušky, nebo ta Maruška, s čím ti dělá největší radost? <u>Matka</u>: Se všim. Je to prostě radost, mů dítě. <u>Matka</u>: Jak ráno vstane, sama si jde, už má prostě na posteli připravený jogurt, sama si ho otevře...</i>	CHVÁ, RADO
MT08	<i>A v kolik vstává? <u>Matka</u>: No, ona chodí v šest hodin spát a někdy v osm, někdy v devět...někdy v šest... Takže vstává, jak se jí chce? Nebo ji dáváš ty? <u>Matka</u>: Ne ona... říká si, kdy chce jít spát. No, když jde spát pozdě, tak je pak protivná, protože prostě... Vždycky vykoupat a pak spát. A ráno se budí brzo? <u>Matka</u>: No, někdy v šest, někdy v sedm, jak se jí chce, jak má náladu.</i>	VŠED
MT09	<i>Ona má teď takový to období, kdy musí všechno prozkoumat, ne? <u>Matka</u>: No, ona všechno... a hlavně korunky, když jí ukážeš. To je hrozný.</i>	POP
MT10	<i>Co by sis přála, aby třeba Mája dokázala, jaká, aby byla? <u>Matka</u>: Hlavně, aby se vyučila, to chci. Když jsem to neudělala já, tak aspoň ona. Aby nebyla zlobivá, hlavně, jako naše děti, hlavně aby nemluvila sprostě... to nechci.</i>	PŘÁ
MT11	<i>Co až Mája začne kouřit? <u>Matka</u>: Ta asi ne, když si zapálím, říká „ne, ne, ne“ a vyhazuje mi to.</i>	VÝCHO
MT12	<i><u>Matka</u>: Ne, vůbec. Ona měla Nutrilon. A taková malá ... stála tři stovky. To měla na tejden. Jo, no ona byla v tom inkubátoru... <u>Matka</u>: Akorát jak přišla domů, tak jsme jí dávali tady ten Nutrilon.</i>	POP
MT13	<i>No, tady pro vás mám něco sladkého. (Mája se po tom sápe...) <u>Matka</u>: No jo... ona neodmítne. Chceš? Tak předtím měla tatrunku, pak druhou, to je takový sladký dítě.</i>	VÝCHO
ObH1	<i>No to by nebyly normální děti, kdyby nezlobili, že jo (směju se). Děti musej trochu zlobit. <u>Matka</u>: No to jo. Všechny děti zloběj.</i>	DĚTI
ObH2	<i><u>Matka</u>: A já jsem to řešila jako tím, že jsem chodila s holkama ven, že jsem na to nechtěla myslet, potom jsem zblblá prostě, první kluk, první blbost... V sedmnácti mít prvního kluka, to pro mě bylo... neměla rozum ještě takovej.</i>	VĚK
ObI1	<i><u>Matka</u>: Protože on mi začal i lhát, že chodí do práce, že se dře, protože sem říkala, ta mateřská není pro mě, ta je pro to dítě. Takže já nemůžu kupovat tobě kredity, a já jsem nedávala ani sestře, já jsem ji dávala jenom na elektriku a na plyn. To je asi nákych 2000. Říkám to je malý, ty peníze, to není pro mě. Já jsem si z toho ne-koupila ani cigarety. Jo?</i>	PENÍZE
ObI2	<i><u>Matka</u>: Nó, ale tak já třeba znám hodně holek, anebo prostě jak třeba chodíme na tu sociálku, tam se prostě tady na vosmiče se scházej prost každé měsíc a co takhle koukám, prostě ty holky jsou třeba mladší, starší, maj třeba víc dětí, než já a... je to prostě hrozný... prostě ta komunikace už mezi nima... nebo prostě to voblí-kání těch dětí prostě, rozcuchaný, prostě špinavý, prostě takový neříkám že jako...</i>	SOUD
ObI3	<i><u>Matka</u>: Neříkám, že jako nejsem cigánka, já to řeknu na rovinu, já neříkám, že nejsem cigánka, já jsem hrdá jako na svoji... na svůj...postavu jako na člověka, jo... ale... mě se romský holky nelíběj, prostě maj špatný názory na život, nechávaj se prostě mlátit od chlapů a prostě viděj jenom ty chlapy, mám prostě zážitky takový, že třeba... že... dát třeba deset dětí do ústavu, protože s tím chlapem není a veme si jinýho a tomu prostě porodí a to dítě prostě zbožňuje, protože on jí zbožňuje, ale to nejde!</i>	ROM, SOUD
ObI4	<i><u>Matka</u>: Ta ženská, jó, ať je to romská holka, ať je to česká holka, to... bůhví jaká, prostě dneska je pro nás nejdůležitější jsou ty děti, jó, prostě, nebo jako nechápu třeba ty ženský že třeba dostanou penízky který prostě patří tomu dítěti na nájem, na elektriku na plyn, aby tomu dítěti protě bylo dobře v tom bytě, takže to prostě</i>	PENÍZE, SOUD

	dou... házou to třeba do automatu, já to prostě todleto třeba já nechápu. Jo?	
ObL1	<u>Matka:</u> No já si teda to, radši... protože mít čtyry děti... Týchle je teprve sedm měsíců.	POČET
ObM1	<u>Matka:</u> Nic mi nedělalo problém. To je prostě takový přirozený.	PŘIRO
ObM2	<u>Co si myslíte, v kolika letech byste řekla, že je tak dobré mít děti?</u> <u>Matka:</u> Tak dvacet čtyry, dvacet pět. Určitě ne takhle brzo jak já.	VĚK
ObT1	<u>No takhle, ty si byla dost mladá, že jo, když jsi měla Marušku, a jestli bys, kdyby sis to jako mohla naplánovat, tak v kolika letech třeba bys... si jako myslíš, že je dobré mít děti.</u> <u>Matka:</u> Nevím no asi tak po dvacítce.	VĚK
OH01	<u>Matka:</u> Když jsem porodila a dali mi ho do ruky, tak jsem byla z toho úplně... <u>se mi změnil celej život</u> prostě. Bylo to pro mě něco hezkýho, no.	SMYSL
OH02	<u>Matka:</u> ... ty děti jsou prostě můj smysl života. Já bych je... nevím. Kdybych je neměla, tak si neumím ani představit ten život, že jo... ani nevím, co bych dělala, kdybych je neměla. Jasně že jsou starosti, je jich hodně, ale... prostě oni jsou můj smysl života. Já to jinak nevidím. (...) I když člověk by jim třeba chtěl dát víc, a nemůže, ale aspoň se snaží aby měly aspoň ten základ, a prostě nevím no... <u>Pro mě děti hodně znamenaj. Všechno vlastně.</u>	SMYSL
OH03	<u>Říkáte, že se ten život jako hodně změnil?</u> <u>Matka:</u> No, prostě se mi úplně otočil naruby.	SMYSL
OH04	<u>Matka:</u> A potom už mi pomáhala jakože... spíš s Káčou, no. Když já jsem pořád chtěla bejt samostatná, a že jo... soběstačná, tak jsem jako nenechávala, aby mi třeba pomáhala s nima, prostě... jenom... jako že jsme tady byly...	SAMOS
OH05	<u>Matka:</u> Já jsem si to ani neuvědomila, protože já jsem prostě žila pro to dítě, pro mě to bylo...já jsem z toho měla jako mě to bylo... radost, jo, jak začal brblat, chodit a... já jsem z toho všeho byla tak vyplácená, že jsem nevnímala ten svět okolo prostě.	RADO, SMYSL, SVO
OH06	<u>Matka:</u> To jsem si prostě uvědomila todle všechno když prostě dětem byly tři čtyři, že jo, že jsem si jako říkala, že to bylo brzo... jako nelituju toho, že jo, to už se nedá vzít zpátky, ale... že jsem si jako potom uvědomila, že to na mě bylo moc brzo a že jsem vlastně ještě mohla počkat, že jo. (...) Potom jsem si vlastně už říkala, že jsem přišla vo tohle, vo tohle, jako teď třeba v tuhle chvíli nemůžu jít, že jo, do práce, protože mám ještě ji (ukazuje na nejmladší Natálku, která ji sedí na klíně).	PLÁ-
OH07	<u>Nebo že nemám takovou tu...pro sebe takovej čas, jak by měla mít. Třeba vlastně všechnen čas se věnuje dětem, domácnosti a že pak člověk na sebe nemá čas a že...pak jenom jako... žijete už jenom pro ty děti, no.</u>	SVO
OH08	<u>A... když vám bylo třeba šestnáct, sedmnáct, tak jste měla jaký plány? Třeba... se životem.</u> <u>Matka:</u> No tak jako já jsem že jo, tady základní školu ukončila a mě přijali na romskou školu, do Kolína. A já jsem zkoušky udělala, všechno, to bylo na čtyry roky, že jo, na bakaláře jsem měla jít, že jo, jenže nám do toho umřel táta, jako Tomášův, takže jsme na tom nebyli finančně dobře, protože tím pádem jako už máma neměla ty peníze, že jo, už jsme to, pohřeb... protože předtím jako babička, rok na to táta, tak to už bylo moc, že jo. No a už prostě...třeba jsem měla člověka, kterej mi pomáhal s knížkama, a tak, ale už tam nebylo na dopravu, takový ty věci, a už... máma tady zůstala s bráchou sama a brácha byl malej, máma na tom byla psychicky špatně, že jo, ta to prostě neunesla, zhroutila se a já jsem tím pádem nenastoupila do školy, protože jsem si říkala, že musím jako pomáhat doma, že jo. No a proto jsem pak zblblá, protože už jsem... už jsem neměla jako ty plány, všechno se mi zkazilo, tak jsem zblblá, začala jsem s holkama chodit na diskotéky, no... seznámila jsem se jako... s nim... no ani nevím jak to bylo a... no vlastně, mámě to dlouho trvalo, než se z toho dostala, že jo, tak jsme to měli těžký s penězma, se vším, prostě jo, finančně, prostě tak všelijak jsme to měli špatně... a já jsem to řešila jako tím, že jsem chodila s holkama ven, že jsem na to nechtěla myslet, potom jsem zblblá prostě, první kluk, první blbost... V sedmnácti mít prvního kluka, to pro mě bylo... neměla rozum ještě takovej.	PLÁ, ŠKO
OH09	<u>A co vás těší, s téma dětma...čím vám dělaj radost?</u> <u>Matka:</u> No tak... největší třeba když je vidim, když jsme teď šli na zápis třeba, tak jak jsem viděla, jak jim to tam	RADO

	<i>šlo, tak třeba, jiný to tak nezvládali jako oni, tak třeba tohle mi udělalo radost.</i>	
OH10	<i>No a máte nějaký plány, nebo představy o tom, jako co, jaký třeba budou až vyrostou, nebo co byste třeba chtěly, aby měly, dokázaly...? <u>Matka</u>: Tak jako já, já si říkám, že prostě, já nemám určitou představu, jaký by měly být. Hlavně když se budou mít dobře, vyučej se, to je jedno čímkoliv... hlavně aby je to bavilo, a aby hlavně neudělaly stejnou blbost jako já, aby brzo nezačaly. Já jenom chci od nich, aby se vyučili, že jo, protože to je dneska základ, a aby dělali to, co je baví. Mně nezáleží na tom, co to bude.</i>	PLÁ+, ŠKO
OH11	<i><u>Babička</u>: A aby byly vychované. No... vo to se pokouším, no... (směje se). <u>Matka</u>: A hlavně aby z nich vyrostli poctiví slušní lidi, aby prostě mi nedělali ostudu, nebo prostě...tady nejde jenom o ostudu, ale aby si jako... poctivě žili. Takhle vám to řeknu. Toho... se bojím, že prostě jednou pujdou s kamarádama, něco ukradne, nebo... tak toho se bojím. Člověk je od toho drží dál, od takových, tak nevím...</i>	PLÁ+, ZODP
OH12	<i>No a vy máte někdy čas na sebe, a třeba na svoje kamarádky? <u>Matka</u>: Tak s dětma, když jdeme ven, tak jsme s nima... s dětma... Jako třeba já ráda chodím na romský zábavy, ale to už fakt jenom někdy.</i>	KAMAR SVO
OH13	<i><u>Matka</u>: Ale už to nejde tolik, protože ráno přijdu domů a musí s nima vstávat do školy, takže už to nejde tolik, když se jde v půl sedmý, už jsou vzhůru, že a když přijdu domů ve čtyři, tak mám práci, no...</i>	ZODP
OH14	<i><u>Chtěla byste mít třeba ještě další děti? <u>Matka</u>: ne, ne, stačí (směje se). To je... Ako-rát.</u></i>	BUD
OI01	<i><u>Matka</u>: A mě už teda osmnáct bylo, tak jsem se zvedla sama na svoje nohy a řekla, že teda pojedou taky, že tam budu vydělávat a že tam prostě budu žít, budu prostě pomáhat mámě s tím, že jí budu posílat peníze, aby tady mohla přežít,</i>	SAMOS
OI02	<i><u>Matka</u>: Druhá, třetí, čtvrtá, von nic, já říkám on bude u porodu, takže stál vedle mě, no a to už bylo takový ty ženský, já to chytla pod krkem a říkám „tys mi zkazil celý život“, celou moji postavu, prostě absolutně všechno, já sem mohla prostě ještě něco být, já, protože já jsem se ani nevyučila kvůli němu, já jsem ho tak milovala, že prostě jsem odjela za ním do té Anglie, a prostě jsem vynechala i školu, prostě, a říkám já jsem se mohla vrátit v klidu do školy, a ty si mě jenom nabouchal a co teď jako já se s tím budu starat sama, ty si budeš užívat, budeš mít zase jiný holky, jiný děti, budeš takhle rozdávat po světě jen děti, říkám „co to je“ a tohleto...</i>	PLÁ, ŠKO
OI03	<i><u>Matka</u>: No, no právě, no a na druhou stránku jsem si říkala tak a teď prostě jsem máma, <u>musím se postarat o to dítě sama</u>, pro mě to bylo jako novinka. Jí už teda byly tři měsíce, do toho vlastně jsem měla i špatný mlíko, takže jsem nesměla kojít, takže jenom sunar, takže to byly jenom prachy, takže jsem se tím docela trápila a...</i>	SAMOS
OI04	<i><u>Matka</u>: Mám do teď takovej pocit, že prostě <u>to dítě porodím já...</u> tak prostě je to moje dítě, já se o to musím postarat, já musím k tomu dítěti vstávat, já s ním musím chodit po doktorech, prostě nikdo mi nepomáhal, protože jsem tu pomoc ani nechtěla, oni se mi třeba prosili, běž, běž se vyspat, já si vezmu ven. Ne prostě, to je moje dítě, to je moje starost, a to prostě já pro ni nechám, takže... Já jsem se bála, že třeba se jí venku něco stane a prostě kdo jí může víc pomoci, než já? Jo, takže prostě nikdo se mi o ni nestaral, nikam jsem ji nedávala, prostě vůbec, prostě jenom, nonstop spolu</i>	SAMOS
OI05	<i><u>Matka</u>: mám do teď takovej pocit, že prostě <u>to dítě porodím já...</u> tak prostě je to moje dítě, já se o to musím postarat, já musím k tomu dítěti vstávat, já s ním musím chodit po doktorech, prostě nikdo mi nepomáhal, protože jsem tu pomoc ani nechtěla, oni se mi třeba prosili, běž, běž se vyspat, já si vezmu ven. <u>Ne prostě, to je moje dítě, to je moje starost, a to prostě já pro ni nechám, takže...</u> Já jsem se bála, že třeba se jí venku něco stane a prostě kdo jí může víc pomoci, než já? Jo, takže prostě nikdo se mi o ni nestaral, nikam jsem ji nedávala, prostě vůbec, prostě jenom, nonstop spolu</i>	SMYSL
OI06	<i><u>Matka</u>:... vzhledově jsem se mu nelíbila, ale moje názory ho, prostě se mu líbily, tak jsem, prostě náh jsme spolu začali, a říkám dobře, tak spolu budeme jenom chodit, teda ale říkám, to nejde, aby si s ní žil, spal a spal i se mnou, to já prostě tohleto neberu. A navíc já jsem mladá, mám malý dítě, a prostě, žádný nemoce prostě nemůžu nosit na své vlastní dítě. No...</i>	ZODP

OL01	<i>Jo. A když jste čekala první miminko, tak to bylo plánovaný, nebo to tak jako přišlo? <u>Matka:</u> Ne, nebylo. Samo, no...</i>	PLÁ-
OL02	<i>A měla jste předtím třeba jako... třeba jiný plány, co se životem, nebo... <u>Matka:</u> No tak měla, ale pak to nák...</i>	PLÁ-
OL03	<i>A kdybyste si měla vybrat třeba, kdy teda mít děti, tak... <u>Matka:</u> Tak bych asi ne to, ještě nespíchala. Tak bych nechtěla tak brzo (směje se). Ještě tak za sebou, všechno... (směje se).</i>	ZMĚ
OL04	<i><u>Matka:</u> Jsem byla ještě mladá... že se všechno úplně... votočilo všechno...</i>	PLÁ-
OL05	<i>A zase to bylo jako neplánovaný, že to přišlo? <u>Matka:</u> No tak, bylo i nebylo, no ne tak rychle.</i>	PLÁ-
OL06	<i>A co byste si přála, aby ty vaše děti dokázaly, aby měly? <u>Matka:</u> No aby dokázaly víc, než já, já jsem se skoro ani nevyučila, tak aby to měly... a aby neměly děti tak brzo, jako já.</i>	PLÁ-, PLÁ+, ŠKO
OL07	<i>A máte čas taky pro sebe? <u>Matka:</u> Jo.</i>	SVO
OL08	<i>No a máte nějaký plány, nebo představy o tom, jako co, jaký třeba budou až vyrostou, nebo co byste třeba chtěly, aby měly, dokázaly...? <u>Matka:</u> Tak jako já, já si říkám, že prostě, já nemám určitou představu, jaký by měly být. Hlavně když se budou mít dobře, vyučej se, to je jedno čímkoliv... hlavně aby je to bavilo, a aby hlavně neudělaly stejnou blbost jako já, aby brzo nezačaly. Já jenom chci od nich, aby se vyučili, že jo, protože to je dneska základ, a aby dělali to, co je baví. Mně nezáleží na tom, co to bude.</i>	PLÁ-
OL09	<i>A představovala jste si to třeba trochu jinak, jako před... třeba když se malá narodila, tak jestli to teď je tak, jak jste si to třeba představovala, a nebo jestli to jako je jinak. <u>Matka:</u> No, hlavně to bylo nečekaný.</i>	PLÁ-
OM01	<i>Tak jo, tak se vrátíme k tomu našemu rozhovoru. (odmlčím se na chvíli). Byla to pro vás změna, když jste najednou byla maminkou? Protože předtím jste byla taková mladá holka a najednou jste měla miminko. <u>Matka:</u> Ano, to rozhodně, ta svoboda, volnost. Teď jsem byla najednou zavázaná.</i>	SVO
OM02	<i>Už jste asi taky nefetovala... <u>Matka:</u> No to ne, to já už vůbec nefetuju. Tak jste vlastně díky dětem přestala fetovat. <u>Matka:</u> No, to jo.</i>	ZODP
OM03	<i>Někdy se říká, že pro ženy je naplnění jejich života to, když se stanou maminkou. Že je to takový smysl jejich života. <u>Matka:</u> To jo, no.</i>	SMYSL
OM04	<i>A co plánujete? Co byste chtěla do budoucnosti? <u>Matka:</u> Abych měla svůj byt. S ním, jeho tátou, nechci žít. Jeho táta přijede tak jednou za dva dny, žít bych s ním už nemohla.</i>	PŘÁ
OM05	<i>A co byste si třeba přála, kdybyste si mohla něco pěkného přát? <u>Matka:</u> Abych byla sama v bytě. Prostě mít sama byt, žít sama, nebýt na nikom závislá... tu svobodu.</i>	PŘÁ, SAMOS
OM06	<i>A teď máte kamarádky? <u>Matka:</u> Ne.</i>	KAMAR
OT01	<i>Nejdřív se chci zeptat na to, jak to jako bylo, vlastně ten tvůj příběh, jak ses stala maminkou? Bylo to asi nečekaný...? <u>Matka:</u> Nečekaně... Nečekaně. To já jsem si tak myslela. Prostě to tak přišlo... <u>Matka:</u> No, nečekaně, to bylo, to nikdo nevěděl, akorát mi udělali to, cigáni drby... tak jsem šla k doktorovi, noa tak řekli, že jo.</i>	PLÁ-
OT02	<i>A plánujete další děti? <u>Matka:</u> Hmm, zatím ne, zatím ne. Ještě nějakou pauzu si dáte. <u>Matka:</u> Teď ještě ne, až vyroste. (Poznámka - v říjnu, pouhých pět měsíců po rozhovoru, se narodila Máje sestřička)</i>	PLÁ-, PLÁ+
OT03	<i>Co by sis přála, aby třeba Mája dokázala, jaká, aby byla? <u>Matka:</u> Hlavně, aby se vyučila, to chci. Když jsem to neudělala já, tak aspoň ona. Aby nebyla zlobivá, hlavně, jako naše děti, hlavně aby nemluvila sprostě... to nechci.</i>	PLÁ-, PLÁ+, ŠKO
OT04	<i>A u vás se nemluví sprostě? <u>Doma:</u> <u>Matka:</u> No, u nás se mluví... jak se děti naučej, hodne sprostě. Ale jako tady. <u>Matka:</u> Ne, tady ne, tady vůbec, vůbec se nemluví sprostě. Jako jiní děti si to dovolej, ale Lukáš, Lukáš, to ne. On je prostě takhle vychovanej.</i>	ZODP
OT05	<i>A chtěli byste třeba bydlet později samostatně?</i>	BUD

PH01	<i>Matka: Á... takže...nevím no. To bylo těžký. Tak jako... přítele jako... zavřeli. že jo... a malýmu bylo devět měsíců. No tak a potom teda jsem bydlela u mámy, od těch devěti měsíců.</i>	PRO
PH02	<i>Matka: Máma tady zůstala s bráchou sama a brácha byl malej, máma na tom byla psychicky špatně, že jo, ta to prostě neunesla, zhroutila se a já jsem tím pádem nenastoupila do školy, protože jsem si říkala, že musím jako pomáhat doma, že jo. No a proto jsem pak zblblá, protože už jsem... už jsem neměla jako ty plány, všechno se mi zkazilo, tak jsem zblblá, začala jsem s holkama chodit na diskotéky, no... seznámila jsem se jako... s ním... no ani nevím jak to bylo a... no vlastně, mámě to dlouho trvalo, než se z toho dostala, že jo, tak jsme to měli těžký s penězma, se vším, prostě jo, finančně, prostě tak všelijak jsme to měli špatně... a já jsem to řešila jako tím, že jsem chodila s holkama ven, že jsem na to nechtěla myslet, potom jsem zblblá prostě, první kluk, první blbost... V sedmnácti mít prvního kluka, to pro mě bylo... neměla rozum ještě takovej.</i>	ZAMI
PI01	<i>Matka: Přítel, s kterým jsem byla asi od sedmnácti, odjel s rodinou do Anglie. A mě už teda osmnáct bylo, tak jsem se zvedla sama na svoje nohy a řekla, že teda pojedou taky, že tam budu vydělávat a že tam prostě budu žít.</i>	ZAMI
PI02	<i>Matka: Našla jsem si novýho přítele, ten bohužel ale fetoval, takže jsem s ním byla asi přibližně půl roku, jo já jsem teda v životě drogy nebrala, ani nevím, jak to vypadá, s tím že teda jsme se rozešli a jela jsem znova do Anglie, to už mi bylo přibližně dvacet.</i>	FET
PI03	<i>Matka: Za tím přítelem, protože to prostě zůstalo v srdci a hrozně moc jsem ho milovala, no a do toho vlastně jeho sestřička, starší, otěhotněla, tak sem si prostě říkala, že když třeba otěhotním taky, tak prostě že se mnou bude, prostě se budem mít rádi, protože sme se rádi měli, a prostě to bylo jenom štěstí.</i>	ZAMI
PI04	<i>Matka: No tak nějak jsem tam vydržela asi tři měsíce, s tím, že jsem teda odjela domů, protože mamina mi vonemocněla a v hlavě prostě jsem už neměla takový to těhotenství, prostě problémy, prostě nic takovýho, tak jsem chtěla domů, on už mě přestal i docela dost zajmat, tak jsem jela domů.</i>	ZAMI-
PI05	<i>Matka: No a já se svojí hlavou jsem si prostě už začala shánět doktorku, a měla jsem docela z toho velkou radost, teď on mi teda slíbil, že teda přijede, že budeme žít tady, a že jenom o prázdninách že tam třeba pojedem do té Anglie jako za jeho rodinou, říkám tak skvělý. Tak náč když jsem byla v šestým měsíci, těhotná, jako že už jsem měla i větší bříško, tak přijel, s tím že prostě jsme se sebrali a šli jsme do bejvalýho bytu kde bydlel on v Neratovicích. No a tam jsme asi byli celý týden, a...on tady byl jenom na chvíli, že jako jenom aby se přišel podívat, a měl jet zpátky. Jemu se to jako nelíbilo, takže tady chtěl zůstat. Jeho Matka si pro něho přišla, s tím, že ho vzala za flígr a odnesla si ho domů. Až do Anglie. Říkám aha, tak to je hezký.</i>	ZKLA
PI06	<i>Matka: Nóó tak prostě mě vzali a rychle, s tím že teda řekli, že... do vodpoledne, já jsem tam byla asi vokolo devátý, už jsem teda věděla, že on... v tu dobu přijel, on byl náč na tu půl šestou ráno už v Praze, v Čechách, a... já teda byla v tý nemocnici. Takže mi řekli, ať se teda jdu domů se sbalit, a já si říkám no musím, protože vlastně přijel i on, takže ho musím vidět aspoň, s tím že jsme se teda jako... on mi teda přivezl kočárek, věci jako výbavu, úplně absolutně všechno, s tím, že teda jako měl tady původně zůstat.</i>	STA
PI07	<i>Matka: No, v tom šoku, že jsem ho vůbec viděla, tak teda jako že jsem si rychle sbalila ty věci, dělala jsem jako, že mě prostě už vůbec nezajímá, že vlastně už ho nechci, že prostě mi zkazil celý to nejkrásnější období, co ženská prožívá, jsem neprožívala s ním, ale vlastně s rodinou, jo, protože to bylo něco nádhernýho, jak se to pohlo, prostě ty pocity, úžasný prostě.</i>	KONF
PI08	<i>Matka: Takže jako... jsem...právě že to mě štválo, že když jsem měla na něco chuť, tak prostě, on prostě jako nekoupil mi nic, neposlal mi třeba peníze „na jdi si koupit“ nebo tohleto, o mě se musela starat moje rodina, který dost měli svých problémů.</i>	ZKLA
PI09	<i>Matka: No... hmmm... a... abych to jako nějak shrnula, v tom šoku, že on tady je, tak jsem teda tam běžela, první vyvolávačka...a ono nic. Protože mysleli, že budu</i>	KONF, ZKLA

	<p>normálně rodit. Druhá, třetí, čtvrtá, von nic, já říkám on bude u porodu, takže stál vedle mě, no a to už bylo takový ty ženský, já ho chytila pod krkem a říkám „tys mi zkazil celej život“, celou moji postavu, prostě absolutně všechno, já sem mohla prostě ještě něco bejt, já, protože já jsem se ani nevyučila kvůli němu, já jsem ho tak milovala, že prostě jsem odjela za ním do té Anglie, a prostě jsem vynechala i školu, prostě, a říkám já jsem se mohla vrátit v klidu do školy, a ty si mě jenom nabouchal a co teď jako já se s tím budu starat sama, ty si budeš užívat, budeš mít zase jiný holky, jiný děti, budeš takhle rozdávat po světě jen děti, říkám „co to je“ a todleto... (odkašle si) no a já hlavně byla už na prášky, protože to už byla asi šestá vyvolávačka, a pořád nic, žádný bolesti, já jsem chtěla chodit, kouřit, jíst, pít, nic jsem nemohla, no a prostě jen ucucávat vodu a říkám nic, no prostě tu vodu mi dáš, nebo tě tady zabiju, takže jsem prostě pila normálně, jo... no...</p>	
PI10	<p><u>Matka:</u> No von jako za mnou chodil do nemocnice, s tím že prostě, mě to bylo ukradený, pro mě už bylo důležitý to dítě. No a... mě teda pustili z nemocnice, a von asi za dva dny musel teda ject zpátky, jet si pro papíry, a během měsíce přijel zpátky. S tím, že... jsme teda jako spolu žili, ale nějak nám to neklapalo, protože jsme se docela hádali, někdy to bylo hezký, někdy jsme se hádali, a hlavně jsem se moc vo malou nestarala, s tím že prostě říkám - proč já furt se musím starat? Proč já se musím dřít? Ať se dře von.</p>	ZAMI-, ZKLA
PI11	<p><u>Matka:</u> Takže... takže on se o ni staral, s tím, že malička dost jako probřečovala, když už byly teda tři měsíce, tak nák okradl moji mámu, kvůli kreditu, vzal ji ze stolu zlatý náušnice, šel a prodal je, koupil si kredit a mě do zbytku dal, jako že chodí do práce, protože on mi začal i lhát, že chodí do práce, že se dře, protože sem říkala, ta mateřská není pro mě, ta je pro to dítě. Takže já nemůžu kupovat tobě kredity, a já jsem nedávala ani sestře, já jsem ji dávala jenom na elektriku a na plyn.</p>	KONF, STA, ZKLA
PI12	<p><u>Matka:</u> No a... on se teda jako, prej se teda jako snažil, že teda jako chodí do práce a todleto, nic, jo, zjistila jsem že mi teda ukrad ty náušnice mamině, á... prostě máma tomu nevěřila, že to byl von, já jsem šla do zastavárny, prostě jsem věděla kam, vlastně s tím kočárkem, se ségrou, a sem řekla prostě že sem těhotná ještě znova, že mám tříměsíční miminko a že jestli teda přítel to tam nezastavil, že mi asi fetuje, musela jsem to nák jako si vymyslet, aby mi to vůbec řekli, no tak mi to teda řekli, že teda jo. No a to ve mně raplo. Říkám tak takhle, jo? Říkám tak to abych se teďkon bála, abych já koupila malý náušničky, jo a von jí je potom vzal jenom kvůli kreditu? Jenom aby byl ve spojení s mámou tátou? Já mu nestačím s holkou? To už je rodina, co jsme my.</p>	STA, ZKLA
PI13	<p><u>Matka:</u> No a když teda se... jsem prostě teda řekla, že to prostě musí dát dohromady, že mě to jako nezajímá, on jako že ne, že ne, že ne, tak jsem mu vzala pas, aby mi nikam neodjel, protože řekl, že jede domů, tak jsem mu vzala všechny doklady, vzala jsem mu telefon, a říkám až to dáš do pořádku, všechno ti vrátím a můžeš si jít, kam chceš.</p>	KONF
PI14	<p><u>Matka:</u> Hned po Vánocích chvíličku, chvíličku, že eště ani novej rok nebyl, že v tom tejdnu, jak byly Vánoce a Silvestra, tak prostě říkám běž a něco jako měli jít udělat. První jsem to říkala sestře mladší, protože já vlastně ležela, chtěla jsem teda, aby se aspoň staral o malou. No a on že ne, že on tam jde, že on tam jde, tak říkám no tak se sbal a vypadni. Když se nedokážeš o mě a vo malou postarat, tak běž. Říkám, v tom nejhorším nás necháváš? Ty potřebuješ jít prostě na vzduch, protože měl nějaký spichy s kamarádkama? A říkám, no, to ne. Tak... jsme se teda nechali, s tím že teda... se sebral a odešel k ségře, k mojí sestře, no a tam vlastně máma příběhla, protože jsem jí to říkala, mámě to bylo hrozně líto, že prostě, že sem teda to... no tak jsme tam tedy spolu jeli za ním, máma mu chtěla jako vynadat, on mi něco špatnýho řek, tak mu máma nafackovala, s tím že vlastně jeho rodina potom se do toho pustili jako</p>	STA, ZKLA
PI15	<p><u>Matka:</u> No takže asi za tři dny vodjel, ale v těch třech dnech to taky mezi námi bylo jako říkám dobrý já ti ospustim, dej to dohromady, dal to dohromady, říkám a měli jsme jít jako spolu znovu začít žít. Ale bohužel on si teda koupil už letenku a ten den prostě nějak chvíličku po silvestru prostě vodjel. Já se teda docela trápila, chvíličku... protože jsem si říkala, na jednu stránku jsem to si to zkazila já, protože pito-</p>	ZAMI

mej ty jo dvě stovky kredit, takže jsem si to docela zkazila sama, ale...

PI16	<i>Matka:</i> Takže vlastně když jí byl necelejších jedenáct měsíců jí mohlo bejt, tak jsem vlastně našla tadytoho přítele, toho Karla, on teda byl ženatý, jedno děcko, víd', taky s Českou, von je teda taky Rom, já taky, ale jako že byl teda deset let ženatý s tou Českou, ale což jako von se jí... zahejbal jí prostě, takže se rád scházel takhle s mladejma holkama, a tak, tak jsem mu prostě... jemu jsem se, jako... vzhledově jsem se mu nelíbila, ale moje názory ho, prostě se mu líbily, tak jsem, prostě nák jsme spolu začali, a říkám dobře, tak spolu budeme jenom chodit, teda ale říkám, to nejde, aby si s ní žil, spal a spal i se mnou, to já prostě tohleto neberu. A navíc já jsem mladá, mám malý dítě, a prostě, žádný nemoce prostě nemůžu nosit na své vlastní dítě. No...	PRO
PI17	<i>Matka:</i> No že sem teda vodjela, s tím že se za deset dní jsem se vrátila zpátky, protože ten Erik von se asi zbláznil, protože si našel.... mladou holčinu, asi čtrnáct jí bylo v té době, té holce, a prostě byl do ní úplně mrtvej, dělal vlastně ty věci, co dělal se mnou, to dělal i s ní, malou si prostě ani nevšímal, jo, někdy, za čas, jednou jsme byli spolu v parku na půl hodiny, hned za ni běžel, jó, jeho rodiče tak jako skvělí, oni byli vždycky dobrý, to, jsem si na ně nemohla stěžovat, no ale prostě po těch deseti dnech jsem zjistila, že o asi fakt miluju. Toho... Karla.	PRO
PI18	<i>Matka:</i> Ale jinak jako já jako osobně, upřímně řečeno, chlapa nepotřebuju a nikdy jsem ho nepotřebovala, protože tak jako když se na to podívám, tak jsou ty ženský na tom líp, jso na tom líp ty ženský, když jsou samy, než... než s chlapama, protože každém chlap je příživník...	PROTI
PI19	<i>Matka:</i> No když ta ženská má to dítě, je to fajn, že ta ženská, když je to správná máma, a nemá dítě jenom kvůli chlapovi, jó, což jako teda já ho neměla, jo, já jsem mezi těma asi deseti, co on prostě žil pro ty svoje děti, tak prostě ten život prostě viděj jinak. Jo? Protože já se třeba jako snažím, já třeba dostávám ještě pořád jako mateřskou, plus do toho mám na bydlení, takže sama jako s malou mám patnáct tisíc, s tím, že třináct tisíc dohromady platím nájem, elektřinu a plyn, no a vlastně ještě plus si vydělávám na poště, uklízím poštu a jeden barák, takže mám nějakých dohromady úplně i s těmadlema financema dohromady jednadvacet tisíc.	ZAMI
PL01	<i>Přítel je v práci? Matka:</i> Ne, je někde venku. <i>Někde venku? S kamarádama? Matka:</i> No. (směje se).	PRO
PL02	<i>A přítel se taky stará... o děti? Matka:</i> Jo. <i>Podílí se taky na tom, se střídáte? Matka:</i> No.	STA
PM01	<i>Matka:</i> No tak já jsem byla v tom ústavu, teda jako pasťáku, v Jindřichově Hradci a utíkala jsem odtud, pak jsem utíkala za jedním chlapem, já jsem ho ani neznala, fetoval, já taky, takže se to jako dvakrát nebo třikrát stalo, to víte co, no a za čtrnáct dní jsem zjistila, že jsem těhotná. Bylo mi tehdy sedmnáct let.	FET
PM02	<i>Matka:</i> Šok, prostě velkej šok. Protože jsem nevěděla že bych mohla být těhotná, neznala jsem ho, to nebyl žádný vztah, on jako nebyl můj přítel, prostě takovej neznámej, spíš jako kamarád, ale moc jsem ho neznala. On byl tenkrát taky na útěku, z Vinařic, z té věznice.	PRO
PM03	<i>Matka:</i> No, tak normálně... já jsem si pak vlastně sehnala byt, teda našla jsem si jednoho staršího chlapa a s ním jsem bydlela, vlastně od čtvrtého měsíce jsem byla s ním, on se staral, pak jsme se přestěhovali do jiného bytu, to bylo na Skalce, asi v pátém měsíci. No a tam jsem všechno nakoupila, oblečení, čepičky, peřinky a tak.	STA
PM04	<i>Ten starší muž byl váš přítel? Matka:</i> Ne, nebyl přítel, jako prostě kamarád. Nebo nevím, jak tomu říkáte. Prostě jsme spolu bydleli, ale nebyl to přítel.	PROTI
PM05	<i>A pak se vám narodil Davídek. Matka:</i> No, to byla holka stará šestnáct měsíců. <i>A to bylo jak, to bylo plánované, aby se narodil? Matka:</i> Ne ne, to bylo taky neplánované. Vrátil se totiž ten můj přítel, se kterým jsem byla od čtrnácti. Pustili ho z vězení. <i>To byl jinej, než se kterým jste měla Verunku? Matka:</i> Jo, to byl jinej, tamten to nebyl můj přítel, to bylo prostě tak že jste spolu to, ale tohle byl můj přítel, ale ten byl zrovna ve vězení. Takže ho pustili.	PRO
PM06	<i>Proč jste nechtěla jít na potrat? Já si teda myslím, že je to dobře, ale zajímá mě, proč jste si chtěla miminko nechat, i když vám Matka radila, ať jdete na potrat? Matka:</i> No, prostě jsem to chtěla, byla jsem zamilovaná, on taky.	ZAMI

PM07	<i>Žili jste spolu? <u>Matka</u>: Ne ne, nežili. Já jsem to ani nechtěla. Já jsem myslela, že budu, on chtěl, ale já pak nechtěla, to by nebylo dobrý pro to dítě v jeho bytě, to prostředí.</i>	PRO
PM08	<i>A měl radost z miminka? <u>Matka</u>: No koukal se, na ty ruce a tak. Jak se choval k Verunce, když to není jeho vlastní holčička? <u>Matka</u>: Jo, dobře se k ní choval. K nim jo.</i>	STA
PM09	<i>A můžu se zeptat, jak vypadá třeba váš obvyklý den s dětma? <u>Matka</u>: Tak, chodíme ven, dáme si třeba zmrzku, do parku chodíme, na houpačky. No a někdy přijde jejich táta a taky jsou ven se projít, taky sušenky, sladkosti...</i>	STA
PM10	<i>Jak to? <u>Stará se o děti?</u> <u>Matka</u>: K dětem se chová pěkně, ale k mě mně ne.</i>	PRO
PM10	<i>A co plánujete? <u>Co byste chtěla do budoucnosti?</u> <u>Matka</u>: Abych měla svůj byt. S ním, jeho tátou, nechci žít. Jeho táta přijede tak jednou za dva dny, žít bych s ním už nemohla.</i>	PROTI
PM11	<i><u>Matka</u>: Jsem moc hodná a furt tím trpím, já prostě nedokážu říct ne, já jsem ho měla kopnout do... no víte kam. Nechala jsem se mlátit, když se narodil kluk, tak jsem změkla... to už bych byla teď mrtvá, kdybych s ním pořád žila. A proč to dělá, proč vás mlátí? Protože žárlí. Myslí si, že mám pořád nějaký chlapy. Prostě jdu do krámu a že tam mám nějakýho chlapa. Neříkám, že jsem ho nikdy nepodvedla, ale to jsem mu i řekla.</i>	PRO
PM12	<i>A jak se chová, když přijde sem za vámi? <u>Matka</u>: On sem nesmí, má to zakázaný. Řval, tak ho vyhodili. Dělal strašný scény tady, tak mu řekli, že nesmí dovnitř. Jenom vždycky zazvoní a my jdeme dolů.</i>	PRO
PM13	<i>Vy už se nevrátíte k tomu pánovi? <u>Matka</u>: V tom bytě jsme skončili. Kvůli němu, že dělal bordel. Furt zvonil, dělal bordel, řval. Tak nás tam už nechtěl ten chlap. Tak jsme šli na ubytovnu, pak na jinou ubytovnu, po ubytovnách tak... on našel byt, tak jsme asi 3 měsíce bydleli tam na Chodovský, jo to bylo v létě. V listopadu jsem šla vlastně na krizák, to jsme tu byli podruhé.</i>	PRO
PM14	<i>A poprvé jste tu byli kdy? <u>Matka</u>: No to jsem se s ním pohádala, potom jsem už neměla kde být, tak na chvíli. Takže byste si přála, abyste měla svůj byt. A on by k vám chodil tak na dva dny? <u>Matka</u>: Říkám, bez něj to bylo lepší... neříkám, že jsem ho nepodvedla, ale on má závazek, má dítě... mě tady nezajímá, co kde dělá, to kvůli dětem.</i>	KONF
PT01	<i><u>Matka</u>: Ne, tady ne, tady vůbec, vůbec se nemluví sprostě. Jako jiný děti si to dovolej, ale Lukáš, Lukáš, to ne. On je prostě takhle vychovanej.</i>	POCH
PT02	<i><u>Matka</u>: Fakt jo... Tak se dorozumíváte znakovým jazykem? Nebo jak? <u>Matka</u>: No, on to umí Lukáš. On všechno ukáže... on dokáže všechno říct, všechno. Všechno ti dokáže říct. Třeba na cheba ukáže takhle, jako že to uřízne...</i>	POCH
PT03	<i>(nevím, kde mi to vypadlo, ale jednou se Terka zmiňuje o tom, že Lukáš spí. Asi je to úplně na začátku, než jsem zapla diktafon - kde máš Lukáše, v práci? Ne, on spí...</i>	PRO
RH01	<i><u>Matka</u>: Máma mi dala na vybranou. Říkala prostě, jestli si to chceš nechat, tak že jo, mám jít, no tak jsem šla. No to muselo být teda těžký... <u>Matka</u>: No bylo to těžký. Právě říkám, že začátku to bylo hrozně těžký, že jo. Ale... dneska už to chápu, co tím myslela, že jo, že prostě nechtěla, abych měla tak brzo starosti, a to všechno, jenže já jsem si to ještě v té době neuvědomovala, že jo. Až teď prostě chápu, když mám sama děti, co ona vlastně po mně chtěla a jak to myslela.</i>	MÁMA, ROZ
RH02	<i>No, ona je vlastně taky vaše Matka, takže taky má starosti o vás. <u>Matka</u>: No, to ona se vlastně bála, jak to všechno zvládnou, a hlavně... bylo to brzo.</i>	EMO
RH03	<i>No a co na to pak vaše Matka, když teda... <u>Matka</u>: No, tak se s tím smířila, no... když jsem teda odešla, tak ode mě nečekala, že to jako udělám, ona řekla jenom jako že to, a já jsem to vzala vážně. Tak jsem odešla no a stejně, když jsem porodila, tak prostě... celý těhotenství jsme skoro nemluvily spolu. A když jsme porodila, tak za mnou přišla jako do porodnice a... už to bylo dobrý.</i>	MÁMA, ROZ
RH04	<i>Takže pak jste se smířily... <u>Matka</u>: Jako i v tom průběhu toho těhotenství jsme spolu mluvily, ale ne hned, no... když jsem měla těch sedm odm měsíců, potom teprve, to už se máma s tím smířila, protože viděla, že mi roste břicho a že všechno</i>	EMO, MÁMA

a tak, už ani pro ni to lehký nebylo, že jo. Jsme bydlely vlastně v jedné vesnici ale nemluvily jsme spolu. A dyž jsme se někde potkaly, tak i pro ní, pro ní to bylo těžký.

RH05	No to teda... no, a... ted' je to v pořádku? <u>Matka:</u> (přikyvuje). Tak to je výborný.	MÁMA
RH06	<u>Matka:</u> Á... takže...nevím no. To bylo těžký. Tak jako... přitele jako... zavřeli. že jo... a malýmu bylo devět měsíců. No tak a potom teda jsem bydlela u mámy, od těch devěti měsíců.	MÁMA
RH06	<u>Matka:</u> Á... takže...nevím no. To bylo těžký. Tak jako... přitele jako... zavřeli. že jo... a malýmu bylo devět měsíců. No tak a potom teda jsem bydlela u mámy, od těch devěti měsíců. A potom už mi pomáhala jakože... spíš s Káčou, no. Když já jsem pořád chtěla bejt samostatná, a že jo... soběstačná, tak jsem jako nenechávala, aby mi třeba pomáhala s nima, prostě... jenom... jako že jsme tady byly...	POM, SAMOS
RH07	<u>Matka:</u> Na bakaláře jsem měla jít, že jo, jenže nám do toho umřel táta, jako Tomášův, takže jsme na tom nebyli finančně dobře, protože tím pádem jako už máma neměla ty peníze, že jo, už jsme to, pohřeb... protože předtím jako babička, rok na to táta, tak to už bylo moc, že jo. No a už prostě...třeba jsem měla člověka, kterej mi pomáhal s knížkama, a tak, ale už tam nebylo na dopravu, takový ty věci, a už... máma tady zůstala s bráchou sama a brácha byl malej, máma na tom byla psychicky špatně, že jo, ta to prostě neunesla, zhroutila se a já jsem tím pádem nenastoupila do školy, protože jsem si říkala, že musím jako pomáhat doma, že jo. No a proto jsem pak zblblá, protože už jsem... už jsem neměla jako ty plány, všechno se mi zkazilo, tak jsem zblblá, začala jsem s holkama chodit na diskotéky, no... seznámila jsem se jako... s nim... no ani nevím jak to bylo a... no vlastně, mám to dlouho trvalo, než se z toho dostala, že jo, tak jsme to měli těžký s penězma, se vším, prostě jo, finančně, prostě tak všelijak jsme to měli špatně... a já jsem to řešila jako tím, že jsem chodila s holkama ven, že jsem na to nechtěla myslet, potom jsm zblblá prostě, první kluk, první blbost...	KDYSI, MÁMA, NEM, POM
RH08	(V tom momentě se odemykají dveře a vstupuje babička s Káčou, které byly na nákupu. Obě dve vchází do kuchyně, kde sedíme a Káča ukazuje, co koupily. Babička vykládá nákup, Káča s maminkou zkoumají tetování z bonbonů, Natálka tomu všemu přihlíží)	MÁMA+
RH09	Tak já si vezmu tu vaši buchtu... (beru si buchtu). To je krása... <u>Matka:</u> To dělala Matka. Ona peče dobrý. Ona furt musí pít. Děti jsou na to zvyklí. Hmmm, dobrý... (...) Je fakt výborná. <u>Babička:</u> trouba blbě mi peče, tak je to takový jako...	MÁMA+, SOUDR
RH10	<u>Matka:</u> To voni už dávno neměli plínky, a vona ještě má. Vona nechce na nočník ještě... dneska si řekla, že plínu ne. <u>Babička:</u> Vona to má jak auto... (myslí tím nočník) <u>Matka:</u> Voni s tím choděj po chodbě, tak vona si myslí, že to má na hraní. <u>Babička:</u> Káčo, paní tady je... něco kvůli jako do školy, no ty jdeš taky do školy. <u>Těšíš se do školy?</u> <u>Káča:</u> No já eště nevím, jestli pudu. <u>Babička:</u> Ona i umí něco napsat, ňáký písmenka pozná. Jaký umíš písmenka? <u>Káča:</u> A a T. <u>Babička:</u> ona umí napsat Katka. Jo? No teda. To je hezký. <u>Babička:</u> No ale ted' to plete furt. A Tomáš ji učil taky číslice, to ona co pamatuje. A umí taky počítat do třiceti. Teda do dvaceti devíti, pak už neví, co je dál.	MÁMA+
RH11	To je dobrý, to jí půjde určitě rychle ve škole. Aby se tam nenudila (směju se) <u>Matka:</u> no tak, ji přijali do školy, že jo... <u>Babička:</u> ... že je chytrá, chytřejší prej než von, tak jí dali do školy. To holčičky někdy bejvaj. <u>Matka:</u> No já jsem si všimla, že jsou chytřejší. (smějem se). <u>Babička:</u> No a ona musí bejt hyperaktivní, všechno musí mít...	MÁMA+
RH12	A je to s nimi někdy těžký? <u>Matka:</u> Někdy jo no, někdy už toho mám dost. <u>Babička:</u> Jsme tady dvě s nima, takže když já už nevydržím, uteču někam. Já chci utýct, oni jdou za mnou (směje se)	MÁMA+
RH13	No a máte nějaký plány, nebo představy o tom, jako co, jaký třeba budou až vyrostou, nebo co byste třeba chtěly, aby měly, dokázaly...? <u>Matka:</u> Tak jako já, já si říkám, že prostě, já nemám určitou představu, jaký by měly bejt. Hlavně když se budou mít dobře, vyučej se, to je jedno čímkoliv... hlavně aby je to bavilo, a aby hlavně neudělaly stejnou blbost jako já, aby brzo nezačaly. Já jenom chci od nich, aby se vyučili, že jo, protože to je dneska základ, a aby dělali to, co je baví. Mně nezáleží na tom, co to bude. <u>Babička:</u> A aby byly vychované. No... vo to se pokou-	MÁMA+

ším, no... (směje se).

RH14	<i>Babička: bačkory si vem! Nezlob, ty... (na Káču)</i>	MÁMA+
RH15	<i>Babička: Tadleťa taky, já vezmu noviny, dělám křížovky, ona už taky musí mít. (o Natálce) Taky dělá, že luští.</i>	MÁMA+
RH16	<i>Babička: Běž si tam, Káčo. Dej to, dej to Káčo... Běž to ukázat paní. To nejde sundat, nejde to. (o tetování) Běž si do pokoje a nezlob! Kristi! Teda Káčo! Vysmrkej se!</i>	MÁMA+
RH17	<i>Babička: Tak a nezlob, buď hodná.</i>	MÁMA+
RH18	<i>Babička: A nejlepší je když spíte...</i>	MÁMA+
RH19	<i>Babička: A ona čeká dvojčátka za chvíli. To bude dětí. Matka: No, hned jich bude pět. Kdo tady teda ještě bydlí s vámi? Babička: No ten Tomáš, ten tady moc není... Ale tak jako když má volno, tak přijde. Tak to je veselo... takovejch dětí.</i>	MÁMA+
RH20	<i>Babička: no... já třeba nadávám a když jsou třeba jako včera celej den venku a já jsem sama doma, tak třeba už hodinu dvě, jo, tak... (Do toho Natálka „Chci etě...“) Babička: Nebo když někam jedu na jeden den nebo...</i>	MÁMA+
RH21	<i>Babička: Ukaž co je tady... Naty, co to je? Co to je tady? Co to je tam? Matka: Ona se stydí. Babička: Co to je tam? Co to je? No nestyď se. To seš taková hodná, když tady někdo je?</i>	MÁMA+
RH22	<i>A Kačko, pomáháš taky s něčím mamince, tady? Jo? Babička: Káčo? (...) Pomáháš?</i>	MÁMA+
RH23	<i>Káča: Hele Vilík a ta... No jak se jmenuje ta druhá? Víš? Káča: Vilíková. Babička: Ne! No, možná že je taky Vilíková... Babička: No kde bydlej, v Butovsi bydlej, řekni, v Butovsi. Káča: Mája! Včelka Mája! No to jsem nevěděla, že bydlej v Butovsi (smějem se) Babička: Na křižovatce naproti tam v Butovsi. Tak tam maj asi včely, že jo, tak ona si myslela, že tam bydlej.</i>	MÁMA+
RI01	<i>Matka: No tak, bylo mi 17, když se máma s tátou rozvedli a šla jsem teda bydlet s mámou plus s mladší sestrou a nejstarší sestrou, protože ta měla dvě děti a byla taky sama, no s přítelem, tak jsme teda šli všichni pohromadě.</i>	KDYSI, MÁMA, ROZ, SOUDR
RI02	<i>Matka: A mě už teda osmnáct bylo, tak jsem se zvedla sama na svoje nohy a řekla, že teda pojedu taky, že tam budu vydělávat a že tam prostě budu žít, budu prostě pomáhat mámě s tím, že jí budu posílat peníze, aby tady mohla přežít.</i>	MÁMA, SOUDR
RI03	<i>Matka: No, tak jsem tam jela, za 14 dní jsem přijela zpátky domů, protože jsem...prostě se mi stýskalo a prostě práce tam nebyla, tak jak prostě každé říká na tohleto, takže prostě jsem se vrátila a žila jsem tady.</i>	SOUDR
RI04	<i>Matka: No tak nějak jsem tam vydržela asi tři měsíce, s tím, že jsem teda odjela domů, protože mamina mi vonemocněla...</i>	MÁMA, POM
RI05	<i>Matka: Když jsem teda přijela domů a řekla jsem to mámě, a jako ségrám, protože jsme vlastně bydleli u sestry v Radlicích, tak docela jako měly z toho radost. Jó? Jako že by mi někdo nabídl jdi na interrupci nebo prostě dej to pryč nebo tohleto, nikdo mně právě nic neřek.</i>	EMO, SOUDR
RI06	<i>Matka: Takže jako... jsem...právě že to mě štválo, že když jsem měla na něco chuť, tak prostě, on prostě jako nekoupil mi nic, neposlal mi třeba peníze „na jdi si koupit“ nebo tohleto, o mě se musela starat moje rodina, který dost měli svých problémů. Jo? Hlavně jsem měla ještě mladší sestru, která studovala, která vlastně mamina jako vlastně taky byla na pracáku, protože už byla starší, že ji nikdo nechtěl vzít do práce, takže jsme žili jen tak tak. Jo? No, plus já do toho těhotný? Takže mě mamina vyrobila postýlku (...)jsme si sehnali košíček, a na to vlastně, na ten košíček, to celý obalila prostě tím molitanem, na to tu lítku, no prostě nádherný, jak kolíbka to vypadalo. Ale prostě že to vlastně leželo na zemi. Jo? Že se to prostě muselo vždycky dát na nějaký stoleček. Takže tak jsem měla i postýlku.</i>	POM, PRO, SOUDR
RI07	<i>Matka: Když už byly teda tři měsíce, tak náč okradl moji mámu, kvůli kreditu, vzal ji ze stolu zlatý náušnice, šel a prodal je, koupil si kredit a mě do zbytku dal, jako že chodí do práce, protože on mi začal i lhát, že chodí do práce, že se dře, protože sem říkala, ta mateřská není pro mě, ta je pro to dítě.</i>	PRO

RI08	<i>Matka:</i> Takže já nemůžu kupovat tobě kredity, a já jsem nedávala ani sestře, já jsem ji dávala jenom na elektriku a na plyn. To je asi náákých 2000. Říkám to je malý, ty peníze, to není pro mě. Já jsem si z toho nekoupila ani cigarety. Jo? Mámě jsem dávala 2000 a ségře 2000 a říkám mami ty abys mě že jo živila a ségra prostě ať má na elektriku a na plyn, protože tam taky zadarmo nemůžeme bejt. No a... on se teda jako, prej se teda jako snažil, že teda jako chodí do práce a todleto, nic, jo, zjistila jsem že mi teda ukrad ty náušnice mamině, á... prostě máma tomu nevěřila, že to byl von.	PRO
RI09	<i>Matka:</i> První jsem to říkala sestře mladší, protože já vlastně ležela, chtěla jsem teda, aby se aspoň staral o malou. No a on že ne, že on tam jde, že on tam jde, tak říkám no tak se sbal a vypadni. Když se nedokážeš o mě a vo malou postarat, tak běž. Říkám, v tom nejhorším nás necháváš? Ty potřebuješ jít prostě na vzduch, protože měl nějaký spichy s kamarádkama? A říkám, no, to ne. Tak... jsme se teda nechali, s tím že teda... se sebral a odešel k ségře, k mojí sestře, no a tam vlastně máma přiběhla, protože jsem jí to říkala, mámě to bylo hrozně líto, že prostě, že sem teda to... no tak jsme tam tedy spolu jeli za ním, máma mu chtěla jako vynadat, on mi něco špatnýho řek, tak mu máma nafackovala, s tím že vlastně jeho rodina potom se do toho pustili jako, no takže asi za tři dny vodjel, ale v těch třech dnech to taky mezi námi bylo jako říkám dobrý já ti odpustim, dej to dohromady, dal to dohromady, říkám a měli jsme jít jako spolu znovu začít žít.	POM, PRO, SOUDR
RI10	<i>Matka:</i> No, u sestry. No, s tou maminou a se sestrou furt tam. No a potom teda... malá teda v noci nespala a já měla takovej... mám do teď takovej pocit, že prostě to dítě porodim já... tak prostě je to moje dítě, já se o to musím postarat, já musím k tomu dítěti vstávat, já s ním musím chodit po doktorech, prostě nikdo mi nepomáhal, protože jsem tu pomoc ani nechtěla, oni se mi třeba prosili, běž, běž se vyspat, já si vezmu ven.	SAMOS
RI11	<i>Matka:</i> Jo, do toho jsme teda měli narozeniny, jo, to taky, to prostě byla válka, protože mamině se nelíbil, protože docela pil, takže ze začátku taky války, války	MÁMA, ROZ
RI12	<i>Matka:</i> Takový se žije tak jako z huby do huby, protože jsem si i našla práci, jo, mám u sebe maminu, jo, takže jako...	MÁMA
RI13	<i>Matka:</i> No, nevím, jak je to v jiných rodinách, ale u nás jako my sourozenci, jó, což jako teda já jsem mezi sedmi sourozenci, tak jako my jako rodina se docela držíme hodně, jako sestry určitě, a bráchové... nevím jak jsou na tom bráchové, ale třeba s Miškou, jo, tak to se držíme.	SOUDR
RI16	<i>Matka:</i> ... tak prostě je to moje dítě, já se o to musím postarat, já musím k tomu dítěti vstávat, já s ním musím chodit po doktorech, prostě nikdo mi nepomáhal, protože jsem tu pomoc ani nechtěla, oni se mi třeba prosili, běž, běž se vyspat, já si vezmu ven. Ne prostě, to je moje dítě, to je moje starost, a to prostě já pro ni dejchám, takže...	POP
RI17	<i>Matka:</i> Do toho vlastně... problém se nastal... hmmm... asi v tom kojení, vlastně ještě v těch třech měsících, to ještě snad myslim že i byl doma von, já ji kojila a z ní úplně lilo, pot, prostě hrůza. A... tak jsem... sestra jako odpoledne mi říkala hele, to je asi dehydratace, to by si měla jít s ní k doktorovi, tak jsem volala sanitku, která mě hned odvezla, byla zima zrovna a v nemocnici mi řekli, že má velikánskou šelest, přehozený cévky, dirku v chlopni, a... jo, cévku - přehozený cévky, dirku v chlopni, velkou šelest. No a ještě něco k tomu má. Takže má ze sta asi čtyři procenty zdravý. No to jsem se vlastně dozvěděla, tak to úplně ve mně prostě to jsem prostě chodila jak mrtvola, jo, to jsem se strašně bála, že mi nepřežije, že už teď... držim mrtvolku v ruce, jo, takže jse se s tím strašně trápila, no a vona, že jo už ten čas, to už jsme spolu nebyli, on se teda, jemu to na jednu stránku bylo líto, ale na druhou stránku jsem necejtla, že by prožíval něco, co jako prožívám já.	NEM
RI18	<i>Matka:</i> Našly jsme si kousíček od sestry byt 3+1, se vším všudy 10 000, velikánský místnosti, já budu mít s ní sama pokoj, takže to pro mě bylo úžasný, jenom bohužel tam nebylo topení, takže jsme tam mrzli. Tam jsme bydleli asi rok...	BYDL
RI19	<i>Matka:</i> Jo, do toho jsme teda měli narozeniny, jo, to taky, to prostě byla válka, protože mamině se nelíbil, protože docela pil, takže ze začátku taky války, války, ale malou jako náák jako začínal trošku víc vnímat, no, tak jsem s ním otěhotněla, s tím, že jsem to dala pryč, protože říkam malá je, to už jí bylo... asi nevím rok a půl,	FET, ROZ

	<i>řikam to nejde jako po půl roce jako s přítelem jako říkám to ne, to je moc. Tak jsem to dala pryč, s tím že prostě jemu se něco nelíbilo, a tohleto prostě, furt tam byly ty hádky, furt jsme si nerozumněli, furt mi hlavně vyčítal, že se kvůli mně rozvedl a že ji má rád a tohleto, že jsem mu to furt nadhazovala ať jde k ní a tohleto...</i>	
RI20	<i>Matka:</i> Takže jsem se vrátila domů a prostě to řák jako přešlo k tomu, že sme dneska tady, s tím že teda už sme spolu teďko to bude třetí rok, nó a... takový se žije tak jako z huby do huby, protože jsem si i našla práci, jo, mám u sebe mamínu, jo, takže jako... jako... na to že mi je pětadvacet let, jako upřímně řečeno, kdybych měla takovýdle rozum teď, takovej, co mám teď, v minulosti, tak tady ani nežiju... nejsem.	FINA
RI21	<i>Matka:</i> Ne ne ne, ještě čekáme tu voperaci, měla by bejt v předškolním věku... Jo, srdíčko, no... a ještě co máme tak jako problém, máme po tom jejím pravým tatínkovi máme zděděný špatný vočíčka, takže máme čtyři dioptrie na obou dvouh očíh, takže jako jsou to jenom prachy a prachy a prachy... No, to je hrozný, jako. A ona má teda jako silný, ona má opravdu jako kompoty, jo... to nemá ani moje máma, taky nosí brejle, Míša vlastně taky nosil brejle, takže jako... to máme tak, že vlastně nosíme ty brejličky, a máme to srdíčko nemocný.	FINA, NEM
RI22	<i>Matka:</i> Protože já se třeba jako snažím, já třeba dostávám ještě pořád jako mateřskou, plus do toho mám na bydlení, takže sama jako s malou mám patnáct tisíc, s tím, že třináct tisíc dohromady platím nájem, elektriku a plyn, no a vlastně ještě plus si vydělávám na poště, uklízím poštu a jeden barák, takže mám nějakých dohromady úplně i s těmadlema financema dohromady jednadvacet tisíc. Jo? Zaplaceněj nájem každém měsíc, plyn, elektriku, to samý. Vodu mám prostě, mám úplně všechno pro to dítě mám, krásnou velkou postel čistou prostě, pro mě je tohleto nejdůležitější, a vim že třeba každá holka tohleto nedělá, jo... prostě pro mě holčička musí bejt... nemusí bejt přepychově oblečená, jo? Pro mě je důležitý, že je čistá a že je teple obléknutá, prostě...	POP
RL01	<i>Babička:</i> Dojdi si pro tu flašku... Jó, to sou děti, Bože můj. Pane Bože. Co bych měla kvůli nim dělat!	MÁMA+
RL02	<i>Babička:</i> Adriano, pojd' sem, Ad'ó. (zvýší hlas) Jak nepudeš spát dneska budeš bitá! Takhle budu bacat! Hm! No zlobíš hodně! (rozčileným hlasem)	MÁMA+
RL03	<i>Babička:</i> A zase je. A říkám že kdyby šla na tu sociálku, tak by jí to vzali. To je zdarma ne? Dát to pryč, ne? A nechci aby měla... už. Čtyry děti, víte, co to je? To je peklo ty malý. Nebude to stačit. Ty plíny...	MÁMA+
RL04	<i>Babička:</i> (v pozadí): na, a dej ji do kočáru, ona už bude spát... tady máš a spát! No? Spinkat! A ty, jak to, že chodíš bosa. Podívej, jaký máš špinavý nohy. Jaký máš špinavý nohy. (chvíle ticha) Já ti to vymluvím. (chvíle ticha). Pojd', utřeme nohy. Sedni si tam a utřeme nohy. (Babička si sedá na křeslo a utírá vnučce špinavé nohy. Matka přihlíží, usmívá se, nic na to neříká.)	MÁMA+
RL05	<i>Babička:</i> A nedávej je na deku, dyť je to čistý, nebo tě zbiju! Podívej se, špinu! Podívej se, ty seš ale hnusná holka. Já tě hodim tam do studený vody ještě... chceš? Jo? Jak sundáš boty dolů tak koukej tou botou tady. No máma ji jenom omlátí a řve, ale neumí pořádně přiložit, vid'. Ale baba jo. Bojíš? Ty se bojíš? Bojí? To je jak učit... chodit... pořád chodí bosa.	MÁMA+
RL06	<i>Matka:</i> Ád'ó! (Matka konečně zasahuje) <i>Babička:</i> Adriano pod' sem. Pojd', nebo půjdeš do toho, do popelnice tě hodim. (...) Nesundavej to! Slyšela si? Chceš jit spát? Co?	MÁMA+
RL07	<i>Babička:</i> Je sundává pořád dolů, ona kožený nemůže mít, ona je zvyklá bosa. Pod' sem dej sem tu hlavu. Pane Bože, to je hlava... (babička dělá Ád'e culíček z jejích hustých kudrnatých vlasů) No to jo, takovejch vlásků, teda... <i>Babička:</i> a účes ji dělat čistý, včera ji večer vykoupala.... depak... zlobej tydle holky, jako chlapečky jsou! Vid' Michalo! (na Míšu) Tak budeš domů, pudeš tvojí bábě domů, pudeš... A zkus dát gumičku dolů, uvidíš, co dostaneš. No. No??	MÁMA+
RL08	<i>Takže jste se těšila na miminko. (...) A co maminka na to?</i> <i>Matka:</i> Byla trochu zaražená, pak to přešlo.	MÁMA, EMO
RL09	<i>Babička:</i> Zase zlobíš! <i>Matka:</i> Neřvi ale! <i>Babička:</i> Maj dneska roupy, chtěj dostat.	MÁMA+

RL10	<i>Tak jste tady často u maminky? (Přikyvuje.) Je to kousek... (Přikyvuje.)</i>	MÁMA
RL11	<i>Babička: Boty! Říkám boty! Zlobíš! Koukám si mě poškrábala těma svýma pazou-rama. Ona pořád něco dělá, vyvádí... ty budeš zlobit? Áďa: Ne. Babička: Ty budeš dělat bordel? Áďa: Ne. Babička: Pudeš tam dolů ke Gorolům, tam budeš, budeš tam u nich. Áďa: Nebudu. Babička: Nebudeš? Jenom bábu chceš zlobit, že jo! (Matka se směje). Chceš si zapálit? Chceš? (babička vytahuje cigaretu) Áďa: Ne. Babička: to víme že ty bereš, my to víme že ty takhle s babou vyvádíš. Pořád, furt. (chvilu ticha) Dneska nebudem prát, až zítra. Mně dneska není dobře. Joj ta noha mě bolí, ach Bože.</i>	MÁMA+
RL12	<i>A máte nějaký další vnoučata? Babička: Ech, mám jich tolik. (ostatní se smějou) Že to nejde spočítat ani. Babička: By se tady nevešli. Syn má dvojčata, má, ty sou starý jak ona. Ta má tři, tamhleta bude mít čtyry.</i>	MÁMA+
RL13	<i>Takže... vy máte kolik dětí? Babička: Šest. Šest dětí. To je dobrej počet. (směju se.) To je ještě dvakrát víc, než tady. Babička: Předtím byla jiná doba, s dětma... (mluví o financích spojených s dětmi - dříve to bylo lepší, teď je to drahé. Nahrávka není moc zřetelná). Plíny jsou drahý, no.</i>	MÁMA+
RL14	<i>Babička: Nebouchej. Sofino! Jdete spinkat? Jdi spinkat Žofko. Michalo, nedělej. A vy jste měla taky tak jako hodně po sobě ty děti? Babička: No jo no... a šest potratů. Hmmm... to by jich bylo dvanáct. No teda, to už by bylo. Babička: To už by byla válka. A ta od Tomáše čeká dvojčata, no. Mladá holka. Je jí sedmnáct a půl.</i>	MÁMA+
RL15	<i>Babička: Ty děti, to je trápení... furt to brečí... je to hezký, mít děti, ale je to trápení teďkon. A kvůli čemu je to největší trápení? Kvůli penězům? Babička: No. Ona ještě nosí plíny, tadleta nosí plíny, večer abychom ji dali, to člověk vypatlá, na noc to má, ještě větší to je, starosti, to máte čtyry stovky...</i>	MÁMA+
RL16	<i>A kdyby bylo peněz dost a tak, tak by to šlo, myslíte?(opět trochu nesrozumitelné. Babička mluví o tom, jaké dávky ji sebraly a kolik si toho vyžádají opravy kolem domu. Vše se tedy točí opět okolo peněz. Po chvíli se babička zvedá a odchází dát holky spát).</i>	MÁMA+
RL17	<i>(z povzdálí se ozývají zvuky, jak babička s dětmi odchází a kárá za neumyté ruce, podle jejích slov „packy“. My s maminkou jsme chvíli ticho, mlčky posloucháme pomalu utichající šramot...)</i>	MÁMA+
RM01	<i>A máte rodinu? Měla jste se ke komu vrátit? Matka: No, máma byla na ubytovně, táta měl byt, ale pak o něj přišel, prostě je to takový složitý, a mě ani vlastně nechtěli, nechtěla jsem jim tam chodit. Takže jste byla na ubytovně a tam jste bydlela sama? Matka: Ne, tam byla se mnou máma na pokoji.</i>	MÁMA, ROZ
RM02	<i>A pak se vám tedy narodila Verunka. Matka: No, Verunka se narodila, hodně mě s ní pak pomáhala máma.</i>	MÁMA, POM
RM03	<i>A můžu se zeptat na vaše dětství - vy jste ho prožila doma v rodině? Matka: No, normálně v rodině. Byli jsme po ubytovnách, máma neměla peníze. A jak jste se dostala do past'áku? Matka: Máma nevěděla, co se mnou, tak prostě jsem fetovala...</i>	KDYSI, MÁMA
RT01	<i>A jak se na to tvářili ostatní? Matka: No... byli rádi. Měli radost, že bude miminko... Matka: Jó... rybička, na! (na Máju). A Matka taky? Matka: Taky měla radost.</i>	EMO, MÁMA
RT02	<i>No a ty sis ji přivezla sem, nebo jsi byla u mamky? Matka: No, já jsem byla u mamky, první tejdén, a pak jsem přišla sem, zpátky, to ji přivezli autem, tak se na ni podívali, no a pak jsme jeli dál, přijížděli furt každý den, každý den, na ni koukat...</i>	MÁMA
RT03	<i>A mamka ti pomáhala? Matka: Jó... S holčičkou... Matka: Jó, tak oni si já brali každý víkend. Přes tejdén jsem ji měla ty a přes víkend si jí brali.</i>	POM
RT04	<i>A jak tak často se vídáte s svojí mamkou a s ostatními? Matka: Dneska jsme zrovna přijeli. No, až dopoledne jsme přijeli. Protože byla ještě u nás, pak jsem měla ještě jet k dědovi do Hořic, říkám že už nejdu, že mě bolí hlava...</i>	MÁMA, SOUDR
RT05	<i>Matka: Protože oni jezdí sem, rodiče, my jezdíme tam, no. A vídáme se často.</i>	SOUDR
RT06	<i>Matka: Mě to prostě nák nebavilo někam chodit. Jako když třeba je takhle romská zábava, nebo to, no tak jdu, protože mám rodiče... Máš hlídání... Matka: Hmm...</i>	POM

	nebo tady se vždycky někam dostanem, nebo když potřebuju někam jet...	
RT07	<u>Matka:</u> Aby nebyla zlobivá, hlavně, jako naše děti, hlavně aby nemluvila sprostě... to nechci. A u vás se nemluví sprostě? Doma. <u>Matka:</u> No, u nás se mluví... jak se děti naučej, hodne sprostě.	kritika
RT08	<u>Matka:</u> No, to je... tchýnin brácha. No, my jsme tady měli teďka myslim 19. pohřeb, nám umřel strejda, taky tady bydlel s náma, no, nějaký divný to bylo. Já jsem tam nešla úplně, já jsem se bála, no, nějaký divný to bylo.	NEM
RT09	<u>Matka:</u> No, mi tady bydlíme s tchýní. A je to dobrý? Vycházíte spolu? <u>Matka:</u> Jó... <u>Pan farář:</u> To je vlastně Markéta... <u>Matka:</u> No, to je Lukášova Matka.	SOUDR, tchýně
RT10	A vaříš, Terko, nebo vaří tchýně? <u>Matka:</u> No, já vařím, no my se střídáme, když je nemocná, tak vařím já. Trochu jí pomáhám teda... když je třeba Maruška nemocná, nebo tak... ona mi pomáhá hodně...	POM
SH01	<u>Matka:</u> Prostě oni jsou můj smysl života. Já to jinak nevidím. (...) I když člověk by jim třeba chtěl dát víc, a nemůže, ale aspoň se snaží aby měly aspoň ten základ, a prostě nevím no... Pro mě děti hodně znamenaj. Všechno vlastně.	FINA
SH02	<u>Matka:</u> V sedmnácti jsem otěhotněla, a v osmnácti, no... bylo mi osmnáct, když se narodil. Bylo to brzo, no. Máma mi dala na vybranou. Říkala prostě, jestli si to chceš nechat, tak že jo, mám jít, no tak jsem šla. No to muselo být teda těžký... <u>Matka:</u> No bylo to těžký. Právě říkám, že začátku to bylo hrozně těžký, že jo. Ale... dneska už to chápu, co tím myslela, že jo, že prostě nechtěla, abych měla tak brzo starosti, a to všechno, jenže já jsem si to ještě v té době neuvědomovala, že jo.	ROZ
SH03	No a co na to pak vaše Matka, když teda... <u>Matka:</u> No, tak se s tím smířila, no... když jsem teda odešla, tak ode mě nečekala, že to jako udělám, ona řekla jenom jako že to, a já jsem to vzala vážně. Tak jsem odešla no a stejně, když jsem porodila, tak prostě... celý těhotenství jsme skoro nemluvily spolu. A když jsme porodila, tak za mnou přišla jako do porodnice a... už to bylo dobrý.	ROZ
SH04	<u>Matka:</u> Jako i v tom průběhu toho těhotenství jsme spolu mluvily, ale ne hned, no... když jsem měla těch sedm osm měsíců, potom teprve, to už se máma s tím smířila, protože viděla, že mi roste břicho a že všechno a tak, už ani pro ni to lehký nebylo, že jo. Jsme bydlely vlastně v jedné vesnici ale nemluvily jsme spolu. A dyž jsme se někde potkaly, tak i pro ní, pro ní to bylo těžký.	ROZ
SH05	<u>Matka:</u> Á... takže...nevím no. To bylo těžký. Tak jako... přitele jako... zavřeli. že jo... a malýmu bylo devět měsíců. No tak a potom teda jsem bydlela u mámy, od těch devíti měsíců.	PRO
SH06	<u>Matka:</u> No tak jako já jsem že jo, tady základní školu ukončila a mě přijali na romskou školu, do Kolína. A já jsem zkoušky udělala, všechno, to bylo na čtyry roky, že jo, na bakaláře jsem měla jít, že jo, jenže nám do toho umřel táta, jako Tomášův, takže jsme na tom nebyli finančně dobře, protože tím pádem jako už máma neměla ty peníze, že jo, už jsme to, pohřeb... protože předtím jako babička, rok na to táta, tak to už bylo moc, že jo. No a už prostě...treba jsem měla člověka, kterej mi pomáhal s knížkama, a tak, ale už tam nebylo na dopravu, takový ty věci, a už... máma tady zůstala s bráchou sama a brácha byl malej, máma na tom byla psychicky špatně, že jo, ta to prostě neunesla, zhroutila se a já jsem tím pádem nenastoupila do školy, protože jsem si říkala, že musím jako pomáhat doma, že jo. No a proto jsem pak zblblá, protože už jsem... už jsem neměla jako ty plány, všechno se mi zkazilo, tak jsem zblblá, začala jsem s holkama chodit na diskotéky, no... seznámila jsem se jako... s nim... no ani nevím jak to bylo a... no vlastně, mámě to dlouho trvalo, než se z toho dostala, že jo, tak jsme to měli těžký s penězma, se vším, prostě jo, finančně, prostě tak všelijak jsme to měli špatně... a já jsem to řešila jako tím, že jsem chodila s holkama ven, že jsem na to nechtěla myslet, potom jsm zblblá prostě, první kluk, první blbost...	FINA, NEM
SI01	<u>Matka:</u> No tak, bylo mi 17, když se máma s tátou rozvedli a šla jsem teda bydlet s mámou plus s mladší sestrou a nejstarší sestrou, protože ta měla dvě děti a byla taky sama, no s přítelem, tak jsme teda šli všichni pohromadě.	ROZ
SI02	<u>Matka:</u> A mě už teda osmnáct bylo, tak jsem se zvedla sama na svoje nohy a řekla, že teda pojedou taky, že tam budu vydělávat a že tam prostě budu žít, budu prostě pomáhat mámě s tím, že jí budu posílat peníze, aby tady mohla přežít, protože Čes-	FINA

ká republika je na tom docela blbě po finanční stránce - asi víš o čem mluvím.

SI03	<i>Matka:</i> No, tak jsem tam jela, za 14 dní jsem přijela zpátky domů, protože jsem...prostě se mi stýskalo a prostě práce tam nebyla, tak jak prostě každé říká na tohleto, takže prostě jsem se vrátila a žila jsem tady.	PRÁCE
SI04	<i>Matka:</i> Našla jsem si nového přítele, ten bohužel ale fetoval, takže jsem s ním byla asi přibližně půl roku, jo já jsem teda v životě drogy nebrala, ani nevím, jak to vypadá, s tím že teda jsme se rozešli a jela jsem znova do Anglie, to už mi bylo přibližně dvacet.	FET
SI05	<i>Matka:</i> No tak nějak jsem tam vydržela asi tři měsíce, s tím, že jsem teda odjela domů, protože mamina mi vonemocněla	NEM
SI06	<i>Matka:</i> Tak nák když jsem byla v šestém měsíci, těhotná, jako že už jsem měla i větší břicho, tak přijel, s tím že prostě jsme se sebrali a šli jsme do bejvalého bytu kde bydlel on v Neratovicích. No a tam jsme asi byli celý týden, a...on tady byl jenom na chvíli, že jako jenom aby se přišel podívat, a měl jet zpátky. Jemu se to jako nelíbilo, takže tady chtěl zůstat. Jeho Matka si pro něho přišla, s tím, že ho vzala za flígr a odnesla si ho domů. Až do Anglie. Říkám aha, tak to je hezký. A hodila po mě čtyři stovky. Říkám tak to jo, to je hezký, tohleto, já do práce nemůžu, jo, já jsem jenom na úřadě práce, za chvíli je mimino na světě, já nemám kočárek, věci, nemám kde bydlet s tím dítětem, říkám tak to je úplně úžasný.	BYDL, FINA
SI07	<i>Matka:</i> No, do toho jsem to jako přežila, do toho devátého měsíce a už jsem byla jako rozhodnutá, že prostě půjde k adopci, s tím, že mamina s tím nesouhlasila, protože mi... jsem byla u doktorky a doktorka mi řekla, že mám 95 procent na to, že to bude mít Downův syndrom, od malička, říkám tak o prostě já to ani vidět nechci, půjde to rovnou k adopci.	NEM
SI08	<i>Matka:</i> No... s tím že prostě jsem měla termín 15.8.2010, to už mi teda bylo jednadvacet, hmmm, tak prostě nák to nešlo ven, to mimino. Tak jsem vlastně sedmnáctého šla na kontrolu, s tím, že jsem začala rvát na sestřičky, že už prostě už přetahuju dva dny, že mi není dobře, že mám nateklý ruce, nohy a prostě že už mi není dobře, a že teda tady nebudu čekat na nějaký ultrazvuk tři čtyři hodiny, jo, protože před tím ultrazvukem se nesmělo jíst a pít a nic já jsem chtěla pít jíst...	NEM
SI09	<i>Matka:</i> Takže jako... jsem...právě že to mě štvalo, že když jsem měla na něco chuť, tak prostě, on prostě jako nekoupil mi nic, neposlal mi třeba peníze „na jdi si koupit“ nebo tohleto, o mě se musela starat moje rodina, který dost měli svých problémů. Jo? Hlavně jsem měla ještě mladší sestru, která studovala, která vlastně mamina jako vlastně taky byla na pracáku, protože už byla starší, že ji nikdo nechtěl vzít do práce, takže jsme žili jen tak tak. Jo? No, plus já do toho těhotný?	FINA, PRÁCE
SI10	<i>Matka:</i> Když už byly teda tři měsíce, tak nák okradl moji mámu, kvůli kreditu, vzal ji ze stolu zlatý náušnice, šel a prodal je, koupil si kredit a mě do zbytku dal, jako že chodí do práce, protože on mi začal i lhát, že chodí do práce, že se dře, protože sem říkala, ta mateřská není pro mě, ta je pro to dítě.	PRO
SI11	<i>Matka:</i> Takže já nemůžu kupovat tobě kredity, a já jsem nedávala ani sestře, já jsem ji dávala jenom na elektriku a na plyn. To je asi nákových 2000. Říkám to je malý, ty peníze, to není pro mě. Já jsem si z toho nekoupila ani cigarety. Jo? Máme jsem dávala 2000 a ségře 2000 a říkám mami ty abys mě že jo živila a ségra prostě at' má na elektriku a na plyn, protože tam taky zadarmo nemůžeme bejt.	FINA
SI12	<i>Matka:</i> No a... on se teda jako, prej se teda jako snažil, že teda jako chodí do práce a tohleto, nic, jo, zjistila jsem že mi teda ukrad ty náušnice maminy, á... prostě máma tomu nevěřila, že to byl von, já jsem šla do zastavárny, prostě jsem věděla kam, vlastně s tím kočárkem, se ségrou, a sem řekla prostě že sem těhotná ještě znova, že mám tříměsíční miminko a že jestli teda přítel to tam nezastavil, že mi asi fetuje, musela jsem to nák jako si vymyslet, aby mi to vůbec řekli, no tak mi to teda řekli, že teda jo. No a to ve mně raplo. Říkám tak takhle, jo? Říkám tak to abych se ted'kon bála, abych já koupila malý náušničky, jo a von jí je potom vzal jenom kvůli kreditu? Jenom aby byl ve spojení s mámou tátou? Já mu nestačím s holkou? To už je rodina, co jsme my.	PRO
SI13	<i>Matka:</i> No a když teda se... jsem prostě teda řekla, že to prostě musí dát dohromady, že mě to jako nezajímá, on jako že ne, že ne, že ne, tak jsem mu vzala pas, aby	ROZ

mi nikam neodjel, protože řekl, že jede domů, tak jsem mu vzala všechny doklady, vzala jsem mu telefon, a říkám až to dáš do pořádku, všechno ti vrátím a můžeš si jít, kam chceš.

SI14	<i>Matka:</i> No do toho... do toho vlastně jsem... onemocněla, dostala jsem zápal plic, i malá byla nemocná, jí bylo necelý tři měsíce jí byly, měla zánět průdušek, tak prostě... hned po Vánocích chvíličku, chvíličku, že eště ani nově rok nebyl, že v tom tejdnu, jak byly Vánoce a Silvestra, tak prostě říkám běž a něco jako měli jít udělat. První jsem to říkala sestře mladší, protože já vlastně ležela, chtěla jsem teda, aby se aspoň staral o malou. No a on že ne, že on tam jde, že on tam jde, tak říkám no tak se sbal a vypadni. Když se nedokážeš o mě a vo malou postarat, tak běž. Říkám, v tom nejhorším nás necháváš? Ty potřebuješ jít prostě na vzduch, protože měl nějaký spichy s kamarádkama? A říkám, no, to ne. Tak... jsme se teda nechali, s tím že teda... se sebral a odešel k ségře, k mojí sestře, no a tam vlastně máma přiběhla, protože jsem jí to říkala, mámě to bylo hrozně líto, že prostě, že sem teda to... no tak jsme tam tedy spolu jeli za ním, máma mu chtěla jako vynadat, on mi něco špatnýho řek, tak mu máma nafackovala, s tím že vlastně jeho rodina potom se do toho pustili jako, no takže asi za tři dny vodjel, ale v těch třech dnech to taky mezi námi bylo jako říkám dobrý já ti oспustim, dej to dohromady, dal to dohromady, říkám a měli jsme jít jako spolu znovu začít žít. Ale bohužel on si teda koupil už letenku a ten den prostě nějak chvíličku po silvestru prostě vodjel. Já se teda docela trápila, chvíličku... protože jsem si říkala, na jednu stránku jsem to si to zkazila já, protože pitomej ty jo dvě stovky kredit, takže jsem si to docela zkazila sama, ale...	NEM
SI15	<i>Matka:</i> Jí už teda byly tři měsíce, do toho vlastně jsem měla i špatný mlíko, takže jsem nesměla kojít, takže jenom sunar, takže to byly jenom prachy, takže jsem se tím docela trápila a...	FINA, NEM
SL01	<i>Babička:</i> A zase je. A říkám že kdyby šla na tu sociálku, tak by jí to vzali. To je zdarma ne? Dát to pryč, ne? A nechci aby měla... už. Čtyry děti, víte, co to je? To je peklo ty malý. Nebude to stačit. Ty plíny...	FINA
SL02	<i>Babička:</i> Předtím byla jiná doba, s dětma... (mluví o financích spojených s dětmi - dříve to bylo lepší, teď je to drahé. Nahrávka není moc zřetelná).	FINA
SL03	<i>Babička:</i> Ty děti, to je trápení... furt to brečí... je to hezký, mít děti, ale je to trápení teďkon. A kvůli čemu je to největší trápení? <i>Kvůli penězům?</i> <i>Babička:</i> No. Ona ještě nosí plíny, tadleta nosí plíny, večer abychom ji dali, to člověk vypatlá, na noc to má, ještě větší to je, starosti, to máte čtyry stovky...	FINA
SL04	(opět trochu nesrozumitelné. Babička mluví o tom, jaké dávky jí sebrali a kolik si toho vyžádají opravy kolem domu. Vše se tedy točí opět okolo peněz. Po chvíli se babička zvedá a odchází dát holky spát).	FINA
SM01	<i>Matka:</i> No tak já jsem byla v tom ústavu, teda jako pasťáku, v Jindřichově Hradci a utíkala jsem odtud, pak jsem utíkala za jedním chlapem, já jsem ho ani neznala, fetoval, já taky, takže se to jako dvakrát nebo třikrát stalo, to víte co, no a za čtrnáct dní jsem zjistila, že jsem těhotná. Bylo mi tehdy sedmnáct let.	FET
SM01	<i>Matka:</i> No tak já jsem byla v tom ústavu, teda jako pasťáku, v Jindřichově Hradci a utíkala jsem odtud, pak jsem utíkala za jedním chlapem, já jsem ho ani neznala, fetoval, já taky, takže se to jako dvakrát nebo třikrát stalo, to víte co, no a za čtrnáct dní jsem zjistila, že jsem těhotná. Bylo mi tehdy sedmnáct let.	PRO
SM02	A jaké to bylo, když jste zjistila, že jste těhotná? <i>Matka:</i> Šok, prostě velkej šok. Protože jsem nevěděla že bych mohla být těhotná, neznala jsem ho, to nebyl žádný vztah, on jako nebyl můj přítel, prostě takovej neznámej, spíš jako kamarád, ale moc jsem ho neznala. On byl tenkrát taky na útěku, z Vinařic, z tý věznice.	PRO
SM03	<i>Matka:</i> No, pak mě pustili, v omsnácti, já jsem byla ve třetím měsíci, autem mě odvezli do Prahy na ubytovnu, dali mi sedm nebo osm tisíc, protože to tak dělaj, každý to takhle dostávají na ten začátek aby měli něco na jídlo a na zaplacení bytu. No a to jsem byla ve třetím měsíci.	FINA
SM04	A máte rodinu? Měla jste se ke komu vrátit? <i>Matka:</i> No, máma byla na ubytovně, táta měl byt, ale pak o něj přišel, prostě je to takový složitý, a mě ani vlastně nechtěli, nechtěla jsem jim tam chodit.	ROZ
SM05	A jak probíhalo to těhotenství? <i>Matka:</i> No nic moc, no, špatně. Jako po zdravotní	NEM

*stránce? **Matka:** No zdravotně, bylo mi špatně, no nejhorší to bylo od toho 5. měsíce, hlava se mi motala, a jak jsem přestala fetovat, tak mě z toho bylo špatně a nemohla jsem spát a to jsem byla celé noci vzhůru, jinak jako nic.*

SM06	<i>Matka: Já jsem si pak vlastně sehnala byt, teda našla jsem si jednoho staršího chlapa a s ním jsem bydlela, vlastně od čtvrtého měsíce jsem byla s ním, on se staral, pak jsme se přestěhovali do jiného bytu, to bylo na Skalce, asi v pátém měsíci. No a tam jsem všechno nakoupila, oblečení, čepičky, peřinky a tak. Ten starší muž byl váš přítel? Matka: Ne, nebyl přítel, jako prostě kamarád. Nebo nevím, jak tomu říkáte. Prostě jsme spolu bydleli, ale nebyl to přítel.</i>	BYDL
SM07	<i>Žili jste spolu? Matka: Ne ne, nežili. Já jsem to ani nechtěla. Já jsem myslela, že budem, on chtěl, ale já pak nechtěla, to by nebylo dobrý pro to dítě v jeho bytě, to.</i>	BYDL
SM08	<i>Matka: V tom bytě jsme skončili. Kvůli němu, že dělal bordel. Furt zvonil, dělal bordel, řval. Tak nás tam už nechtěl ten chlap. Tak jsme šli na ubytovnu, pak na jinou ubytovnu, po ubytovnách tak... on našel byt, tak jsme asi 3 měsíce bydleli tam na Chodovský, jo to bylo v létě. V listopadu jsem šla vlastně na krizák, to jsme tu byli podruhé. A poprvé jste tu byli kdy? Matka: No to jsem se s ním pohádala, potom jsem už neměla kde být, tak na chvíli.</i>	BYDL, PRO
SM09	<i>Takže byste si přála, abyste měla svůj byt. A on by k vám chodil tak na dva dny? Matka: Říkám, bez něj to bylo lepší... neříkám, že jsem ho nepodvedla, ale on má závazek, má dítě... mě tady nezajímá, co kde dělá, to kvůli dětem.</i>	PRO
SM10	<i>A můžu se zeptat na vaše dětství - vy jste ho prožila doma v rodině? Matka: No, normálně v rodině. Byli jsme po ubytovnách, máma neměla peníze.</i>	BYDL, FINA
SM11	<i>A jak jste se dostala do pasťáku? Matka: Máma nevěděla, co se mnou, tak prostě jsem fetovala... A co na to vaše kamarádky, když jste otěhotněla? Matka: No oni všichni byly feťáčky, a já jsem přestala, tak jsem se přestala s nima bavit a už jsem s nima nebyla.</i>	FET, PRO
ST01	<i>Terko, a ty si kouřila, i když jsi byla těhotná? Matka: No, ale denně jen asi šest cigaret. Jenom. (smějem se) Ráno, odpoledne. Ale to byli doktoři, říkali, že to slyšeli poprvý, že jenom šest cigaret. Že byli lidi na tom ještě víc závislý, než já. No, pak když jsem tři dny nekouřila, po třetím dnu, tak se mi strašně zamotala hlava, mi bylo špatně... no, a vydržela jsem to.</i>	FET, TĚ-EMO
TH02	<i>Prostě to tak přišlo... Matka: Nák to prostě přišlo... a... co jsem měla dělat. Na začátku jsem nechtěla, ale... potom už jo.</i>	POP, TĚ-EMO
TH03	<i>A kolik vám bylo, jestli se můžu zeptat? Matka: Osmnáct. Osmnáct, no... No, to je brzo. Matka: V sedmnácti jsem otěhotněla, a v osmnácti, no... bylo mi osmnáct, když se narodil. (...) Bylo to brzo, no. Máma mi dala na vybranou. Říkala prostě, jestli si to chceš nechat, tak že jo, mám jít, no tak jsem šla.</i>	POP
TH04	<i>Matka: No já jsem v tu chvíli nevěděla, jestli si ho chci nechat nebo nechci nechat. Ale nedokázala bych, prostě, dát pryč dítě. To radši nechám, nevím. Nevěděla jsem co mě čeká, bála jsem se, říkám, bylo to těžký, ale... nedokázala bych jako vlastně zabít dítě že jo.</i>	ADOP
TH05	<i>Matka: U Kristiána... to ne, to jsem bydlela ještě u něj, u nich, no ale hned mezi tím jsem otěhotněla s tou druhou, že jo, vlastně rok po sobě... Matka: Jedenáct měsíců to bylo.</i>	POP
TI01	<i>Matka: Za tím přítelem, protože to prostě zůstalo v srdci a hrozně moc jsem ho milovala, no a do toho vlastně jeho sestřička, starší, otěhotněla, tak sem si prostě říkala, že když třeba otěhotním taky, tak prostě že se mnou bude, prostě se budem mít rádi, protože sme se rádi měli, a prostě to bylo jenom štěstí.</i>	TĚ-ZAMI
TI02	<i>Matka: Tak jsem jela domů, s tím, že jsem v autobusu, tím, že jsem tam seděla devatenáct hodin, tak jsem si sama zjistila, že jsem těhotná, protože mě bolely záda a furt jsem chodila čůrat, říkám a jejej, říkám buď jsem nemocná, anebo jsem asi fakt těhotná. Takže to mě bylo asi okolo dvaceti. Když jsem teda přijela domů a řekla jsem to mámě, a jako ségrám, protože jsme vlastně bydleli u sestry v Radlicích, tak docela jako měly z toho radost. Jó? Jako že by mi někdo nabídl jít na interrupci nebo prostě dej to pryč nebo tohleto, nikdo mně právě nic neřek.</i>	ADOP, TO
TI03	<i>Matka: (...) sem byla u doktorky a doktorka mi řekla, že mám 95 procent na to, že</i>	ADOP,

	<i>to bude mít Downův syndrom, od malička, říkám tak o prostě já to ani vidět nechci, půjde to rovnou k adopci. No... s tím že prostě jsem měla termín 15.8.2010, to už mi teda bylo jednadvacet, hmmm, tak prostě ňák to nešlo ven, to mimino. Tak jsem vlastně sedmnáctýho šla na kontrolu, s tím, že jsem začala řvát na sestřičky, že už prostě už přetahuju dva dny, že mi není dobře, že mám nateklý ruce, nohy a prostě že už mi není dobře, a že teda tady nebudu čekat na nějaký ultrazvuk tři čtyry hodiny, jo, protože před tím ultrazvukem se nesmělo jíst a pít a nic já jsem chtěla pít jíst...</i>	TO
TI04	<i><u>Matka:</u> No, v tom šoku, že jsem ho vůbec viděla, tak teda jako že jsem si rychle sbalila ty věci, dělala jsem jako, že mě prostě už vůbec nezajímá, že vlastně už ho nechci, že prostě mi zkazil celý to nejkrásnější období, co ženská prožívá, jsem neprožívala s ním, ale vlastně s rodinou, jo, protože to bylo něco nádherného, jak se to pohlo, prostě ty pocity, úžasný prostě. Úžasný. To těhotenství je prostě dyž je pohodový, prostě není v bolestech, tak je prostě úplně kouzelný,</i>	POP, PŘEDSTAVY
TI05	<i><u>Matka:</u> No, úplně bez problémů, úplně prostě... úplně bez problémů. Jo? Takže jako... jsem...právě že to mě švalo, že když jsem měla na něco chuť, tak prostě, on prostě jako nekoupil mi nic, neposlal mi třeba peníze „na jdi si koupit“ nebo tohleto, o mě se musela starat moje rodina, který dost měli svých problémů. Jo? Hlavně jsem měla ještě mladší sestru, která studovala, která vlastně mamina jako vlastně taky byla na pracáku, protože už byla starší, že ji nikdo nechtěl vzít do práce, takže jsme žili jen tak tak. Jo? No, plus já do toho těhotný?</i>	POP, PŘEDSTAVY
TI06	<i><u>Matka:</u> Abych to jako nějak shrnula, v tom šoku, že on tady je, tak jsem teda tam běžela, první vyvolávačka...a ono nic. Protože mysleli, že budu normálně rodit. Druhá, třetí, čtvrtá, von nic, já říkám on bude u porodu, takže stál vedle mě, no a to už bylo takový ty ženský, já to chytla pod krkem a říkám „tys mi zkazil celej život“, celou moji postavu, prostě absolutně všechno,</i>	POP
TI07	<i><u>Matka:</u>...no a já hlavně byla už na prášky, protože to už byla asi šestá vyvolávačka, a pořád nic, žádný bolesti, já jsem chtěla chodit, kouřit, jíst, pít, nic jsem nemohla, no a prostě jen ucucávat vodu a říkám nic, no prostě tu vodu mi dáš, nebo tě tady zabiju, takže jsem prostě pila normálně, jo... no... a vlastně po devátý.... když devátou injekci mi dali, tak mi prostě řekli, že bohužel, že se ta malá asi dusí a že prostě musíme na císaře, říkám, no tak to je teda úžasný, takže oni ho vlastně vyhodili za dveře, mě připravili a během vteřiny jsem byla na sále, malou jsem hned neviděla... a snad nevím jestli večer, já fakt nevím, jo... to jsem byla na jipce, takže vůbec nevím, když už teda mi ji chtěli teda jako ukázat, tak jsem řikala „řeknete mi aspoň co mám, nebo jestli jako žije, nebo prostě ještě jsem nic neviděla.</i>	POP
TI08	<i><u>Matka:</u> ...no, tak jsem s ním otěhotněla, s tím, že jsem to dala pryč, protože říkám malá je, to už jí bylo... asi nevím rok a půl, říkám to nejde jako po půl roce jako s přítelem jako říkám to ne, to je moc. Tak jsem to dala pryč, s tím že prostě jemu se něco nelíbilo, a tohleto prostě...</i>	ADOP, TO
TL01	<i>Jo. A když jste čekala první miminko, tak to bylo plánovaný, nebo to tak jako přišlo? <u>Matka:</u> Ne, nebylo. Samo, no...</i>	POP
TL02	<i>Hmmmm.... a jaký to teda bylo, když jste zjistila, že jste těhotná a tak? <u>Matka:</u> No tak já ze začátku, že jo, jsem se to jako bála říct, to bylo asi pět měsíců, než to každej poznal. To se pak moc nezakreje, no. (smějeme se obě) <u>Matka:</u> Jsem byla ráda, že budu mít... když jsem to zjistila... A přítelovi jste to řekla? On to věděl? <u>Matka:</u> Jó, věděl. A byl taky rád? <u>Matka:</u> Jó. Takže jste se těšila na miminko. (...) A co Matka na to? <u>Matka:</u> Byla trochu zaražená, pak to přešlo.</i>	TĚ-EMO
TL03	<i>A vy teda čekáte další miminko? <u>Matka:</u> No já si teda to, radši... protože mít čtyry děti... Týhle je teprve sedm měsíců.</i>	ADOP
TM01	<i><u>Matka:</u> No tak já jsem byla v tom ústavu, teda jako pastáku, v Jindřichově Hradci a utíkala jsem odtud, pak jsem utíkala za jedním chlapem, já jsem ho ani neznala, fetoval, já taky, takže se to jako dvakrát nebo třikrát stalo, to víte co, no a za čtrnáct dní jsem zjistila, že jsem těhotná. Bylo mi tehdy sedmnáct let.</i>	POP
TM02	<i>A jaké to bylo, když jste zjistila, že jste těhotná? <u>Matka:</u> Šok, prostě velkej šok. Protože jsem nevěděla že bych mohla být těhotná, neznala jsem ho, to nebyl žádný vztah, on jako nebyl můj přítel, prostě takovej neznámej, spíš jako kamarád, ale</i>	TĚ-EMO

	<i>moc jsem ho neznala. On byl tenkrát taky na útěku, z Vinařic, z tý věznice.</i>	
TM03	<i>Matka: No, pak mě pustili, v omsnácti, já jsem byla ve třetím měsíci, autem mě odvezli do Prahy na ubytovnu, dali mi sedm nebo osm tisíc, protože to tak dělaj, každý to takhle dostávají na ten začátek aby měli něco na jídlo a na zaplacení bytu. No a to jsem byla ve třetím měsíci.</i>	POP
TM04	<i>A jak probíhalo to těhotenství? Matka: No nic moc, no, špatně. Jako po zdravotní stránce? Matka: No zdravotně, bylo mi špatně, no nehorší to bylo od toho 5. měsíce, hlava se mi motala, a jak jsem přestala fetovat, tak mě z toho bylo špatně a nemohla jsem spát a to jsem byla celé noci vzhůru, jinak jako nic.</i>	POP
TM05	<i>A těšila jste se na miminko? Matka: Jo, těšila jsem se, ale hlavně až to bude ze mě venku jsem se těšila, víte jak.</i>	TĚ-EMO
TM06	<i>A pak se vám narodil Davídek. Matka: No, to byla holka stará šestnáct měsíců. A to bylo jak, to bylo plánované, aby se narodil? Matka: Ne ne, to bylo taky neplánované. Vrátil se totiž ten můj přítel, se kterým jsem byla od čtrnácti. Pustili ho z vězení. To byl jinej, než se kterým jste měla Verunku? Matka: Jo, to byl jinej, tamten to nebyl můj přítel, to bylo prostě tak že jste spolu to, ale tohle byl můj přítel, ale ten byl zrovna ve vězení. Takže ho pustili. A jaké to bylo? Matka: No, mama mi nadávala, že si to mám nechat jako vzít, já jsem to chtěla. Proč jste nechtěla jít na potrat? Já si teda myslím, že je to dobře, ale zajímá mě, proč jste si chtěla miminko nechat, i když vám Matka radila, ať jdete na potrat? Matka: No, prostě jsem to chtěla, byla jsem zamilovaná, on taky.</i>	ADOP, POP
TM07	<i>Proč jste nechtěla jít na potrat? Já si teda myslím, že je to dobře, ale zajímá mě, proč jste si chtěla miminko nechat, i když vám Matka radila, ať jdete na potrat? Matka: No, prostě jsem to chtěla, byla jsem zamilovaná, on taky.</i>	ZAMI
TT01	<i>Nejdřív se chci zeptat na to, jak to jako bylo, vlastně ten tvůj příběh, jak ses stala maminkou? Bylo to asi nečekaný...? Matka: Nečekaně... Nečekaně. To já jsem si tak myslela. Prostě to tak přišlo... Matka: No, nečekaně, to bylo, to nikdo nevěděl, akorát mi udělali to, cigáni drby... tak jsem šla k doktorovi, noa tak řekli, že jo.</i>	POP
TT02	<i>Matka: No, nečekaně, to bylo, to nikdo nevěděl, akorát mi udělali to, cigáni drby... tak jsem šla k doktorovi, noa tak řekli, že jo.</i>	POP
TT03	<i>Matka: Nejdřív jsem si řekla, že to prostě dám pryč, pak jsme si to nějak rozmyslela, a tak jsem si to nechala... A co že sis to rozmyslela? Matka: To mi prostě bylo mi to líto. Dívala jsem se na to na počítač, jak to vypadá, tak mi to prostě bylo líto.</i>	ADOP, TĚ-EMO, TO
TT04	<i>No, a jak jsi prožívala to těhotenství? Matka: Normálně. Žádný bolesti.. Bylo to v pohodě? Matka: Jo, akorát pak když jsem měla ten sedmej měsíc tak už jsem šla rodit. V sedmym? Matka: No, tři dny jsem trpěla, no a po třetím dnu jsem už porodila. No, měla kilo čtyřicet, když se narodila. No byla hrozně malinká.</i>	POP
IM01	<i>(Maminka se omlouvá, že musí doběhnout pro synka, který v průběhu rozhovoru odjel na své motorce zpět na dvorek. Za chvíli tedy přichází i s ním a posadí ho mezi nás dvě. Chvilí se bavíme o chlapečkovi.) No, to máte ale krásného chlapečka. Matka: No, to jo. Ty jsi špinavej, to máš od té pizzy. Nebo od čokolády, že? (otáčí se maminka na chlapečka). Pak ti dáme čepičku, ať ti nesvítí na hlavičku.</i>	
IM02	<i>(Synek leze na pískoviště. Matka o okřikne, že bude mít špinavé nové botičky. Synek si z toho nic nedělá a dál leze do pískoviště, až přepadne přes okraj a vyválí se v mokrému písku. Pak se vyhrabe a běží k nám a ukazuje mi špinavé ručičky. Matka ho táhne k sudu s vodou a společně umyjí ručičky. Pak se vrací. Synek se však vrací ke kohoutku, který vede ze sudu, a pouští vodu a nedbá na matčino naléhání, ať vodu vypne. Pak přiběhne a ukazuje mi utrženou ručičku od panenky, kterou umyl. Matka jde vypnout kohoutek, synek opět běží k sudu a kohoutek zapne a znovu běží ke mně a ukazuje, co má v rukou. Matku ignoruje. Obracíme pozornost opět na rozhovor.)</i>	
IH01	<i>(Kristián nechce poslechnout a jít se dívat na pohádky. Nakonec odchází se slibem, že si může kreslit.)</i>	
IH02	<i>(Během hovoru jde matka uvařit čaj do flašky pro nejmladší dceru, chvíli čekám)</i>	
IH03	<i>(Matka dává pít nejmladší. Chvilí ticha.)</i>	
IH04	<i>zllob</i>	

IH05	<u>Matka</u> : Nemůžeš mít oba na jednou, jeden stačí. (Hovoří na Natálku, která si chce sníst oba bonbony, které dostala)
IH06	<u>Káča</u> : Tohle musíš sundat... a tohleto dát... dáš si to takhle na ruku. <u>Matka</u> : Ty chceš taky? Chceš taky? (<u>Matka</u> se obrací na Natálku a dává tetování i jí).
IH07	<u>Matka</u> : A rovně, hlavně. <u>Babička</u> : To děláš špatně. Kam's jí to udělala? (Baví se nad tetováním, hovoru není moc rozumět) <u>Káča</u> : nemám to celý, nemám... (Myslí tím postavičku z tetování.)
IH08	<u>Babička</u> : Běž si tam, Káčo. Dej to, dej to Káčo... Běž to ukázat paní. To nejde sundat, nejde to. (o tetování) Běž si do pokoje a nezlob! Kristi! Teda Káčo! Vysmrkej se! (Děti běhají.) <u>Káča</u> : Zahrajem si na mrkání, jo? To je soutěž kdo dyl nemrkne? <u>Matka</u> : Ukaž, zapnu ti to. Nepředváděj se, pojď sem. <u>Babička</u> : To je divný počasí dneska... Ted' je pořád divný počasí, mně přijde. <u>Maminka</u> : Běž vod ní. <u>Kristián</u> : Já se chci koukat. <u>Babička</u> : běž tam! <u>Maminka</u> : Ty pojď sem, a ona si půjde tam, jinak se budete furt prát. (Nakonec se rozhodne, že Kristián půjde do pokoje, zatímco Káča zůstane v kuchyni s námi. Káča si jde kreslit, Kristián odchází s příslibem, že si může taky jít kreslit.) <u>Babička</u> : Tak a nezlob, buď hodná <u>Káča</u> : Haló, je tma někdo? ...Asi ne. Já jsem slyšel, že tě to prý baví ve školce, jo? A těším se už do školy? <u>Maminka</u> : Těšíš se do školy? (Káča přikyvuje) Jo? No tak to je dobrý! <u>Káča</u> : Právě že to spadlo pod stůl...
IH09	<u>Káča</u> : Chci kytíčku! To je pro miminka, ne? (ptám se Káči) <u>Babička</u> : No, oni to maj rádi... A máš kamarádky ve školce? <u>Káča</u> : Skoro žádný. Skoro žádný? <u>Babička</u> : Ona prej nechce, že jí to rozrušuje to učení. Takže tebe se baví hodně učit, jo? <u>Káča</u> : Jo. Těda. <u>Maminka</u> : Řekni a ve škole jsou taky holčičky, vid', takový zlý vid'. Kluci jsou tam hodný a kluci zlí, vid'. No, já jsem se taky ve školce bavila víc s klukama (směje se). <u>Káča</u> : To ten Tomík, ten se chová jak holka! Jo? A co děláš, jako holka? <u>Babička</u> : No, co děláš jako holka? <u>Káča</u> : Nevím. <u>Maminka</u> : Máš hezký, no... Chceš to sundat, jo? To nejde... to nejde...nejde, no...(tetování) (...) Neškrábej to, bude to mít červený. <u>Káča</u> : Tak tady to chci tam. <u>Babička</u> : Nedělej to! To se časem sundá! <u>Babička</u> : To půjde samo. <u>Maminka</u> : Málo... (dál rozhovor nad tetováním).
IH10	<u>Káča</u> : A furt říká „má má“! (o Natálce) <u>Maminka</u> : A Kristián nemá? <u>Káča</u> : On říká pejsek. <u>Maminka</u> : Ty ho provokuješ. Provokuješ jako pejsek. A on se s ní pak hádá. A on se s ní pak pere. Ale ona ho přepere. <u>Káča</u> : A on do mě strká a mlátí. Moje obočí! Hele, Káčo, a š čim si nejradši hraješ? <u>Káča</u> : S hračkama. A s jakýma? <u>Káča</u> : Ve školce. Ve školce máte hodně hraček? <u>Káča</u> : Jo. Tady máš taky nějaký? <u>Káča</u> : Jo. A máš nějakou panenku? <u>Káča</u> : Jo. Dvě. Jo? A jak se jmenujou? <u>Káča</u> : Adélka a Anička. To jsou hezký jména. <u>Káča</u> : Nebo Natálka a Anička. <u>Maminka</u> : Nejvíc se perou o motorku. A už se perou. <u>Káča</u> : Ale když já mám motorku, tak jsme hodný. Jo? (Smějeme se) <u>Maminka</u> : A když zase si veme kočátek, tak zase chtěj kočárek. Takže všichni vždycy chtěj to samý. <u>Káča</u> : A Kristián je kluk a hraje si s panenkama. <u>Maminka</u> : Ty si taky hraješ na tableť s autama a seš holka. No ty umíš na tableť, jo? To já třeba neumím. <u>Maminka</u> : Oni to uměj líp než my. Ty děti jsou na to takový šikovný. <u>Káča</u> : Kde jsou ty papíry, co nám dal Vítá? (hledá papíry) <u>Káča</u> : Tak já tam něco nakreslím.
IH11	<u>Káča</u> : Kytíčka! Kytíčka! Ta je krásná! (obdivuji Káčin obrázek). <u>Káča</u> : Tak, tužku! Prosím! <u>Babička</u> : Káčo... <u>Káča</u> : kde je tužka? kde jsou tužky? Kde jsou tužky? <u>Maminka</u> : Vždyť je vidíš, ne? <u>Káča</u> : Já je nevidím. <u>Babička</u> : A nejlepší je když spíte... <u>Káča</u> : haf haf (Tužka se našla...)
IH12	<u>Káča</u> : koukej! Koukej! <u>Babička</u> : No, Katka. No hezky kreslíš... <u>Káča</u> : Katka. Já ti napíšu katka. <u>Maminka</u> : Tak napiš jenom Káča. To máš kratší. To je hezký. <u>Káča</u> : To není K. (...) Kač... kač... takhle, takhle... (Káča zaujatě píše své jméno).
IH13	<u>Káča</u> : Počkej! Nuda! Nuda! <u>Maminka</u> : Napiš to hezky tady. <u>Káča</u> : Já už chci taky něco nakreslit!
IH14	No kytíčky, vid'. A medvídek tam je! (bavím se s Natálkou) <u>Babička</u> : Ukaž co je tady... Naty, co to je? Co to je tady? Co to je tam? <u>Maminka</u> : Ona se stydí. <u>Babička</u> : Co to je tam? Co to je? No nestyď se. To seš taková hodná, když tady někdo je? <u>Maminka</u> : tak vypadá, že je hodná. No, děti se chovaj někdy hodně jinak. A Kačko, pomáháš taky s něčím mamince, tady? Jo? <u>Babička</u> : Káčo? (...) Pomá-

háš? *Nic neslyším...* Káča: jo. A s čím třeba pomůžes, mamince? Maminka: Někdy nám tady zamete, vid', no je šikulka. Nebo peřiny ráno jsou srovnávat, vid'. Káča: Ještě obočí. Co že to je? Káča: Duch. **Ahá, duch. No jo!** (směju se) **Tam dole to je taky duch?** Káča: Ne. **Že to má taky takový jako... vlásy, nebo co to je. Já jsem takovýho ducha asi ještě neviděla.** (smějem se) **Já jsem myslela, že to je lev, že to je hřívá. Natálka už taky čte.** (komentuji, co se děje...) Babička: No taky... to ona musí... Káča: No takhle: pá pá pá. Maminka: No ona vidí od nás a tak chce to dělat taky. To jsou nějaký... úly? (komentuji obrázek v časopise) Káča: Včela... **No včela tam je. Vůně medu.** (čtu popis obrázku) Káča: Tak a hotovo. Babička. A kdo vybavoval tuhle kytičku? Káča: To ten soused. **Jo? No je to krásně vybarvený.** Káča: Tam je žlutá, červená, zelená... a... A jaká je tahle? Káča: Šedý! Maminka: No ne. Květináč je jaký? Káča: Barevný! Maminka: No tak. Káča: Hnědej! Teď nakreslim Natálku. (Natálka se směje) **To je Natálka, tohle?** Káča: Ne, ani nevím, co to je. Maminka: Taky seš ospalá. Babička: Dneska budou dobře spát. Káča: A je v botě někdo. Čau, koukej! Čau! (na Natálku) Maminka: Se předvádíte, ale fakt!

IH15	<i>No tak já si vezmu na cestu... já jsem vám tady přinesla sušenky.</i> <u>Maminka</u> : Jak se říká? <u>Káča</u> : Děkuju.
IH16	<i>Maminka</i> : Jdeš spinkat, vid'. (na Natálku) (Natálka se směje. Ostatní taky.) <i>Maminka</i> : Ty sis oblíkala sama boty? Ne? Kdo ti je oblíkl? <u>Káča</u> : Nikdo. Se oblíklý samy asi. <u>Maminka</u> : Kdo ti oblíkl boty? <u>Káča</u> : Sama. <u>Maminka</u> : Ty? <u>Káča</u> : Nikola?
IL01	(Babička si sedá na křeslo a utírá vnučce špinavé nohy. Maminka přihlíží, usmívá se, nic na to neříká.) <u>Babička</u> : A nedávej je na deku, dyť je to čistý, nebo tě zbiju! Podívej se, špinu! Podívej se, ty seš ale hnusná holka. Já tě hodim tam do studený vody ještě... chceš? Jo? Jak sundáš boty dolů tak koukej tou botou tady. No máma ji jenom omlátí a řve, ale neumí pořádně přiložit, vid'. Ale baba jo. Bojíš? Ty se bojíš? Bojí? To je jak učit... chodit... pořád chodí bosa. <u>Maminka</u> : Áďo! (maminka konečně zasahuje) <u>Babička</u> : Adriano pod' sem. Pojď, nebo půjdeš do toho, do popelnice tě hodim. (...) Nesundavej to! Slyšela si? Chceš jít spát? Co?
IL02	<i>Maminka</i> : Nedávej to do pusy! (na malou)
IL03	(malá se rozberečí, maminka ji utěšuje) <u>Maminka</u> : No, co je? (konějším hlasem).
IL03	<i>Jsou takový veselý...</i> (komentuji hrající a pišící děti) <u>Maminka</u> : No až moc. (směje se) <i>Neřvi!</i> (na jedno z dětí; děti se smějí). <i>Bačkory...</i> (komentuju jednu z dcer, která přináší v ruce bačkory)
IL04	<u>Babička</u> : Zase zlobíš! <u>Maminka</u> : Neřvi ale! <u>Babička</u> : Maj dneska rouny, chtěj dostat.
IL05	(Holčička křičí, maminka uklidňuje) <u>Maminka</u> : Nech toho!
IL06	<i>Děti</i> : Mami, mami, mami... (kňourá jedna z dcer. Až po delší chvíli maminka odpovídá). <u>Maminka</u> : Copak? Počkej... <i>Děti</i> : Mami, mami...
IL07	<u>Maminka</u> : No, kam chceš lít? (Sofinka leze. Zezadu je slyšet pláč).
IL08	(chvilu ticha. Maminka rozpačitě kývá a pak se zase otáčí k Áďě). <u>Maminka</u> : Ne, že to zase prokousneš.
IL09	<u>Maminka</u> : Pod' sem, Míšo. (maminka odchází s Míšou pryč, přibíhá Áďa.)
IT01	(Mája do toho něco povídá.) <u>Maminka</u> : Hele koukej... (maminka na Máju)
IT02	<u>Maminka</u> : Hele koukej, na, tady máš další sušenku, na! (Rozbaluje druhou tatrunku a dává ji Máje) <i>Ná!</i> Hele, tady máš ještě tyčinky... na.. Dělej halo, ukaž tetě, jak umíš halo. Halo! <u>Mája</u> : Haló. Pěkně omatlanej mobil (směju se). <u>Mája</u> : Haló. No teda, ty krásně mluvíš! (na Máju) Halo halo! <u>Mája</u> : Haló! <u>Maminka</u> : Zavolej „Báro“! Koukej tady. No mluv, „děda“, mluv. Zavolej „dědo“! Řekni „dědo vypij to!“ (...) Nesundavej!
IT03	(Mája pořád něco povídá). <u>Maminka</u> : A ty už kakáš, vid'. (na Máju)
IT04	<u>Maminka</u> : Jó... rybička, na! (na Máju).
IT05	<i>Viď!</i> Chceš pít? Chceš pít? (na Marušku) <u>Mája</u> : Bababa...
IT06	<u>Maminka</u> : Nebylo to až jak říkali tak těžký. Tady na nohu, honem. (na Marušku)
IT07	<i>Na!</i> Chceš botu? (na Marušku) <i>Jo?</i> Deš? Dej nohu. Dej dej dej dej nohu. Tak běž sama. Koukej, traktůrek. Honem boty. Honem, honem, traktor, koukej, traktor.

Aháá, a už jede traktor. Podívej se, traktor, už jede, traktor. Koukej traktor... traktóór... (kolem jede traktor). Čáu! Májo, udělej pápá! Mája: Pápá! Pápápá... Maminka: A řekni bába... Mája: baba... Maminka: Máma Mája: baba Maminka: A řekni máma. Mája: baba baba Maminka: Bába, bába Mája: bababababa Maminka: A děda, kde je děda? Mája: jo... jojo... jojojojojojo Maminka: Á, Májinko, koukej paní kouká, jaká si zlobivá, veme tě s sebou! **No, do Prahy.** Maminka: Koukej máš pití na zimi, ohóó... ty seš ňáká nervózní, vid'. Že jo. Máš bebi? No pod', no pod' honem, pod' na zem. No pod', no pod'. Pod'. Takhle. A dej ruce pryč, táák. (Mája brečí) Maminka: No pod'! A ne s kočárkem. Koukej, paní bacá. Kouk je, paní tě bacá. Májo! Koukej pod' tady. Tady! **Ták, a seš u mámy.** Mája: Haló... **Podívej, já ti ukážu svoje haló. Už je rozbitý, takže... (směju se). Podívej. Ono se možná rozpadne na dva kusy.** Maminka: Ty jo, máš dobrej telefon. **Ale funguje jako. Akorát je rozbitěj.** Maminka: Udělej halo. Mája: Halo. Maminka: Haló! A nedávej to do pusy. **Nó, musíš k oušku se to dává.** Mája: Jááá!